

Propheta Nahum

<https://hdl.handle.net/1874/428470>

PROPHE- TA NAHVM IVXTA

VERITATEM HEBRAICAM,

Latine redditus per Theodorum Biblian-

drum, adiecta exegesi, qua uersio-

nis ratio redditur, & authoris

diuini sententia

explicatur.

TIGVRI APVD CHRISTOPH.

FROSCHO. MENSE IUL.

ANNO M. D. XXXIII.

ORTHODOXAE FI

DEI CVLTORIBVS, THEO

dorus Bibliander gratiam, pacem, &

benedictionem per Christum

seruatorem precatur.

Liquot hinc mēſibus Nahum propheta
tam interpretatus ſum, hortantibus me
uiris pijs iuxta & eruditis. Quibus eo
libentius in hoc parui negotio, quod
hic uates à noſtri temporis hominibus literatis non
perinde occupatus eſt, quem interpretarētur. D. Hie
ronymus autem ſubinde ſe teſtatur ſequi traditionem
Iudaei præceptoris in illius hiſtoria interpretada. Cæ
terum uates digniſſimus eſt, qui planior pijs redda
tur, præſertim noſtris turbulentiſſimis tēporibus. Eam
operam ſic probarunt, ut cenſuerint in rem fore ec
cleſiæ, ſi publicarem. Equidem non ſum neſcius, quàm
ſi authoribus diuinis interpretandis impar, quanto
absolutiora cōueniant auribus noſtri ſæculi, plerofq;
etiã breuiores probare annotationes, & authoris ſen
tentiam per puncta, ut ſic dicam, indicantes. Verum
quum iſte labor noſter iam uideretur ſuum adferre
momentum in literatura ſancta mediocriter aut mini
mum progrediſſis, malui conſulere iſtorum induſtriæ,
quàm priuatae exiſtimationi, me amq; in literis tenui

BIBLIANDRI EPISTOLA. 2

tatem prodere potius quàm in sanctissimas charitatis
 leges cõmittere. Quod si expertus fuero meam ope-
 ram ex formulis charitatis iudicam, & candide
 acceptum, quod candide studioq; commodandi exhi-
 bitum est, accingar ad maiora & absolutiora, qui-
 bus authentica uolumina, hoc est, saluariũ seminum
 arua excolantur. Et quoniam semel adieci animum ad
 interpretandum diuinum hunc scriptorem Nahum,
 de nouo quoq; in Latinum eloquium transtuli, non so-
 lum utriusque sermonis Hæbraici & Romani pro-
 prietatem æmulatus, sed etiam eloquẽtiæ uires expri-
 mere conatus. Appendi autem uerba & quantum li-
 cuit per claritatem annumeravi, quædam etiam in-
 terdũ adijciens perspicuitatis gratia, quæ semicircu-
 lis conclusi. Quod factum candidi homines haud ra-
 pient in sinistram partem, quum ego non sim ita sto-
 lidus, ut putem per nostram uersionem, Ecclesiæ uul-
 gatam, & sub titulo D. Hieronymi consecratam, excu-
 tiendam esse. Præterea diuus Augustinus utile putat
 uarias translationes cõferre, unam familiærẽ retinere,
 ut ex ista collisione multorum uberior ueritatis lux
 emicet. Meritõ ne à uulgata æditione quandoq; dis-
 cesserim, in singulorũ explicatione apparebit.

Valete in domino. Tiguri III Cal. Iulias.

M. D. XXXIII.

NAHV M PROP HETA

IVX TA INTERPRETATIONEM
DIVI HIERONYMI.

CAP. I.

Nus Niniue, liber uisionis Na
um Helchesei.

- 1 Deus æmulator & ulciscens
dominus, ulciscēs dominus &
habens furorem, ulciscēs dominus in ho-
stes suos, & irascens ipse inimicis suis.
- 2 Dominus patiens & magnus fortitudi-
ne, & mundans non faciet innocentē: do-
minus in tempestate & turbine uix eius,
& nebulæ puluis pedum eius.
- 3 Increpās mare & exiccās illud, & omnia
flumina ad desertū deducēs: infirmatus est
Bafan & Carmelus, & flos libani elāguit.
- 4 Montes cōmoti sunt ab eo, & colles de-
solati sunt: & cōtremuit terra à facie eius,
& orbis, & omnes habitātes in eo.
- 5 Ante faciē indignationis eius quis sta-
bit: & quis resistet in ira furoris eius: Indi-
gnatio eius effusa est ut ignis, & petra dis-
solutæ sunt ab eo.
- 6 Bonus dominus & confortās in die tri-
bulationis, & sciens sperantes in se.
- 7 Et in diluuiio prætereūte cōsummatio-
nem

NAHV M PROP HETA 3

IVXTA INTERPRETATIONEM
THEODORI BIBLIANDRI.

Aticinium graue aduersus Niniuem: li= CAP. I.
bellus propheticus Nahum Elcefei.

1 Deus inique ferens iniurias & ul= Descriptio
tor Iouis, ultor Iouis & uehemēs, ultor dei à uirtu
te atque o
peribus.
Iouis in hostes suos, & iniuriarum memor aduersum
inimicos suos.

2 Iouis patiens & pollens uiribus, at ne uiquam di
mittēs impunita (scelera.) Iouis uia per turbincm &
procellam (est,) nebulae autem puluis pedum eius.

3 Qui statim ut increpita uit mare, ipsum arefacit,
omnesq; fluuios exiccat. Deformatur Basan & Car
melus, floridusq; Libanus deformatur.

4 Montes ab ipso contremiscunt, & colles sese
resoluant. Terra se proripit ex illius conspectu, &
totus (adeo) orbis unà cum degentibus in eo.

5 Sub eius excandescencia quis persisteret? In aestu
nasi eius quis duraret? Calor ipsius conflatur in morem
ignis, ut silices ab eo dissoluantur.

6 Rursum benignus est dominus, praesidium tem
poribus difficilimis atque cognitos habens praestolant
tes se.

7 Diluuiio superante prorsum delebit locum i=

Propositiu
dei uastare
Assyrium.

HIERONYMI INTERP.

nem faciet loci eius, & inimicos eius persequentur tenebræ.

8 Quid cogitatis cōtra dñm? Consummationem ipse faciet: non cōsurgēt duplex tribulatio: quia sicut spinæ se inuicē complectunt, sic conuiuū eorū pariter potantū: consumētur quasi stipula ariditate plena.

9 Ex te enim exhibit cogitās cōtra dñm malitiam, mente pertractās præuaricationē.

10 Hæc dicit dñs: Si perfecti fuerint & ita plures, sic quoq; attondētur, & pertrāsibit: Affixi te & non affligam te ultra.

11 Et nunc conterā uirgam eius de dorso tuo, & uincula tua dirumpam.

12 Et præcipiet super te dñs: Nō seminabitur ex nomine tuo amplius: De domo dei tui interficiā: Sculptile & cōflatile ponam sepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

13 Ecce super mōtes pedes euangelizātis & annūciātis pacē. Celebra luda festiuitates tuas, & redde uota tua, q̄a nō adijciēt ultra, ut pertrāsseat in te belial, uniuersus interit.

CAP. II. Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionē. Cōtemplare uiam, conforta lumbos, roborata uirtutem ualde,

qui

psius (Assyrii) & post inimicos suos immittet tenebras.

8 Quid machinamini aduersus dominum? Semel perdet. Non iteranda calamitas oborietur. Nam plauissime ritu ueprium implicitarū, quum fuerint commessando referti, absumentur ceu culmus ad plenum torridus. Strages exercitus Senacherib.

9 Ex te (nanque) profectus est praua machinans in Iouem, consultor Deo & hominibus infestus. Causa excidij superbia

10 Ad hunc modum loquitur dominus: Si omnes integri (sint) quotquot fuerint, attendentur, & transibit. Etenim si affixi te, posthac non affligam. Apostrophe ad Irael.

11 Et nunc quidem uirgam istius frangam a te, uinculaq; tua disrumpam.

12 Porro de te Iouis mandata iniunxit. Non seretur ex nomine tuo in posterum. Ex deorum tuorum aedem tollam statuas & signum fusile, uertamq; in tuum sepulchrum. Nam ignominiosus eris. Interitus Senacherib.

13 En per montes leti nuncij pedes pacem predicantis. O Iuda feriare ferias tuas: persolue uota tua. Non enim te posthac superabit Deo & hominibus infestus. Totus confectus est. Paxan uictoriae.

1 Ascendit dissipator ob oculos tuos obsessum urbem uallatā. Lustra uias: obfirma lumbos: omnibus modis instrue copias. CAP. II. Niniue obsidenda.

HIERONYMI INTERP.

- 2 quia sicut reddidit dñs superbiam Iacob, sic superbiam Israël, quia uastatores dissipauerunt eos, & propagines eorum corruerunt.
- 3 Clypeus fortium eius ignitus, uiri exercitus in coccineis. Ignem habenam currus in die preparationis eius, & agitatores eius confopiti sunt.
- 4 In itineribus conturbati sunt, quadrigae collisae sunt in plateis. Aspectus earum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.
- 5 Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis. Velociter ascendet muros eius, & preparabitur umbraculum.
- 6 Portae fluuiorum apertae sunt, & templum ad solum dirutum.
- 7 Et miles captiuus abductus est, & ancillae eius minabatur, gemetes ut columbae, murmurantes in cordibus suis.
- 8 Et Niniue quasi piscina aquarum aquae eius, ipsi uero fugerunt. State, state, & non est qui reuertatur.
- 9 Diripite argentum, diripite aurum, & non est finis diuitiarum ex omnibus uasis desiderabilibus.
- 10 Dissipata est, & scissa, & dilacerata est, cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus, & facies omnium sicut nigredo ollae.

Vbi

2 Etenim Iouis abstulit arrogantiam Iacobi, quem admodum & Israël: siquidem direptores diriperunt eos, & propagines corruperunt.

3 Parma heroum illius rubet, uiri militares purati sunt. Currus expeditionis tempore uelut ignis facium, ut abietes concutiantur.

Protopographia exercitus oppugnatis.

4 In uicis tumultuabuntur currus: in plateis inter se collidentur, ut aspectum (præbeant) lampadarum, & ritu fulgurum discurrant.

5 In mentem ueniet (imperij) fortibus eius. Prosterentur in suo agmine: festinabunt ad murum istius (Niniues.) Et iam paratae sunt machinae.

6 Porta fluminum aperta sunt, ipsumq; palatium dissolutum est.

7 Munitio firmissima denudata est, sublata est. Ancilla autem istius imitantur uocem turturum, & suis pectoribus pertunduntur.

8 Cæterum Niniue ab antiquo fuerat uelut aquatica piscina. Nunc ipsi diffugiunt. State, state. Sed nemo respicit.

Ad desertes Niniuen.

9 Diripite (igitur uos) argentum, diripite aurum. Repositis (enim) opibus nullus modus est. Onusta est rebus quibusq; charissimis.

Ad uictores sermo.

10 Vacua est, euacuata est, lacerata est. Cor liquefit: tremor in genibus: ægritudo in omnium lumbis: faciesq; uniuersorum contraxerunt ollæ speciem.

HIERONYMI INTERP.

11 Vbi est habitaculū leonū & pascua catu-
As, quæ. lorū leonū: ad quā iuit leo, ut ingrederet
 illuc catulus leonis, & nō est qui exterreat.

12 Leo cepit sufficiēter catulis suis, & ne-
 uit lænis suis. Et impleuit præda spelūcas
 suas, & cubile suum rapina.

13 Ecce ego ad te, dicit dñs exercituū, & suc-
 cendam usq; ad fumū quadrigas tuas, & le-
 unculos tuos comedet gladius. Et extermi-
 nabo de terra prædam tuā, & nō audietur
 ultra uox nunciorum tuorum.

Cap. III. Væ ciuitas sanguinū uniuersa mendacij
 1 dilaceratiōe plena. Nō recedet à te rapina.

2 Vox flagelli, & uox impetus rotæ, & equi
 frementis, & quadrigæ feruentis,

3 & equitis ascēdentis, & micantis gladij,
 & fulgurātis hastæ, & multitudinis interfe-
 ctæ, & grauis ruinæ, nec est finis cadauerū.
 Et corruent in corporibus suis

4 propter multitudinē fornicationū me-
 retricis speciosæ & gratæ & habentis ma-
 leficia, quæ uendit gentes in fornicatio-
 nibus suis, & familias in maleficijs suis.

5 Ecce ego ad te, dicit dñs exercituū, & re-
 uelabo pudēda tua in facie tua, & ostendā
 in gentibus nuditatē tuā, & regnis ignomi-
 niam tuā. Et

21 Vbi nam lustrum leonum, & pascua iuuenum Sarcasmos
in tyrānos
leunculorum, ad quæ conferebat se leo (maritus)
leænæ, ubi degebat catulus leoninus, nec quisquam
turbabat?

22 Leo (inquam) rapiens, quantum satis esset catulis
suis, strangulans quoq; leænâ suis, qui & rapina com-
pleuit latibula sua, lustrâq; sua laceris animantibus.

23 En me tibi (hostem) inquit Iouis omnipotēs. Com-
buram currum istius per fumum, tuosq; leunculos
deorabit gladius: tuam uero lacerationem auertam
à terra, nec audietur amplius uox nunciorū tuorum.

1 Hei urbem sanguinariam in uniuersum plenam Cap. III.
Scelera
Nini.
mendacio & laceratione, (quæ tamen) non reporta-
bit prædam.

2 Crepitus flagelli, sonus stridentis rotæ, equus sa- Hypotypo
sis castæ
urbis.
lax, & exultans currus.

3 Statim ut eques sustulit (brachium) corruscat gla-
dius, fulguratq; cuspis. Multum sauciorum, & ingens
uis cadauerum, nec modus est cadaueribus, adeò ut
ruant per sua corpora.

4 Quæ obuient) propter multa probra meretri- Causa
excidij.
cis uenustæ atque pollentis ueneficio, quæ gentes uen-
dit artibus suis meretricijs, & nationes suis ueneficijs. Allegoria
in signis.

5 En me tibi (hostem) inquit Iouis omnipotens, qui
subducam fimbrias tibi supra faciem tuam, & osten-
dam gēibus pudenda tua, regnisq; foeditatem tuam.

HIERONYMI INTERP.

- 6 Et proijciã sup te abominaciones, & contumelijs te afficiã, & ponã te in exemplũ.
- 7 Et erit omnis q uiderit te, refiliet à te, & dicet: Vastata est Niniue. Quis cõmouebit sup te caput? unde quærã cõsolatorẽ tibi?
- 8 Nũquid meliores Alexãdria populorũ, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius, cuius diuitiẽ mare, aque muri eius.
- 9 Aethiopia fortitudo eius & Aegyptus, & nõ est finis. Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.
- 10 Sed & ipsa in transmigracione ducta est in captiuitatẽ. Paruuli eius elisi sunt in capite omnium uiarũ, & super inclytos eius miserũt sortem, & omnes optimates eius confixi sunt in compedibus.
- 11 Et tu ergo inebriaberis, & eris despecta, & tu quæres auxilium ab inimico.
- 12 Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis, si concussæ fuerint, cadẽt in os comedentis.
- 13 Ecce populus tuus mulieres i medio tui.
- 14 Aquã ppter obsidionẽ hauri tibi, extruemunitiones tuas, intra in lutũ & calca, subigẽs tene laterẽ.

Ats, ad-
persione.

Ibi

6 Inijciam in te sordes, ac uilem reddam facturuste
spectaculum.

7 Proinde quilibet aspicientium te refugiet abs te,
atque dicet: Exoleuit Niniue. Quis eius gratia iter su-
scipiet? Vnde quæremus tibi consolatores?

8 An tu meliore sorte esses, quàm No Amon, quæ Exemplū
Ninū pos-
se capi,
sita est in fluminibus aquis circumflua, cuius propu-
gnaculam mare, à mari etiam murus ipsius?

9 Cuius robur Aethiopia & Aegyptus supra mo-
dum ualidum, Aphricaq; & Libes, (qui) sunt inter
tua auxilia.

10 Illa tamen in exilium ac seruitutem abiit. Illius
infantes in omniū uicorum initijs allisi sunt. De gra-
uissimis in ea uiris dedere sortes. Omnes magnates il-
lius uincti fuerunt compedibus.

11 Tu quoque inebriaberis & eris obscurata: tu
quoque præsidium quæres ob hostem.

12 Omnes tuæmunitiones erunt similes fici arbori-
bus habentibus iam ficus maturos, quæ si concutian-
tur, decidunt in os deuorantis.

13 Eccum tuum populū intra te effœminatum. Pro-
fecto portæ regionis tuæ pendentur hostibus, ignisq;
deuorabit tuos obices.

14 Haurito tibi aquas obsidionis: firma tuas muni- Prepara te
obsidionē
ironice,
tiones: ingredere lutum, & subige argillam: instrue
officinam lateritiam.

HIERONYMI INTERP.

- 15 Ibi comedet te ignis, peribis gladio, deuorabit te ut bruchus. Cōgregare ergo ut bruchus, multiplicare ut locusta.
- 16 Plures fecisti negotiationes tuas, quàm stellæ sint cœli, Bruchus expansus est, & auolauit.
- 17 Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarū, quæ confident in sepibus in die frigoris, Sol ortus est, & auolauerunt, & non est cognitus locus earum, ubi fuerint.
- 18 Dormitauerūt pastores tui rex Assur, sepe lientur principes tui, latitauit populus tuus in mōtibus, & nō est qui cōgreget.
- 19 Non est obscura cōtritio tua, pessima est plaga tuā. Omnes qui audierūt auditiōē tuā compresserūt manū super te: Quia super quem nō transijt malicia tua semper?

15 Ibi quoque, te ignis deuorabit, conficiet te gladius: deuorabit (autem) more bruchi. Onera te (igitur hominibus) tanquã brucho, onera te tanquã locustis.

16 Auxisti mercatores tuos supra stellas coeli, bruchum (uidelicet) auolantem statim ut impetum cepit.

17 Comatuli tui referunt locustam, ingenui tui atque laborum examen imitatur tempore frigido in sepibus confidentium, sed orto sole diffugientium, ut nesciatur locus eorum, ad quem peruenerint.

18 Somnum ceperunt pastores tui ô rex Assyriorum. Iacent heroës tui: Dispersus est populus tuus per montes, et nemo recolligit.

19 Neque leue tuum uulnus est, sed acerba tua plaga. Quotquot casus tuos perceperint fama, plaudent super te manibus. Ad quem enim non semper iniuriæ tuæ peruenerunt?

Summa
Niniue
atrociter
perdetur,
quæ oēs
afflixit.

THEODORI BIBLI
ANDRI IN PROPHETAM
NAHV M PRAEFATIO.

Voniā nonnulli pro more hominum
res utilissimas leui de causa spernendi,
existimant uirum Dei Nahum steri-
lem parumq; utilitatis conferentem ad
uite nostrae usum, puto ante omnia breuiter esse re-
spondendum ad ea, quae diuinæ huius & saluberrimæ
lectionis ardorem possent tepescere. Sunt enim qui
cogitent, audaciusq; proloquatur, Quid ad nos perti-
net Nahum contra urbem Assyriorum loquens, & de
rebus iam olim cōclamatis uaticiniū contextens? Quid
ad nos ista uetera? quid gētibus incredulis dicta? quid
contra summū dicta imperium spectant ad inferioris
sortis homines? Non desunt etiam, qui putent ob ordi-
nem ipsius paulò minus tribuendū. Est enim septimus
iuxta Heb. & LXX interpretes in numero XII
prophetarum, qui uulgò minores dicuntur. Quæ ut
proposui deinceps refellam, & præterea paucis indi-
cabo, prophetiā Nahum aptam esse omnibus tempo-
ribus & nationibus, præcipue tamen nostris. Primum
haud nego euentum habuisse Niniuitas, qualem com-
minatus est Nahum, & urbem pariter potentem, pa-
riter superbam iuxta uerbum domini expirasse, ut
nihil supersit quàm scædum nomen in historijs fide

BIBLIANDRI

non indignis. At non simul effectus diuinae orationis
 expirauit, sed plus authoritatis merito impetrat, quã
 subsecuta ueritas ex Deo profectã declarauit. In Assy-
 rios enim æditum est exemplum, quod omnes hominẽ
 nes ubicunque locorum omnibus sæculis moneat absti-
 nere à sceleribus, quæ tum Niniuen tum alia imperia
 magna & parua deduxerūt ad miserrimum exitum.
 Nec uetustas debet illi scripto derogare, alioquin hi-
 storie & præclarissima ingeniorum nobilium moni-
 menta ex ætate pondus amitterent pari ratione, quã
 bus tamen longa series annorũ & longi tẽporis expe-
 rimentum authoritatem apud sapientiores cõciliant.
 Præterea inter nos, & qui primis annis uixerunt,
 quantum ad religionis ueræ pertinet rationem, nihil
 interest. Anni enim mille in oculis domini sicut dies
 unus, qui semper idem est, & anni eius non deficiūt:
 Iere. 10. qui apud prophetã ipse ideo appellatur, quod
 perpetuo sui similis idem probet aut improbet omni-
 bus ætatibus, eandem retinẽs uoluntatem, utpote opti-
 mam, eundemq; morem gubernãdi genus humanum,
 sicuti & spiritus qui regnat in filiis inobediẽtiæ suam
 perpetuo retinet consuetudinem. Vnde Paulus Corin-
 thios monet, ut prisca gentis Iudaicæ facta recolentẽs
 discant quid sibi ex usu fiat. Sæuisse nanque iram
 diuinam euidentius in priscos patres, ut documentum
 præberent posteris, ne mala expetant, ne fornicentur,
 ne

ne idola colant, ne tentent Christum, ne murmurent, conspicientes quàm grauis poena caelitus sit inflicta: quæ omnia prodita sunt ad nos corrigendos, in quos finis seculorum deuolutus est. Iam quia Nahum non ster fata canit ethnicis à religione per Moſen tradita alienis, eam ob rem non debent nobis ista scripta & alia in gentes parata sordescere, sed magna cum attentione auscultandum est, quæ patribus nostris quondam sunt comminata, quid in eis Deus reprehenderit, quo iure illos puniuerit. Est enim Deus nõ Iudæorum tantũ, sed & gentium, ad tempus illos separans ritu sacrorum & cerimoniajs. Caterum quia utrunq; populum condidit, plurimisq; beneficijs obstrinxit, ab utroque etiã gratitudinis declarationem post tanta beneficia, & cõditionis fructum ex æquo repetijt, nimirum ut ipse unus agnosceretur bonorum aut horumq; reuerentia mentis & inculpata uitæ officijs coleteretur. Quam solide pietatis summam & quasi fundamenta non unus authenticorũ librorum locus indicat, planissime tamen Micheas sexto capite, inquit: O homo indicabo tibi quid sit bonum, & quid dominus requirat à te: utiq; facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo. Hæc igitur summa capita legis diuinæ Iudaico populo uarie multipliciterq; proposita Deus optimus maximus gentibus etiã cæ:eris præscripsit, nõ quidem

BIBLIANDRI

suo digito in ære & saxo incisa, uerum super tabula
 cordis explanata, ut in omnibus institutis admoneren-
 tur, quid ius & fas, quid fugiendū aut faciendum, quo
 pacto uel propitiū haberēt numen, uel iratū, secundū
 quas leges uiuentes gloriā & præmium reportarēt à
 benignissimo Deo, & in præuicātes ob impietatem
 atq; iniustitiam ira iusti Dei cœlitus manifestaretur.
 Verum callidissimus hostis humani generis, qui pri-
 mos parentes in fraudem abduxit, omnibusq; modis
 laqueos & tendiculas struit in oraculis Dei configura-
 tis, hanc quoque legem cordibus inscriptam abolere
 conatus est, & densissimæ ignorantie nebulas offu-
 dit. Adhibuit igitur benignissimus pater, qui omnes
 homines uult saluos fieri, & ad cognitionē ueritatis
 peruenire, interpretes præclaros & ergodictas,
 qualis Socrates, qualis Seneca, qui effrenem libidinē
 pectoris humani extra septa illa sese effudentis coër-
 cerent, adq; normam uiuendi redigerent. Isti homines
 ingeniose conditoris indolem ex tanto rerum uni-
 uersarum opificio, uulgaribus aut amore literarum
 captis exposuerunt, mores hominum deprauatos ca-
 stigauerunt seuerissime, ac profligatis mortalibus inse-
 stum numen denunciarunt, non dubitantes interim
 offensas hominū & pericula suscipere. Vnde præcla-
 ra confessio integerrimi Catonis apud Salustium exa-
 tat: Qui mihi atque meo animo nullius unquam deli-
 ci

et gratiam fecissem, haud facile alterius libidini ma-
 lefacta condonabam. Quales ego profecto homines
 de meliori nota, si ex animo ita senserunt ut locuti
 sunt, utq; uitæ speciem præ se tulerunt, non temere in
 ordinem damnatorum redigam. Licet enim Christi
 saluatoris nomen haud perspectissimum habuerint,
 nec lingua sua differere potuerint arcana regni Dei:
 non abhorret tamen à Dei clemētissimi moribus, nec
 ab eius oraculis, quin per suum spiritum occultius in
 ipsorum pectoribus uim indiderit, qua salutis æternæ
 gratuitum beneficiū percipitur, ut scirent adeò Chri-
 stum, in quo uno benedicuntur omnes familiæ hominū,
 sed se illum scire ignorarēt, nec uerbis explicare pos-
 sent. An non talis censendus est Cornelius, cuius facta Act. 10.
 placuerunt Deo, antequam per apostolum Petrum
 exactius disceret Christi mysteria, quum sit impossi-
 bile quenquam Deo placere citra fidem, teste Apo- Hebr. 11.
 stolo? Tales fuerunt etiam in populo Iudæorum homi-
 nes pijs & sancti, qui Messiam tamen expectabant,
 qualem apostoli sperabāt propediem fore nostrū sal-
 uatorem & dominum, qui regnum obtineret more
 Davidis & Romanorū Cæsarū. Tales reperias hodie
 plurimos homines innocentes, qui nequam uerbis
 prodere possent, quod spiritus domini affatim in pe-
 netralibus cordis docet, quod eis ad salutis partici-
 patum usui sit. Sed ut locum istum finiam, si placet à

uitæ beatæ consortio secludere, qui Christi nostri do-
 mini & saluatoris nomen haud tenent, nec profari
 possunt tanquam propriū nomen, quàm crudelis sen-
 tentia fertur in moriones & infantulos, qui nullū ha-
 bent rationis usum? Illi ergo gentilium agnoscentes
 Deum conditorem, & agnitum colentes, ut cōuenit,
 reuerentia & uitæ sanctimonia, gloriam atque præ-
 mium reportarunt Deo iudice, ut doctor seraphicus
 & irrefragabilis Paulus ille Tarsensis testatur in lite-
 ris ad Romanos. Rursum Deus nolens peccatoris mor-
 tem, sed ut conuersus uiuat, male credulis obiecit spe-
 ctra tam uigilantibus quàm dormientibus, exhibuitq̃
 uarias prædictiones statum publicū inuertendū esse,
 ni ocyus mores ipsi mutarēt. Ea uocabāt omina, mon-
 stra, prodigia, ostenta, & portenta. Porrò quum nec
 suam conscientiam audirent, nec salubria præstantium
 uirorum monita, nec insolita naturæ speciei moueren-
 tur, insequabatur calamitas & interitus, ut isti nebu-
 lones incurabiles à Ioue optimo maximo uiui mor-
 tuiq̃; mactarentur, & omnis posteritas haberet liqui-
 da exempla, quanto malo constet numen supernum
 contemnere ac malefactis irritare. Quocirca sapien-
 tia cunctis prouidens curauit in literarum hæc condi-
 monumenta, & ad eruditionem omnium seculorū pro-
 pagari. Quod tamen præstantissimū Dei seminarium
 ad colendam uitam sanctiorem iste malus ad perni-
 ciam

ciem nostram semper intentus sic corrumpit zizanijs
 iniectis, & ab omni parte infecit, ut quod erat insti-
 tutum ad salutē generis humani uerteretur in lethale
 uenenum. Nam in istis monitoribus, qui tractabilem
 & quolibet sequacem populum nacti fuerant, sepe
 ualuit priuata ratio & corruptæ mentis affectus, ut
 non dirigerent homines ad unius Dei cognitionem
 atque professionem, non ad æquabilis uitæ consonan-
 tiam, nō ad illas naturæ leges, quas tamē præuidebāt,
 sed ut putabant se bona præsentia & caduca nactu-
 ros, rursusq; opinata mala declinatu-
 ros. Iam in mu-
 tati mundi significationibus hominum curiositas &
 mali demonis æmulatio plurimas fraudes admiscuit,
 ut plus ualere-
 rent sortes, auguria, extispicia, auspicia,
 & id genus friuolæ obseruationes, quàm status præ-
 sentis faciēs & consuetudo numinis admodulata ue-
 riq; Dei prædictiones ad meliorē semper frugem pel-
 licientes. Ad hæc mutationem opificij diuini refere-
 bant ad malos demones, qui cupiunt totum genus
 mortalium semel sublatum, sinistreq; interpretaban-
 tur suis uotis adulantes, cui insanie frigidam suffun-
 debant genethliaci, & ex astrorum interpretatione
 credulos homines dementabant. Porro in scribendis
 monimentiis rerum, quas profecto unus Deus noster
 tum iubendo tum permittendo tum agendo procurauit,
 uarijs de causis moti sunt authores, ut non quod

BIBLIANDRI

res erat, sed ut sibi commodissimum uidebatur, memorie proderent. Vnde inuasit in uitam ethnicorum cecitas & tempora ignorantiae, ut traheretur ad idola muta, & conuerterent gloriam inuisibilis Dei in formam omnis generis animantium, utq; per omnia flagitia prouoluerentur more porcorum. De quibus malis non semel diuinus Paulus meminit. Sed uide quomodo istis corruptelis pestiferis medicinam fecit pater hominumq; Deumq; ne in uniuersum abiicienda forent, in quibus plurima sunt iucunda scitu & utilia Deiq; laudes personantia, qui magnificus in gentibus etiam fuit. Populum Iudaicum ipsi per leges plurimas arctissime adstrictū, & praecipue delectū in quo suas uirtutes ostenderet, cum potētissimis comisit monarchijs, uel potius cū toto orbe, ut cum gentibus contraheret, belligeraret, foedera iūgeret, breuiter per omnes uitae partes & uices iactarentur. Vnde necessarium fuit in historia sacra populi peculiariter Deum colentis, inseri etiam gentium istarum negotia. Quae narratio ab omnibus mendacijs repurgata liquidissime conspiciendum exhibet, qualis Deus sit etiam in gentibus, quae uelut Lydius lapis existit ad deprehendum mendacium & imposturas ingenij humani. Exempli gratia unum & alterum attingamus. An non bene se prodit signum Herodoti in historia Ione, quod factum Dei praclarū ille torquet ad Arionem fidi-

fidicinem? An non subolet astutia ueteratoris spiritus,
 qui nobilissimū typum saluatoris Christi labefactare
 uel certe fabulosa narrationis suspicionibus uoluit
 contaminare? Omnes etiā scriptores Latini & Graeci,
 qui Alexātri Macedonis gesta suo stylo prosecuti
 sunt, prodidere illum iniectis molibus Tyrum fecisse
 continentem. Verum hoc facinus eximium eripitur
 Chaldaeo Nabuchodonosor seruo Dei, ut Ieremias eū
 uocat, quod futurum obscurius praedixerat Habacuk,
 & factum Ezechiel testatur. Felices rerum successus
 tribuunt dijs immortalibus, ut ipsi loquuntur de ido-
 lis, & humanis praesidijs: rursum calamitates negle-
 ctæ atq; praetermissæ superstitioni, aut astrorum es-
 sectibus, aut imprudentiæ moderatorum assignant, ut
 quæq; priuata ratio huc illucq; impellebat. Superue-
 nit igitur historia sacrosancta, & uelut illata sax
 prodit illam audaciam enormiter in historia mentien-
 di uel certe cæcutiendi, ostenditq; mali fontes, atque
 felicitatis causam primam, cuius ui cuncta geruntur.
 Proinde historia populi Iudaici uelut canon erit gen-
 tilium scripta legendi circumspectius oculatiusq; &
 iudicium formabit eorum res dijudicandi exactius.
 Iisdem de causis prouidentia uno cuncta obtutu com-
 plectens instigauit Israëlitici populi doctores prima-
 rios, & singulari afflatu numinis oppletos, ut genti-
 bus uarijs sua fata præcinerent. Ex hoc enim planissi-

BIBLIANDRI

mum fit, Iudaicū quidem populū dici peculiū Dei, dici
 primogenitū Dei, Deū præcipue in Iudæa notum, in
 terim tamen cæterarū nationū nō ὡς πρὸς τὸν μὲν
 πρώτῳ οὐδ' ἕνα λόγον haberi apud eundem Deum &
 dominum uniuersitatis. Præterea indicatur in eorum
 sermonibus prophetarum, quæ officia postulauerit di
 uina maiestas ab illis etiam, qui extra septum legitimi
 populi uersabantur, quid probro, quid laude dignum
 gesserint, quæ illis causæ fuerint pereundi. Nam gra
 uissimæ orationes Esaiæ, Ieremiæ, Ezechielis, Abdiæ,
 Nahum aduersus gentes idololatrias taxant impietate
 tem & sacrilegam insaniam effigiandi numen ætera
 rum per lignum & lapidem cæteramq; materiam ta
 xant perfidiam, crudelitatem, fastum, auaritiam, inii
 stitiam, luxum uitæ, & reliquas hominum turpitudi
 nes, quas Deus nec in populo professione suo, nec in
 gentibus diutius pertulit, haudquaquā præputio carna
 nis limitem constituyente in administranda iustitia. Sic
 Iere. 5. enim Deus per Ieremiā loquitur, An non de omni gen
 te, quæ talis est, ulciscetur anima mea? Hoc est, Quæ
 cunq; natio, cuiuscunq; conditionis homines, quum
 similia deprauatis Iudæis admiserint, simili pœna ple
 bentur. Discimus ergo in diuinis sententijs de genti
 bus incircuncisis non minus ingenium Dei nostri, quam
 ex his, quæ Iudæis de uirtutibus atque uitijs præscri
 pta sunt. Ad hæc norma sunt illa prophetarum dicta
 scriptaq;

scripta; in gentes incredulas, dijudicãdi exterorum
 negotia, & literarum monimenta siue res gestas com-
 memorantia, siue rationẽ uiuendi præscribẽtia. Quis
 enim cognoscens à Nabumo in Assyrios dicta, in Idus
 meos per Abdiam, & ab alijs Dei prophetis in diuer-
 sas gentes, tribuet uictorias illorũ & prosperum suc-
 cessum religioni peruersæ, aut excidiũ eorũ aliæ cau-
 sæ, quàm iustitiæ diuinæ, quæ immaniter delinquen-
 tiũ prauitates supplicijs æquis uindicata est? Quem-
 admodum igitur scriptura diuinitus inspirata sapien-
 tissime condita est per Deum, ut uniuersam discipli-
 nam pietatis dirigat, ne malus genius improuidis mor-
 talibus sub quacunq; specie imponat: ita prophetarũ
 orationes diuinæ in gentes uanis superstitionibus de-
 ditas, omnem uiuendi disciplinam apud eas receptam
 examinant. Dixi fusius quid putem nobis conferre in
 ethnicos præcipue parata, quoniam illa quæstio per-
 quisitione dignissima uidetur, & ab instituto nostro
 nequitquam abhorrens. Reliqua nunc breuius absol-
 uentur. Qui putant scriptum Nabumi uel ideo non
 multum priuatis hominibus, aut modicã plebeculam
 tractantibus conducere, quod contra summum totius
 orbis imperium tendat, cogitent contra Niniuen ser-
 monem esse, quæ in euangelicam historiam introdu-
 cta est, ut documentũ præbeat poenitendi. Par est igi-
 tur in illa intueri etiã, qui sit exitus ad uomitũ & præ-

BIBLIANDRI

*stima sceleraredeuntium. Cogitent hodie quoque magna imperia existere, quorū fatum ex antiquis operibus Dei præsumere maximum sit operæ precium. Cogitent scripturam Dei omnibus conditionibus hominum esse accommodatam, sicut apud authorē ipsum nullus est personarum respectus. Dum enim ad heros habetur sermo, simul docentur serui: dum senes docentur, simul erudiuntur iuvenes: simul docentur pauperes & diuites, uiri & sceminae, parentes & liberi, magistratus & priuati, potentissimi & infimæ sortis homines. Tam pertinent enim ad priuatos quàm ad summos monarchas, quæ pronuntiata sunt de adulterio Dauidis, de latrocinio Achab, de impietate atq; fastu Senacherib. Postremo sunt nonnulli, qui minoris faciant Nahum, quia in ordine duodecim prophetarū collocatus est à maioribus nostris, qui minores appellantur. Et quidam peritiores etiam putant ob argumenti mediocritatem atque tenuitatem phraeseos, obq; leuiore motus flaminis illud cognomentum sortitos. Quos longissime falli res ipsa declarat, quando quidem sunt eiusdē Dei oratores, eodē spiritu prædicti, eademq; dexteritate animorū: pertulerūt cōsimilia mandata diuersis hominum generibus. Nam si expendantur, quæ Abdias differit de interitu Idumææ gētis, quæ Ioël de calamitate Iudæis impendente, simulq; de Israëlitis restitutione, quæq; Oseas, Amos, Micheas, in
uarijs*

uarijs sermonibus, apparebit tanta eloquij maiestas, ut cum maioribus illis de bene dicendi palma certare uideantur. Et certe honestum atq; pium studium æmulandi arguunt inter ipsos ultro citroq; mutuata uerba, & sententiæ nec non figuræ multiplices. Proinde non aliam ob causam id cognominis inditū putare fas est, quàm ob modum opusculorū, quippe quæ coniuncta in unū uolumen ne separata interirent, uix unius Esaiæ, uel Ieremiæ, uel Ezechielis librum æquent sua magnitudine. Quum enim constet ex historia sacra plurimos fuisse prophetas in Israëlítico populo, procurauit sapiëntia Dei, quædã monimēta clarissimorum eius gentis oratorū peruenire ad posteritatis cognitionem, quæ longo interuallo superant graui & maïsculo uel potius cœlesti condita stylo, Græcorum rhetorū effusas & perductrices orationes. Ex quibus diuinis operibus liquido perdiscitur, quæ fuerit disciplina pietatis ab Helia usq; ad tēpora saluatoris, quæ materia, nimirum in charitate Dei & proximi comprehensa, quæ ratio & modus tractandi, ut omnis posteritas abunde habeat exemplorū docendæ pietatis & administrandæ religionis. Amplectamur igitur gratis animis, quod senatus trinæ maiestatis decreuit ad nostrā peruenire memoriā, unde homo Dei absolute potest erudiri ad omne opus bonum, & de uolūtate numinis æterni ad plenū certior fieri, quatenus uitæ

BIBLIANDRI

beatæ refert. Non præbeamus aures mali genij suggestionibus, qui uarijs technis conatur diuina scripta eleuare. Teneamus semper in promptu uerbū Paulinum, omnia scripta esse ad nostram eruditionem, in quos fines sæculorum, hoc est, Iliades malorum deuenerūt. Ita reperiemus sanctissimum uatem Nabum saluberrima doctrina refertū esse, nostrisq; tēporibus accommodissimū. Denūciat enim ceu pater patratum bellum nomine supernæ maiestatis urbi Niniuiticæ totius mūdi facile principi, nec solum Aſyriorum metropoli, sed etiā omnibus regnis, ciuitatibus, & priuatis hominibus, qui similibus iniurijs populū Dei afficiunt, & idolorū cultu, perfidia, immanitate, fastu, luxuria, rapinis, cædibus uindictam Deū in se prouocant. Interim disputat de uniuersa natura Dei erga homines impios & tyrannicos, qui testatū atq; denunciatum hostem habent totius mūdi gubernatorē: rursus qualis Deus sit erga pios & humiles, qui uindictam habent Deum & propugnatorem. An non hic sermo belle compositus est ad terredos prauos metu pœnarum, qui seruili præditi animo non proliciuntur ad officium suum beneficij patris coelestis? An non hæc plurimum habent efficacis ad consolandos probos, qui tyrannide malorum premuntur, dum audiunt se habere uindictam Deum iuxta clementissimum & iustissimum, qui temporibus præfinitis ab infallibili sapientia suis præsto adsit.

ad sit? Vnde merito & fato quodam accepit consolatoris nomen. Ceterū si quis hoc parum existimet, per formulas anagoga & allegoria scriptum hoc extendere poterit ad tempus expeditionis totius mundi, ut Tertulliani utar uerbo, adq; impetus & dolos haereticorum, nō absurdam habens hinc occasionē de utroq; copiosissime differendi. Quae propius ad authorem hunc diuinum pertinet, eiusq; orationem luculentissimam, in explicatione tituli dicam, quoniam praefatio trahente rerum contextu, scriptum interpretandum magnitudine iam superat.

TITVLVS ORATIONIS NAHVMI.

Mnes prophetarum sermones titulum praefixum obinent excepto Iona scripto, quod in nullo genere diuinarū causarum uersans, uerum gestam rem commemorans, si quis de historia quapiam sacra decerptum sufficetur, non impie nec absurde iudicabit. Hos titulos Esdras ne legis diuinæ peritissimus praetulerit, ut etiam quidam ex Iudæis putant, an ipsi ad hunc modum sermones suos inscripserint, incertum est. Summopere uero conducit eos cognoscere tanquam clauem qua arcana haec scripta recluduntur. Nam ipsos

EXPOSITIO

produnt auctores, argumentum plerunq; indicant,
 tempora etiam quibus orationes dictæ sunt ferme an-
 notant, quæ nouisse plurimum confert ad exactiorem
 cognitionem. Nunc præsentis duntaxat orationis in-
 scriptionem singularem & insolitam expendemus.
 Inscritur enim Hebraica uoce מַסָּא *massa*, quam
 L X X plerunq; interpretati sunt susceptionem siue
 onus. Aquila & quidã alij tum ὄσαμα, Visum, tum
 προφορτεία. Hieronymus etiã causam uocis reddit
 hisce uerbis: Graue onus ponitur, quod eam aduersus
 quam uidetur, premat, nec sinat eleuare ceruicem. Est
 autem uox *massa* deducta ex uerbo מַסָּא *nassa*, quod
 frequentius ferre significat: nomen autem designat
 metaphoricôs triste fatum atq; infautũ uaticinium.
 Cui rei magis, ut opinor, quadrarët Græca uocabula
 τὸ βάρος, aut τὸ φέρον. Cæterũ *massa* portendere
 minax & graue uaticinium indicant orationes Esaiæ
 prænunciantes dira Babylonij, Syris, Idumæis, Aegy-
 ptij & alijs: scommata etiam turbae impie in Ieremi-
 am, Vbi onus domini? Ad hæc Hieronymus in cõmen-
 tarijs, quos ad Abacuc fecit, ita scribit: *Massa* nunquã
 præfertur in titulo, nisi cum graue & ponderis labo-
 risq; plenum est, quod uidetur. Onus autem Niniue
 inscribitur, hoc est, tristitia & acerba fata complectēs
 urbis Niniue, de qua inferius. Inscritur etiã præter
 morem aliorũ liber uisionis Nahum Elcesci, nimirum
 quia

quia hæc nõ sunt uoce pronũciata illis, ad quos præcipue spectarunt, sed literis ab authore concredita, ut mitterentur in Aßyrios. Quemadmodum & inter Iere. 9. remie orationes exemplum epistolæ ponitur, quam ad captiuos Iudæos in Babyloniã transmisit. Visionis liber dicitur, siue libellus cõtēplationis, quod perinde ualet, atq; libellus perspectiuus & propheticus arcana Dei consilia complectens super Aßyriorum urbe, quæ Nahumo inspiciẽda subiecit, ut mortalibus in tempore proderet. Nihil enim rerum dominus gerit, quas non prius aperiat seruis suis prophetis, ut Amos testatur tertio capite. Quemadmodũ ergo uidentes olim dicti sunt, quos posterior ætas appellauit prophetas, ut primo libro Samuelis 9 capite proditũ est, ita opus illorũ uisio nominatur. Quantum etiam ad uerborum attinet proprietatem, **חזן** licet interdum ab authoribus usurpetur pro cernere oculis, rectius tamen significat acie mentis contēplari abstrusa & interdum locis atq; temporibus remota. **חזן** uero & **חזן** oculorũ sensu percipere significant frequentius. Hinc nomẽ uerbale deflectitur **חזון** Hason, quod rectius in ὄραμα uisam aut in ὄραματισμός, ut Aquila interpretatus est in prophetia Abacuc, uertitur, quàm in ὄρασις uisio, ut LXX fermè redderũt. Nam hæc forma deductiuorum per **ן** adsumptam syllabã frequentius significat rem & effectum,

EXPOSITIO

uti uerbalia Græcorū in $\mu\alpha$, quàm actionem uti uerbalia Græcorum in $\iota\epsilon$ & Latinorum in io . Porro Elcosi Iudæorum aliqui putāt familiam aut patrem aut certe progenitores huius prophetæ attingere. Quam opinionē ut Elcos putaretur Nahumi pater, isq; propheta, etiam suis temporibus inter Iudæos receptam fuisse D. Hieronymus testis est. Idem etiam refellit dicens à natali solo id agnominis inditum. Esse nanque uiculum paruum in Galilæa nomine Elcos, & uix ruinis ueterum ædificiorum uestigia indicantem. Hieronymo suffragatur Hebraicæ linguæ consuetudo non temere à parentibus gentile seu patronymicum desectens per iod in fine adsutum. Loquitur enim per nomen ben , quod filiū significat, ut Salomon filius Dauidis: aut nomine intellecto extrinsecus, Salomon Dauidis. Qui mos loquendi Græco sermoni familiariter consuevit, ut dicatur, $\iota\acute{\alpha}\kappa\omega\beta\omicron\varsigma \ \alpha\lambda\phi\alpha\iota\varsigma$, pro Iacobus Alphæi filius. Nunc de urbe contra quam sermo est, deq; authore singulatim explicandum uidetur.

De Nini urbe. De urbe Nini, cuius mores fortunam & occasum uaticinio suo Nahum persequitur, uaria & pugnantiâ scripta reliquerūt etiā clarissimi nominis authores, ut mihi otio consulenti atq; existimationi expeditissimū fuerit, eam rem silētio inuoluere. Est enim perdifficile pugnātes authorū sentētias cōponere, atq; in tanta uarietate uerū constituere. Hoc autē moris est quibusdā scri-

scriptoribus, ut quoties nodus inextricabilis incidit, si-
 gura in tēpore succurrēti à se reiiciāt. Verum quia to-
 tum hoc scriptū sine ista narratione mancum futurū
 est, magis industriæ studiosorū quàm mihi consulēs de
 urbe Niniue huc apponam, quod uerissimū uidebitur
 & ad præsens institutum scruiens. Plura qui nosse cu-
 pit, auctores habet minime mutos, Herodotū, Diodo-
 rum, & alios. Niniue igitur, quæ scriptoribus ethnicis
 appellatur Ninus, pleriq; tradunt conditam à Nino in
 loco Mesopotamiæ Aturia ad ripam fluminis Euphra-
 tis, aut Tigridis potius. Fuit is Ninus maior Beli filius,
 qui temporibus Abrahamæ uixit, ac apud Assyrios di-
 uinitatis nomen & templa meritis est sicut & pater
 Belus. De cuius idolo quoq; nobilissima tragœdia in-
 terfecti à Daniele draconis orta est. Mihi nomen Ni-
 niue Hebraicam etymologiam potius referre uidetur
 significans amœnam & speciosam, & non à Nino im-
 positum. Constructam ab Assur è Nimrodi regno Ba-
 bylonia profecto Geneseos historia testatur decimo
 capite. Præterea sitam prope flumina, uel noster uer-
 tes satis indicabit. Fertur ad huius amplissimæ urbis
 substructionem ex tota Asia populum coactum, &
 ingens opus aliquot annorū spatio perfectū. Arcana
 nanque complexam supra CCCC stadia, quæ faciūt
 Germaniæ miliaria uel rastas, ut antiquatum nomen
 reuocemus, circiter XIII. Quod maiorem fidem

EXPOSITIO

inuenit ex historia Ionæ ante Nahumum cōtra illam urbem uaticinati. Vbi traditur magna urbs Niniue uere trium dierū, in quam iter unius diei progressus Ionas cœpit demum præconium facere. Ad hæc refer tur habuisse hominū plusquàm cētena uicena millia, qui nō discrimen nouerint inter dextrā & sinistrā, hoc est, qui non habuerint usum rationis. Huius urbis muri, si credimus historijs, habuerūt altitudinem C. pedum, crassitudinem tantam, ut terni currus per eum iuxta incederent. In cuius ambitu fuerunt dispositæ mille ac quingentæ turres. Certe munitissimam fuisse Nahumus quoque haud obscure indicat. Huius rex primarius Ninus testimonio scriptorum uicinas gentes subegit, necnon remota loca suis armis infestauit, alios populos artibus sibi reddens obnoxios: quo tempore Vexores Aegypti rex eadem infectus ambitione bonā orbis partem inferendis bellis diuexauit. Retulerunt autem Assyrii hoc proposito suam parentem Nimrod, qui primus inter homines dominatū sibi constituit, atque communem sortem pertesus alijs imperare uoluit. Porro imperiū sic à Nino auctum, sequentium regum uirtute uel potius ferocia in tantum adoleuit, ut uniuersum propè orientem in suam dominationem redegerit, durans per annos mille ac quadringentos successione regum XXXVI à Nino usq; ad Sardanapalum, qui ulimus in urbe Niniue summā potestatem

potestatem habuit. Alij contrahunt hunc annorum
 & regum numerum. Sed consideranti seculorum
 seriem ex diuinis historijs apparebit iste modus non
 ultra ueri fidem, siquidem numerus maior annorum
 cucurrit ab Assur, qui gentis Assyriæ conditor per-
 hibetur longo tempore ante Abrahamum natum, us-
 que ad tempora Ozia, quibus Niniue quibusdã deso-
 lata uidetur, ut mox dicemus. Cæterum hoc regnum
 multis gentibus infestum & longo tempore iniurijs
 nobilissimum, præcipua immaritate usum est in Israë-
 litas. Pertulit enim diutius hunc iniquissimum domi-
 natum iustitia diuina, utens illo ceu ferula, qua casti-
 garet omnes nationes ab officio recedentes. Vnde se-
 stiuie licet in re tristi Esaias appellat Assur uirgam do-
 minici furoris. Præterea delegit sibi urbem istam nu-
 men supernum, in qua patientiam suam perferendis
 mortalium uitijs declararet, simulq; in atroci exitu
 formidolosam iustitiam & seueritatem. Etenim quum
 præter idolorū cultum & impietatem apud gentem
 Assyriam inualuisset superbia, libido, auaritia, iniu-
 stitia, perfidia, crudelitas, instigauit pater cœlestis
 usque salutem quærens mortalium Ionam prophetiæ
 dotibus insigniter præditum, qui denunciaret eis in-
 teritum intra diem quadragesimum adfore, nisi scelera
 intoleranda & profligatissimã uitam in melius com-
 mutant. Cui uiro diuinam sententiam promulganti

EXPOSITIO

promptissime crediderunt, atq; uitam ab omni parte
 correxerunt infigne constituentes exemplum credu-
 litatis erga Deū, & simul gratiæ diuinæ, quæ ex ani-
 mo pœnitentibus obuiam occurrit. Affligerunt enim
 corpora ieiunijs & alijs durissimis operibus, subdu-
 centes infantibus quoque & brutis animantibus con-
 suetum cibum, ut omnibus ætatibus testata foret ope-
 rosa mentis pœnitendo, non superficialia, qua nõ mo-
 do ad speciem sanctioris uitæ pertracti fuerant, sed
 ex animo dolebat offendisse delictis Deum pariter be-
 nignum & iustum. Præfixerat etiam Deus disertis
 uerbis quadragesimum diem, ad quem essent peritu-
 ri, si perditâ istam uitam uiuere pergerent, ut iterum
 conspicuum esset posteris, ea mutatione ingenij &
 morum præsentem illos interitum declinasse, atque
 numinis iram procurasse. Tameñ non ignoro maxi-
 mos theologos tradere istâ subuersione tectis uerbis
 interminatam, ut subindicaretur, eximie insigniterq;
 mores tam publicos quàm priuatos in ea urbe mutat-
 dos. Atque illa in Assyriorum metropoli gesta sunt,
 quo tempore Ieroboam filius Ioæ regnū X tribuum
 administrauit, Ozias uero regnum Iuda, qui & res
 præclaras gesserunt contra gentes inimicas excitati
 sermonibus eiusdem Ionæ, qui non solæ Niniuiticæ ur-
 bi, uerum etiam alijs populis uastationē comminatus
 est. Fuit is Ionas filius Amithai natus in Geth Hopher,
 cuius

cuius mētio fit in rebus Ieroboami IIII libro Regum
 XIII capite. Haud scio an tunc temporis imperio
 Assyriorum præfuerit Phul cognomēto Belochus, an
 proximus ante illum rex, quando ita mutati sunt. Ve-
 rum illa uitæ commutatæ sanctimonia non diu stetit
 in Niniue, ut in peiorem partem fermè status morta-
 lium propensior est, facileq; ad pristina scelera re-
 tro sublapsi sunt, rursus exemplū condentes eorum,
 qui ad intermissam redeunt maliciā. Phul enim quem
 suspicor regno præfuisse Assyrio, quando Ionas con-
 cionaretur, & sequētes reges, aut partim regū summi
 duces, ut quibusdam placet, Theglathalasar, Salma-
 nasar, Sargon, Senacherib grauisimis & multis bel-
 lis Iudeos attriuerunt per aliquot annos, primum oc-
 cupantes ultraiordanam Iudeorum terram, mox &
 reliquas de X tribubus sua sede pellentes novos co-
 lonos imposuerunt sexto anno Ezechie regis Iudæi.
 A quo tempore apparet Deum iterum Niniuitas mo-
 nuisse, ut resipiscerent, atque à tantis uitijs abstine-
 rent, alioquin actum esse de toto illorū imperio. Sed
 surdis Nahumus occinebat impendentem perniciem.
 Anno siquidem Ezechie XIII Senacherib uir ad
 prodigium iactabundus & impius bellum intulit Iu-
 dæis nulla prouocatus iniuria, quæ iusti belli occa-
 sionem præbuisse uideatur. Nisi quis irritatū esse ue-
 lit sermonibus Nahumi & fortasse aliorum propheta-

EXPOSITIO

tarum populi Iudaici, qui afflatu & impulsu numinis
 in Assyriorum mores inuerti sunt, grauesq; casus in-
 terminati sunt. Senacherib igitur ingentē exercitum
 in Iudæā ducens omnia latissime uastauit flamma &
 ferro usq; ad moenia Hierusalē, de qua capienda nihil
 dubitabat, quum nihil eius impetum sustineret, ac nu-
 per maximas copias Aethiopum & Aegyptiorum,
 qui Iudæis suppetias ueniebant, profligasset. Sed cum
 piens integram urbem Hierusalem, quæ colonia suæ
 caput foret, hortatur oppidanos per legatum Rabsa-
 cem, uti faciant deditiōem, superbissimis interim uo-
 cibus Ezechiae & omnium piorum animos afflictās,
 horrenda probra in diuinitatē eiaculans, & epistolas
 plenas blasphemiarum. Verum illud non impune la-
 tum est. Nam ante moenia Hierusalē, qua nocte præsu-
 mebatur in posterū diem certissima urbis expugna-
 tio, in castris Assyrijs citra opem humanam extincta
 sunt centena octogintaquinq; millia hominum. Ipse
 rex cum paucis fugæ comitibus, quorū numerū puer
 notare posset iuxta prædictionē Esaiæ, Niniuen pera-
 uenit, atq; in tēplo Dei sui Nesrach à filijs suis Adra-
 melech & Sarasar confossus est. Qui fugientes in Ar-
 meniam regiam dignitatem fratri Asaraddoni reli-
 querunt. Ab eo tempore Niniuitarum res in diuinis
 scripturis non celebratur sed Babyloniorū, ut omni-
 no appareat ex illa insolita & dira clade concussum
 regnum

regnum Assyrium, ut dilaberetur, omnibus populis
ad res novas & libertatem intentis ex ista tyrannide.
Mox Babylonij qui sub Assyriorum potestate uel
præfecto regebantur, uel potius regia dignitate præ-
dito, caput erexerunt constituentes sibi monarchiam
Assyria haud inferiorem. Eius caput fuit urbs amplis-
sima & secunda post Niniuen Babylon, quam Nim-
rod nepos Cham condidit, Semiramis autem uxor Ni-
ni plurimum roboris & ornamenti adiecit. Nam sta-
tim post cladem Assyriam in Iudæa, quum Ezechias
à grauißima infirmitate cõualuisset, Baladan Mero-
dach filius Baladan rex Babylonis misit legatos cum
muneribus gratulatum Ezechie, & ambitum illius
amicitiæ, qui & honorificam fecere mentionem pro-
digij, quod Deus Israël recens exhibuerat. Ad hæc
Manasses, qui post XV annum interfecti Senache-
rib Ezechie patri successit in regno Iudaico, traditur
in historia regum Israëlitarum Babylonem ductus,
quem Assyrij exercitus duces ceperant. Iosephus
Iudaicarum rerum scriptor celeberrimus diserte scri-
bit, Manassen filium Ezechie superatum à rege Ba-
bylonio, qui iam tunc Assyrias copias sub manu sua
habuit Nino adhuc stante. De huius urbis occasu etiã
non per omnia cõuenit inter authores. Nostri qui tem-
porum seriem adnotarunt, referunt obitum Niniues
in tempora quibus regnauit Ozias in Hierusalem,

EXPOSITIO

Ieroboam filius Ioas in Samaria, de quibus ante me-
 mini. Sed illos erroris diuina uolumina redarguunt,
 ex quibus colligitur anno XIII Ezechie, id est,
 XLVI post mortem Ozie Senacherib interfectum
 à filijs in urbe Niniue. Oportet igitur post mortem
 Ozie & filij eius Ioatham ac nepotis Achaz Nini-
 uen corruisse, imò uero post XIII annum regna-
 tis Ezechie, qui patri Achaz successit. Libellus quo-
 que Tobie licet Apocryphus seriora tempora indi-
 cat. Iudæi notarūt in suis chronicis Nabuchodonosor
 primo anno cepisse Ninum, altero Ioachimū regem
 Iudæorum. Quod magistros Iudæorum non recte pu-
 tasse indicat lectio Ieremie atque sacre historie.
 Lectum siquidem est, quarto anno Ioachimi Nabu-
 chodonosor creatum regem Babyloniorum, qui ses-
 quenti tempore leuioribus bellis tentauit Iudæos, &
 septimo demum anno regni sui, qui fuit undecimus
 Ioachimi, regem illum cum matre, principibus, artifi-
 cibus, & sacris uasis Babylonē transtulit. Proin appa-
 ret Niniuen euersam regnate Iosia, qui post Manasse
 sen filiū Ezechie & eius nepotem Amon regnauit.
 Cui sententie suffragatur Iosephus libro nono anti-
 quitatum, capite XII scribens Nabumum propheta-
 tasse temporibus Ozie, que acciderint Niniuiis post
 annos CXV. Græci scriptores tradunt nouissimum
 regem Assyriorum fuisse Tonoscon, quem & Sarda-
 napalum

napalum uocant turpissimam belluam nomine atque
 moribus. Eius domestica probra & molliciem plus-
 quam muliebrem quum deprehendisset Arbaces, uel
 ut alij uocant Artabus, qui Medicum praesidium du-
 ctabat ad defensionē urbis regiae, in Medos regressus
 post peractas uices omnia popularibus prodidit. Ver-
 ba etiam addidit desertionem suadentia, & perfecit
 ut uellent se armis ab intolerando effœminati regis
 dominatu asserere. Ad eiusdem belli societatem attra-
 ctus est Belosus, uel ut alij uocāt Belochus Babylonis
 praefectus. Hi iūctis copijs regem adorti sunt, & post
 uariam praëliorum fortunam compulerunt intra mœ-
 nia, biennioq; urbem obsederunt uix ope humana
 expugnabilem, atque tunc rebus necessarijs affatim
 instructam. Cæterum fluuius qui urbem interfluebat,
 ultra solitum modū inundans muros ad XX stadia
 subuertit. Hac re accepta Sardanapalus intellexit ex-
 tremū fatum adesse, quamobrem nulla re per omnem
 uitam uiriliter acta, statuit fortiter occumbere, ac in
 urbe maximo rogo extructo, se cū rebus hominibusq; Contraria
referitur
Atheni
lib. 12.
 charissimis in eum coniecit. Mox ingressus est exerci-
 tus hostilis, & in reliquam populū post fugam &
 uoluntariam mortem pro more militari scuitum est.
 Vrbs breui tempore ad solū diruta, & quod alicuius
 precij fuit, Babylonem translātū est. Ab eo tempore
 sunt qui tradant in Asia interregnū fuisse, ut quæq;

EXPOSITIO

ciuitas uteretur suo iure. Alij mox regnum ad Medos
 translātū adstruunt, rerum summa Cyaraxi uiro ex-
 plorata fidei & dexteritatis commissa Ego nec in
 Herodoti uerba iuratus, nec in alterius cuiusquam ho-
 minis, diligentius ad authentica scripta ueteris instru-
 menti respiciens animaduerto Niniuen temporibus
 Iosie subuersam, non à Nabuchodonosor illo, qui Ga-
 zam, Tyrum, Hierusalē, Aegyptumq; infestauit atq;
 subegit, sed ab illo Babyloniorū rege, qui eum præ-
 cessit, siue is pater Nabuchodonosor fuit, ut Iosephus
 tradit, siue alius quispiam. Inde regnū translātum est
 in urbem à cōdito mundo nobilissimam Babylonem,
 quod durauit post subuersam Ninum annis minimum
 LXXX. Habuitq; reges celebriores temporibus
 quidem Ezechie Baladan Merodach filium Baladan
 maioris, quando regnum Assyrium diuina manu im-
 pulsus est prostrato maximo exercitu & rege Sena-
 cherib. Ei successit necessario alius quàm Nabucho-
 donosor ille præclaris facinoribus famosissimus, qui
 Esaie, Ieremie, Ezechieli & alijs prophetis, quorum
 scripta supersunt, uberem dicēdi materiam præbuit.
 Iosephus tradit Nabuchodonosor maiore ante filium
 imperitasse, post cuius filiū cognominem Nabuchodo-
 nosor statuit Amilmathapacū, Egressarium, Labosor
 darchum atq; Balthasarem, qui alio nomine Naboan
 dicatur, fortasse quia in orationibus Esaie dicitur: Ce-
 cidit

cidit Bel, destructus est Nabo. Danielis diuina scripta mentionē faciunt Euilmerodach & Balthasaris post Nabuchodonosor. Quæ discutere altius aliis operis est. Cæterū tēporibus Ozia regis Iudæi & Ieroboam Israhelitici probabile est monarchiam Assyriam inteno motu cōuulsam & bipertitā, ut Medorū summa fuerit deinde potentia & Assyriorū, quibus successit Babylonica monarchia usq; in tempora Cyri Perse, qui ut est apud Daniē, tribus bolis absorptis tria potētissima regna, Medicum, Babylonicū, Persicum, in unū corpus rededit. Hæc de Ninive prolixius sum executus, quoniā historia cōfusa est atq; uariāte sermone authorū implicita, cæterū ad cognitionē uatis Nahumi per necessaria. Nūc de ipso authore dicēdū, de quo pauca memoriæ prodita sunt, nec illa inter se cōsona.

Dan. 7.

Epiphanius qui uitas prophetarū stylo Græco descripsit, Nahumum refert natum in Elcesei ultra Iordanem in Begabar de tribu Symeonis, mortuumq; in pace, atq; in patria Begabar sepultum. Reliqua sunt ita fabulosa, ut pigeat meminisse, sicut etiam totus liber neutiquam redolet Epiphanius à diuo Hieronymo celebratos. Rabi Salomon secutus Ionathan Chaldeum, asserit hanc esse prophetiā Ione filij Amithai de familia Elcos, ut Nahum sic appellatiuum consolationis significatum gerens. Idem se mox impugnat dicens contra Senacherib prophetasse, quum regnaret

Vita Nahumi.

EXPOSITIO

Manasses in Iudæa. Chronica Hebræorum, quæ uocant
scder olam, id est, mundi seriem, annotant Ioel, Na-
hum, & Abacuc sub Manasse cõcionatos, cuius ideo
non mentio fiat in titulis, quòd regiam dignitatẽ non
seruauerit. Quod de Nahum & Ioel falsum est, de
Habacuc nihil absurdi refertur. Abrahã Aben Ezra
modestius, ut solet, loquitur ignorari etatẽ huius pro-
phetae, cæterum appellationem Elcosi, uel à familia,
uel à parète, uel ab aliquo ex progenitoribus inditam
esse. Vaticinatum uero de ruina Niniues per Nabu-
chodonosor euertẽdæ. Iosephus putat regnante Ozia
prophetasse, sed falso, quemadmodũ & prophetiam
exponendo lepide nugatur. Diuus Augustinus libro
decimosexto de Ciuitate Dei, ait etiam ignorari tem-
pore huius prophetae, uaticinatum uero quẽdã haud
obscure de Christi temporibus, uelut abolitionem
idolorum. Hieronymus unus refellit omniũ hactenus
recitatas opiniones hisce uerbis: Iuxta LXX post
Ionam ponitur Nahum, quia utriq; de Niniue Assy-
riorum metropoli, quæ nunc uocatur Ninus, texunt
uaticinium. Iam decem tribus deductæ fuerant in ca-
ptiuitatem sub Ezechia, sub quo etiam in consolatio-
nem populi transmigrati aduersum Niniuen uisio cer-
nitur. Nec erat parua consolatio tam ijs qui iam in
Assyrijs seruiebant, quàm reliquis de tribu Iuda &
Beniamin, qui ab ijsdem hostibus obsidebantur, ut ait
dirent

dirent Assyrios quoque & Chaldaeis capiendos. Hæc Hieronymus. Porro qui Nahumi parentes fuerint, & an sub Ezechia prophetarum Meccenate uita sit defunctus, an à parricida Manasse peremptus, haud nostra interest. Satis autem liquet uel ipsam orationem expendentibus hæc scripta esse postquam Salmanasar decem tribus Israël in seruitutem abduxerat, ac antequam Senacherib interficeretur, hoc est, intra sextum & decimum quartum annum Ezechie. In qua oratione inuectus est in Assyriorum tyrannidem, si qua ratione possent ab immanitate deduci, atque captiuis Iudæis mitiores reddi. Simul Iudæis consolatorius est audientibus iram Dei mox transferendam à suo capite ad capitales suos hostes. Quemadmodum & Abdias præcinens Idumæis interitum, Iudæis interim læta nunciat, quibus hostium suorum excidio felicior conditio erat obuentura. Nec dubium est plura uerba fecisse Nabumum in populo Iudaico de pietate, sed hæc tantum posteritati conuenire sapientia diuina arbitrata est. Ita & aliorum prophetarum sermonibus uel ex toto uel ex parte sublatis tantum accepimus, quantum abunde satis est ad testandum, quæ fuerit olim de Iesu Christo saluatore doctrina, quæ ratio interpretandi legem, quæ disciplina pietatis, quæ institutio adipiscendi uitam beatam. Oratio ipsa Nahumi ostendit ingenium politum, pectus ardens pietate, præterea non

EXPOSITIO

vulgarem eruditionem & eloquentiam. Est autem per similes tabularum fœcialium, quibus bellum indicitur. Primo enim propheta noster ostēdit, qualis & quantus sit, qui bellum est illaturus. Deinde cōsiliū infestandi Assyriam aperit: Tum iniurias & causas indicat ob quas armis petantur. Modus denique belli gerendi renunciatur, nempe quòd Deus illos persecutus sit ferro, flammaq; & direptionibus. Ceterum quantum habeat emolumentum præfens oratio, iam deinceps consideremus adspirante gratia domini.

CAPVT PRIMVM.

Sine procemio & narratione sermo absoluitur, ut sine uictiua & hostilis admonitio. Et primo describitur more humano Deus, qui bellū gesturus est cum Assyriorum potentissimo tyranno. Commemorantur eius uirtutes, potentia, & opera. Describitur illius habitus erga omnes impios, & spreto numine immaniter contra proximum suum delinquentes, rursumq; animi propensio in pios & eius opem toto peritore implorātes. Ita & principes temporarij titulū suum præponūt: Iustianus Cæsar, Augustus, Vandaligentium nominibus, ut terror hostibus incutiatur. Eam Dei prosopographiā, ut ita dicā, sigillatim cōsideremus, quoniā paucissimis uerbis demonstrat amplissimā atq; tremendā summi gubernatoris maiestatem.

Deus

Deus æmulator, Hebraicæ linguæ uocabula plus uiriū in se cōplectuntur, q̄ sit ab interpretibus redditū. Vox enim **הַי** El quæ hic in Deus uersa est, potentem quoq; ac robustū significat, ut qui cōficere possit, quæcunq; uoluit: quū gentiū dij factitij ne motum quidē in se contineant, qualē indidit Deus ille fortis & omniū opifex uel contemptissimis animalculis. Ita psalmo centesimo decimotertio David opponit unicum & uerum Deum idolis gentilium. Et passim scripturæ sanctæ pectoribus humanis id ipsum inculcant. Quod ubi conceptum est bona fide, iacta sunt fundamenta solidæ pietatis. Citra illam persuasionē uacillabunt mentes, & leui momento huc illucq; impellentur. Cæterum **קַנּוּ** Kanno, quod Latina interpretatio expressit æmulator, Græci plerisq; in locis reddiderunt **ζηλωτής**: quod aliquibus locis probe quadrat, non autē omnibus. Significat autem nō ignauium & torpentem ac stipiti similem esse Deum, qui nec suis contumelijs nec suorum iniurijs commoueat: sed esse Deum, qui ferat indigne hominum flagitia, quippe qui Deus sit faciens iudicium, iustitiam, & misericordiam, & his artibus atque studijs unice delectans inter homines, rursus Deus existens qui prorsus nolit iniquitatem. Talem se quoque proficitur in promulgatione legis Exodi XX. nempe Deū zeloten & persequentem iniurias in tertiā & quar

EXPOSITIO

tam generationē, si pergant homines in eum hostilia
 perpetrare. Contra illam professionē stolidi caro sibi
 fingit ficulneum Deum & ab omni sensu iracundiæ
 absolutum, qui sua inestimabili felicitate contentus
 minimum curet mortalia negotia, qui non indignetur
 peccātibus, sed ludos & nugas pueriles reputet, quod
 homines in legem diuinam committunt. In tantum ue
 ro sibi delinquentibus blandiuntur securi iudiciorum
 Dei, ut in grauiſſimis etiam delictis heroicū illud can
 tillent: Scilicet is superum labor est. Inuētus est etiam
 Epicurus homo sapiens, si dijs placet, qui stultam opi
 nionem esse disputauit, si existiment homines, deos
 immortales terrena curare negotia, qui ab omni so
 licitudine atque cura soluti oblectent se conuiujs, io
 cis, confabulationibus iucundis, & omni genere nolu
 ptatum. Talem finxerunt etiam hæreses absurdissimæ,
 quæ olim ecclesiam Christi concusserunt, & non
 stro sæculo ab inferis excitatæ sunt, quemadmodum
 etiam totū armariū suum profert sathanas euangelio
 renascente atq; scholam uniuersalem hærescon ape
 rit. Illa enim Marcionica & diabolica non Origenica
 turbatetris libidinibus fomenta parans & puluillos
 consuens sub omni axilla, grauiter disputat, nequa
 quam in Deum competere iram & ullam inclemētia
 speciem, qui totus est ipsa bonitas, ut etiam malos spi
 ritus & perditissimos homines saluaturus sit. Has pra
116

uas & sacrilegas cogitationes à se repudiat Deus no-
 ster uno uerbo, quo se profitetur **כיך** Kanno,
 quod rectius fortasse uerteretur in **νεμεσκησ** &
 indignabundus, quàm quod maiores nostri sunt in-
 terpretati, **ζηλωτης** & emulato. Germanis signifi-
 cat, **das Gott ein ding müyge/vnnd nim sich**
eins dings an. Non quod Deus sit morosus, aut mu-
 tetur, semperq; nouum habitum sumat in tanta rerū
 humanarū uarietate, sed quod humanis uerbis suum
 ingenium prodat, esse mortalium facta quæ probet,
 quibus delectetur, quæ præmijs & honoribus digna
 censeat: rursum malefacta improbare, odisse, perse-
 qui, supplicijs & probro afficere. Quod epitheton
 Dei mire præsentibus rebus accommodum est, ut pa-
 riter Assyrij terreantur, & Iudæi ad miserrimam sor-
 tem redacti erigantur in spem meliorem, dum perper-
 dunt Deum Israëlitis non esse alienum ab ira in scele-
 ratos, non dormitantem in ambas aures, non spectan-
 tem æquo animo sui populi detrimenta ritu malorum
 principum: sed totius creaturæ dominum esse, qui sui
 cõtumelias inique ferat, populiq; sui rapiat in se iniu-
 rias iam iam ulturus Israëlitarū calamitates. In quam
 sententiam multa dicit Zacharias, & præcipue illud
 egregiū uerbum: Qui uos tetigerit, pupillā oculi sui
 tetigerit. Ieremias quoq; secundo capite loquens de
 Iudæis castigandis ob flagitia sua per Chaldæos ait:

EXPOSITIO

Sanctus Israël domino, primitiæ frugum eius. Omnes qui deuorât eum, delinquant: Mala uenient super eos, dicit dominus.

Vlciscens. Multi hominum indignantur & succensent tam sua uice quàm aliorum, sed non opem ferunt oppressis, nec conantur infringere audaciã matorũ, uel metu periculi, uel animi dissolutione absteriti. Verum Deus indignabũdus uindex etiam est suorum, & ultor scelestorum, cognitioni suæ mētis adhibens iustitiæ seueritatem.

Dominus. Vocẽ Hebraicam דָּוָי, quam Iudæi magis superstitione quàm religione proferre neque putant, ne scribunt quidem extra uolumina sacrosanctæ scripturæ. Cui religioni affines sunt nostri quoq; homines Adonai enunciantes, aut aliud quippiã uice nominis maxime diuini. Vetustus non ita abhorruit ab illo nomĩne proferẽdo, quod mortalibus numen præcipue repræsentat. Quanquam diuus Hieronymus sermẽ reddidit dominus, Græci κύριος. Ego malui Hebraicæ linguæ sonum retinere, ac nomen Dei uniuersum & singulare Latina inclinatione paululum transformauit, quod in plerisq; proprijs nominibus interpretes sibi permiserunt. Non ignoro autem in quas calumnias incurram apud imperitos aut uilitigatores, dum Iouis appellationem repono, quasi uelim antiquatas Iouis Capitolini adorationes renouare, atque

que per crimen læsæ maiestatis portentosa gentilium
 deorum nomina uero Deo accommodare. Nō ignoro
 qui sit Iupiter opinione uulgarium & eruditiorum,
 quæ fuerint gentilium sacra Iouialia, quàm grauer
 etiam uiri docti & sancti ex nostratibus reprehend
 derint immortalī Deo tribui nomina idolorū. A quo
 blasphemie piaculo Deus me hæctenus asseruit, utq;
 in posterū conseruet, efflicim opto. Nam quod Iouem
 appellare uolui totius mundi conditorem & modera
 torem unicum, pietatis stimulo excitatus sum, ut Deo
 nostro uendicarem insignissimum nomen, quod la
 trunculi aërij & hominum uecordia tribuerunt li
 gno, lapidi, metallo, picturæ, & omnino ijs, qui non
 sunt Dei. Ex quo perspicuum fiet etiam, nomen ueri
 Dei multo notius fuisse gentibus, quàm uulgus litera
 torum quoque opinetur. Caterum fuit Hebræis, Græ
 cis atque Latinis sapientiæ sectatoribus plurimus ser
 mo de nominibus diuinis, ut nō alienum à disputatio
 nibus theologicis introducere mihi uidear, si hoc Dei
 nomen pro mea facultate atque huius loci opportu
 nitate explicauero. Nomen igitur Dei maxime diui
 num & proprium יהוה Hebræi uocant מפורש
 separatum atque singulare, quoniã suprema Dei ma
 iestas id sibi unice reseruarit, alia nomina אל El
 אלהים Elohim tam hominibus quàm idolis mutis
 facile communicans. Græci ob quatuor elementa uo

EXPOSITIO

cant $\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\alpha\gamma\gamma\acute{\alpha}\mu\alpha\tau\omicron\upsilon$, alicubi $\delta\epsilon\theta\epsilon\sigma\phi\acute{\alpha}\tau\omicron\upsilon$ $\kappa\alpha\iota$
 $\acute{\alpha}\pi\omicron\beta\acute{\rho}\eta\tau\omicron\upsilon$, hoc est ineffabile. Id ipsum putat plerique
 omnes ideo naturæ diuinæ propius agnati, quod con-
 stet literis יהוה , id est spiritualibus, nimirum
 indicans per se spirantem essentiam & omnibus re-
 bus vitales spiritus conferentem. Mihi pensculatius
 consideranti Hebraicam consuetudinem apparet no-
 men tractum à uerbo substantiuo יה per iod præ-
 fixum, quaratione fiunt plurima Iacob, Israël, Isaac,
 Iudas, Ieremias, Iehезiel. Et quis enumeraret omnia?
 Significat ergo יה entem seu existentem suis ui-
 ribus, sine principio, sine fine, in quo etiam sumus, ui-
 uimus, & mouemur, ut pie canit Aratus Cilix, & sub-
 scriptorem habet suæ terræ hominem Paulum Tarsen-
 sem. Hoc nomen ipse Deus prodit Mosi percontanti,
 quo appelletur uocabulo, uel potius substantiæ suæ
 rationē indicat dicens hoc se nominis habere, יהוה
 יהוה יהוה eram qui eram, uel ut nostri codices
 uulgati habent, sum qui sum, ut est relatum Exodi 3.
 capite. Hunc Deum cœli & terræ omnipotentem,
 omniscium, sine causa, & tamen omnium bonorum
 causam, haud dubie agnoscunt summi philosophi $\kappa\alpha\iota$
 $\tau\omicron\iota\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ differentes. Eundem Græcorum tota natio
 uocauit Zeus $\kappa\alpha\iota$ Ζηνς , quod ipse propria uirtute ui-
 uens, omnibus uitam conferat. Sic enim teste Iosepho
 historico diserit Aristæus intimus Ptolemæi Phila-
 delphi,

delphi, qui legē Iudaicam per LXXII uiros delectissimos in Græcam linguam transferri curauit. Nam quum rex sapiens & Demetrii consilij prudentissimus benigne obtemperās ageret cum Iudæis de interpretandis legibus diuinis, Aristæas ille uir egregius suasit populo Iudaico libertatem concedi, hoc etiam inter alia dicēs, colere Iudæos unum Deum, quem & Græci uenerentur, appellantes Ἰϋδα , quod omnibus uite munera conferat. Et Græci quidem suæ lingue sonum retinentes, imitati sunt rationem nominis. Latini autem ipsissimum Dei nomen receperunt pauculis uocibus immutatis, ut nominis Latini formā indueret, sicut in alijs multis euenit. יהוה namq; uocibus Latinis sonaretur Iehoua, quod & יהוה Iehoui scribitur. Quod si iam exteras literam he, uti fit in Iosaphat, Iosedei, Ioachim, Iuda, & alijs non paucis, rursumq; in fine adijcias literam s, uti fit in Iudas, Esaias, Ieremias, & alijs innumeris, prodibit ex Iehoui nomen sanctū uenerabile, augustissimūq; Iouis uere optimi & maximi, sub quo Latini homines & aliæ nationes emulæ summum deorum coluerunt, non modo cognitum ex opificio, uerum etiā ex nomine proprio, quem tamen haud uenerati sunt ut par fuit maxima ex parte, rationem illius colendi ex modulo ingenij humani constituentes. In quo à Iudæis & Christianis grauiter plerunq; aberratum est, quando scri

EXPOSITIO

pturis diuinis posthabitis, quæ uniuersam religionis disciplinam solæ tradunt, conarentur homines è suo capite decernere cultū numinis. Porro quū in omnibus literarum monumentis uideatur Iouis nomen atq; numen inter homines Latinos receptum post matrem deorum, cælum, terram, Saturnum, & illis monstruosiores deos, ut uulgo sunt crediti, non possum aliud coniectare, quàm temporibus Abrahamæ in Latium esse importatam cognitionem Iouis, atque cultum. Sunt enim authores graues & spectatæ fidei, qui tradunt Romanos temporibus illis, quibus magna gesserunt negotia in Syria ducibus Crasso & Pōpeio, allegasse Iudæis foedus & amicitiam inter maiores suos atque Abrahamum gentis Iudaicæ authorem, cuius tabule tum etiam superfuerint. Etenim prisca Latini siue à Cham progeniti, à quo etiā Aegyptij & Assyrij descendunt homines insigniter idololatræ, siue à Iapheto & Thubal, ut plerique opinantur, ante illud tempus præcipua ueneratione obseruarūt Saturnum quendam: quicquid enim præstantius & mortalium usibus accommodatius intellexerant, pro Deo habebant. Cæterum peruagante fama Abrahamæ totum prope orbē, qui felicissime fratrem Loth assauerat profligatis quinque regibus, in omnibus etiam rebus proпитium atque præsens numen sentiens, non modo finitimi reges illius societatem expetiuerunt, sed etiam gentes

gentes remotæ. Quapropter primi cultores Italiae à quibus Albanum & Latinum, demumq; Romanum regnum pullularunt, Deum Abrahamæ potentissimum discentes primum famæ celebritate mox & societatis cum Abraham institutæ contractibus coeperūt hunc summum & unicum Deum sub uero nomine colere, non autem semper legitimo ritu. Et quia iam ceptus erat Iouis coli ante Saturnū, qui hactenus primas obtinuerat, materia iocandi hominibus dicacibus præbita est, ut dicerent Saturnū à Ioue regno pulsum. Quæ iocum posteritas improvida & ueteratoris spiritus calliditas in fabularum superstitionisq; occasionem peruerterunt. Porrò temporibus Mosis Cecrops Iouis culturam ex Aegypto in Græciam intulit. Quod autem non abs re contemnam mythologias gentilium & in hanc sententiam inclinem, adhuc planius ostendent literatorum commenta super Iouis etymo. Dicūt enim Iouem appellari à iuuando, & Iupiter dictum quasi iuuans pater, quum satis liqueat uel lusciosis nominatum Iouis à יהוה Iehoui factum, & Iupiter conflatum ex Iouis & pater, sicut Marspiter atque Diespiter dicuntur. In hoc autem non improbandos censeo, quod Væiouis dictum putant quasi nocens Iouis, & Dijouis quasi propitius & benefactor Iouis. Quæ differētia summo Deo aptata, proinde ut se placatum aut iratum exhibet, proinde ut beneficia con-

EXPOSITIO

fert aut supplicia irrogat, nihil impiū continet. Verū si conetur substantiæ discrimen cōstituere, mox proclamabo conflatā in ludo eodem, quo Manichæus, Marcion, Synerus, Gnostici, & alij hæreticorū docti sunt, ut impijs erroribus in diuinitate pluralitatē cōstituerent, aliud nugantes bonorū principū, aliud malorū. Hæc libuit breuiter super Iouis nomine annotare speranti non solū absoluendū me crimine læsæ diuinitatis apud æquos iudices, uerum etiā laude prosequendum, quod nomen Dei benedictum ab iniustis possessoribus eripere atq; pio studio reddere uolui dño, cui debetur omnis laus & gloria in sæcula sæculorum.

Vlciscens dñs. Repetitiō hæc grauitatē habet. Habens furorem. Periphrasim per nomen baal significans præditum, uno uerbo uæhemens significanter exprimi sum opinatus, quod Germanis pollet perinde atq; Hebraeis, ein heftig man / od / ein zornig mann. Significat autem non dissolutum in uindicando, sed seuerum & infractum in puniendis ijs, qui clementiam ipsius contempserint.

In hostes suos. Exponit in quos dominus sit plenus irarum, non certe in quosuis peccatores, quum etiam iustus septies in die cadat, sed resurgat Solomonis testimonio prouerbiorum capite 24. & Ioannis apostoli, qui pronunciat mendacem esse quicumque se neget peccatorem. Rursumq; docet, si prolapsi per
carnis

carnis impulsu reuocemus gradum, habere nos aduocatum Christum, qui causam nostram tueatur apud coelestem patrem. Non ergo Deus citra delectum uerbemens est in miseros mortales, qui de innumeris causis quotidie corruunt, & ut Paulus loquitur praecipiantur, sed in hostes suos, qui aperte sunt impij atque iudicij Dei contemptis per omnia scelera grassantur: sed in suos inimicos, qui simulates contra Deum gerunt, ut eius instituta uellent abolita, uellent Deum folio suo deturbatum, uellent sibi commissam uniuersitatis administrationem, licet exquisitam interim praesegerant sanctimoniam. Hoc animo se praeditum in aduersarios suos testatur etiam dominus 20. cap. Exodi.

Irascens. Verbum Hebraicum אֵרָצַח noter LXX interpretati sunt ἐξαιρώω , id est tollens, quod magis significat iniuriarum retinere memoriam, & occasionem reddendi obseruare, id quod Graeci aptissime dicunt $\muνηστικὸν$ ἔργον. Hoc attributum Dei ueraciter impugnat opinionem audaciae obstinatiaeque forticem in impijs, quaeque dolorem carnis impatientis adauget in probis, dum putatur numen semper male factis parsurum, quia non statim punit, nec ἐν ἄνωτοφώρω perimit. Aduersus quam falsam & pestiferam persuasionem pectora nostra sunt obstruenda praesenti uerbo, ut uidentes conuiuere ad quaedam flagitia dominum uindicem & habentem ἐκδικὸν ὄμμα .

EXPOSITIO

quod Homerus quoque Deo tribuit, nō ideo putemus
impunita scelera dimitti, sed in rationarium adscribi,
quæ puniantur, ubi diuina bonitas satis fuerit testata,
& gloriæ diuinæ humanæq; societati plurimum con-
tulerit. Est etiam vulgi dictum non incelebre: *Es ist
ein armer wirt / & ciner ürten nit beiten mag.*
Malachiæ tertio capite traditur, Deum facta dictaq;
hominum annotare in libellos memoriales atque com-
mentarium, quod ethnicorū sapientes per diphthe-
ram Iouis adumbrarunt.

2 **Patiens.** Periphrasis Hebraica pprie sonat ces-
satores & longum naribus, hoc est, qui premit iram
diutius, nec signa irati animi facile prodit in naso.
Est enim ea nota irritatæ mētis obseruata vulgaribus
etiam hominibus, ut dicant: *Die nass ist im spizig
worden: od / & wüirmlin ist im in die nassen
kommen.* Hoc etiā in laudibus dei frequētatur, quod
sit misericors, multæ miserationis, & longanimis.

Magnus fortitud. Dilatio pœnæ haud est im-
potentiæ sed benignitatis. Differt enim ultionem, nec
ē uestigio pœnas sumit Deus nolens mortem pecca-
toris, sed magis ut emendatus uiuat. Non destituunt
eum uires, qui est omnipotens, utq; dicit Hesiodus,
ῥῆα μὲν καὶ ἀγνώστὰ κάρφα θεῶν ὑψίστην ἔτι.
Non sunt illi captandæ opportunitates, qui posset nu-
tu suo totum orbem contere. Id respōdetur obijcien-
tibus

tibus: Cur dominus non est promptus ad ulciscendum?
 An quia non semper habet illam facultatem?

Mundans. Hebricam dicendi formulam per geminationem uerbi feliciter reddiderunt hic Graeci quam Latinus interpres ἀθωωπι ζυν ἀθωωσεται. Nam sic legitur emaculatus, quam ἀθωωπι. Valet autem: Ne utquam absoluet, nec innocentem pronuntiabit. Qualis est et illa oratio: Saluando non saluabit, hoc est, minime gentium saluabit. Docet igitur dominum, licet patiens sit, licet diu uindictam saepe differat etiam in tertiam et quartam aetatem prorogans, tandem punire homines incurabiles et longanimitatis diuinae diuitias contemnentes, qui et irae cumulum ad diem iudicij coaceruant in capita sua. Quod ethnicus etiam Valerius Maximus non ignorauit, dicens: Lento quidam gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: sed tarditatem supplicij grauitate compensat. Vulgus etiam Germania crebro usurpat ore: Lang beyten ist nit gscheneft. Porro quia bonitas diuina tam diu pertulit flagitia gentis Assyriae, neminem debet ad peccandum animare, quasi modum certum impunitatis in eis praesinierit, quanto tempore uindictam suam differat. Visum est enim sapientiae coelesti declarare suam patientiam in Ninuiis, non signum audaciae humanae sustollere, ut tantumdem spacij sibi promittentes quid libet securi designent. Rursum innumera sunt exem-

EXPOSITIO

pla illorum, quibus ne minima quidem huius tempo-
 ris pars ad corruptam & deprauatam uitam cōcessa
 est. Populo nanque Iudaico delinquenti mox parate
 minæ fuerunt: contemnti minas adfuerunt fustes,
 bella, fames, pestis, ut ceu Phrygum filij tormētis con-
 docefierent moderatius agere. Babylonico etiam re-
 gno post occasum Nini maximo anni cucurrerūt cir-
 citer LXXX. Ad extremum Balthasare celebra-
 te conuiuium luxuriosum, totaq; urbe letitia, epulis,
 & ludis exultante crudelis hostis superuenit, nihilq;
 aduersi metuentes opprimit, trucidat, spoliat, ac fun-
 ditus delet. Iam quot priuati homines ob oculos no-
 stros in adulterio deprehensi iugulantur? quot imma-
 nibus poculis præfocantur? quot facinorosi legibus dat
 pœnas? quot furijs agitati mortem sibi consciscunt?
 Et quis enumeraret citæ uindictæ exempla, necnon
 quotidianos casus, quibus homines in medijs facino-
 ribus ceu Iouis fulmine feriuntur, bonis quoque in-
 terea cadentibus non in malum suum, nec sine arcano
 domini consilio? Non igitur patientia Dei Ninuitis
 exhibita, & unius alteriusq; populi corrupti paulo
 diuturnior tranquillitas legem faciunt, ac parem tem-
 poris modum emetiuntur? Non omnibus tantisper dor-
 mitur. Nemini peccanti enormiter pax promissa est
 ac uelut in tabulis consignata. Imò contra bellum cer-
 tissimum ueritas illis indicit sine ullo pacto inducia-
rum.

rum. Dicit enim scriptura: Quum dixerint, pax, pax, repentinus opprimet eos interitus. Quocirca uigilandum est, orandum est, standum est in procinctu, defigenda est mens in Deo, & omnes nerui ad studiū pietatis intendendi sunt, ut quacumq; hora dominus uenerit, inueniat nos seruos paratos, quos secū introducat in palatia cœli ad æternæ felicitatis consortium.

Dominus in tempeste. Latinus & Græci interpretēs reddunt locutionem Hebraicam nō sine detrimento perspicuitatis. Præposito namq; nomine atq; pronomine subiuncto ad alterum nomen, quod illud antecedens nomen referat, Iudæi possessionem significauit: ut, Dominus in cœlo sedes eius. Quod Latinis auribus conuenientius erit sublato pronomine ac posito casu genitiui, ad hunc modum: Domini sedes in cœlo est. Domini uia sunt in turbine ac tempestate. Ostēdit autem propheta ex Dei potentia & operibus nullum consilium satis uafum, nullum robur satis firnum aduersus iratum & uindicem Deum, sicut mox inferitur: Quis resistet in irā furoris eius? Cogitat enim stolidā & uæ sana caro: Sit iratus Iupiter, sit uæhemēs, sit uindex, sit potens: at nos claudemus portas, auertemus eū arcibus muritissimis, ponemus impedimenta itineris, flumina, montes, ualles, uoragines in nostri defensionē cōuertemus. Firmissima quidem sunt hæc, sed contra aīam ne quidē flocci atq; pili æstimari pos-

EXPOSITIO

sunt. Alius enim est apparatus, alia pompa summi imperatoris, alius exercitus, alia itinera, quàm quæ opere hominum uniuersorum in unũ collata possint impedi. Per turbinem nanq; inuehitur atq; tempestatent, ut subito in quemlibet locum possit incumbere, & in mortales iudicio suo obnoxios queat fulmina, faces, grandinem, nymbos, & omnem perdendi materiam iniicere. Omnia siquidẽ terrena calcit pedibus. Nebula incessu illius concitantur, quum puluerem dumtaxat moueat uel maximus exercitus, cumq; mox residentẽ. Illam Dei potentiam Dauid inter primos celebrat suis carminibus.

3 Increpans mare. Nutu suo cõuertit naturã totius elementi, ut Oceanus exarescat ad imperium domini multo promptius, quàm famulus ad officium procurret ab hero suo uerbis asperioribus appellatus. Cuius potentie in memorijs literarũ insignissima extant exempla maris rubri atq; dirempti Iordanis.

Infirmatus est Basan. Verbum Hebraicum אַמְלַל, quod Hieronymus uertit infirmatus est, ac postea in elanguit, LXX ὀλιγόθην & ἔλιπε reddiderunt. Ego puto non inconuenienter interpretari per uerbum deformare, quod Latinis significat formam & quasi cõditionem rei perdere. Seruauit etiam epanalepsin propheta multum uenustatis habentẽ. Qualis est & illa Vergilij: Multa super Priamo rogitans

gitans super Hectore multa. Ceterū ea uis numinis demonstratur, ut cultissima loca minimo negotio uas-
 set immissa grandine, aut uredine, aut pruina, aut eru-
 ea, aut consimili peste. Hieronymus non inepte ἄλ-
 λυγορικῶς torquet ad Assyrium regnum. Dei poten-
 tia, inquit, describitur, cuius maiestatis sit elementa
 mutare, ut non grande sit Assyrios destruere. Meta-
 phoricōs per Basan & Libanum atque Carmelum
 Assyrj uastitas demōstratur, quod potens & florens
 quondam, plurimisq; imperans gentibus domino ira-
 scente populandus sit. David Kimhi primarius inter-
 pres Iud. eorū intelligit etiam reges gentium & opes
 atque copias eorum. Quod sanē genus demōstrandī
 humanis ingenijs accommodum est, & in primis cui
 dens, atq; ad persuadendum efficax, ut quæ in rerum
 natura longissimo experimento sunt obseruata, uitæ
 humane aptentur, ex quibus cognoscatur, quid sit,
 aut quid esse debeat in moribus hominum. Quapro-
 pter saluator Christus unica lux, uia, & ueritas no-
 stra gaudet hac docendi ratione, atq; uarijs parabolis
 regni Dei negotia nobis adumbrat. Idem studio fuit
 prophetis & apostolis. Ex hoc naturæ uolumine sa-
 pientes ethnicorum infinitas quoque sententias reci-
 tant, uelut Horatius, quum dicit:

Immortalia ne speres mones annus & alnum
 Quæ rapit hora diem,

EXPOSITIO

Et Græcus ille uir sapientissimus, qui dixit: Naturam homini binas aures dedisse, os unum: ut plus audiamus quam loquamur. Quod prorsus Iacobi apostoli dicto concinit ita monentis: Sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus uero ad loquendum. Porro ubi Hieronymus duo substantiua nomina ponit flos Libani, Hebræos refert, qui adiectiuorum inopes sunt. Latine uero lingue consuetudinem sequitur, si epitheton conforme substantiuo suo existat.

4 Montes commoti sunt ab eo. Solidissimæ partes mundi liquecunt sensu iræ diuinæ, & quid faceret homo imbecillum animal, & tot tamq; uarijs obnoxium casibus?

Contremuit terra. In Hebræo uerbum ferendi ponitur obscuriore intellectu. Tulit terra è conspectu ipsius, quod Græci uerterunt in σάωες ἀλλ' ἢ γὰρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, hoc est, contracta est terra à facie ipsius. Iudæi difficulter se isto loco expediunt. Nam Rabi Solomon putat subdendum accusatiuum per eam thlipsim defectū **וַיִּשְׁתַּבֵּחַ**. Ut sit sensus: Terra portabit onus sumi. Huic adstipulatur Aben Ezra exponens onus incendij & combustionis. David Kimhi quoq; intelligit pœnam & excidium, quale pertulit Sodomæ cum uicinis urbibus: aut certe subsignificari uastandam regionem hostilem, ut nihil herbarum super sit. Ait autem uerbum ferendi, neutrale, significans uastum

nastum esse, atque conflagrare. Rabi Marinus obli-
 quum subdit **אֵימָה**, id est formidinem, unde sensus
 constat, Capietur terra formidine corā domino. Con-
 templanti mihi locum hunc nihil aequè arridet, quā
 verbum **תִּישָׁא** Thissa absolute poni, ut in Germa-
 norū lingua, qui iubētes abire quēpiā stomachosius
 dicunt: **Heb** dich. Et in tertia persona, **Er hūb**
sich daruon. Quod Latini efferunt per apage, aut
 uerba aufero & proripio, ut dicant: Aufer te hinc:
 Proripuit se ocyus. Ceterū propheta significat eam
 esse maiestatem Dei, hunc uultum irati numinis, ut
 terra cum incolis nequeat uel ictus oculorū sustinere.
 5 **Antefaciem eius.** Colligit nunc, quoniā hoc
 sit ingenium Dei coniunctam habens tantam poten-
 tiam, neminem resistere posse irato domino. Sed ora-
 tionem figurat interrogationibus atque adornat al-
 legoria uel potius similitudine, ut maiore molimine
 torqueat enthymemata in Assyrium. Nam longè plus
 uiriū habet, Quis sub ira Dei duraret, quæ ritu ignis
 cōflata uel durissimos filices liquefacit quā, Nec tu
 Assyrie, nec alius mortalium perferet iram excande-
 scentis numinis. Dies enim domini exercituum est su-
 per omnem superbum & excelsum, & super omnem
 arrogantem: quæq; sequuntur **Esaiæ** secūdo capite.

Bonus dominus. Descripsit hactenus trucem
 & formidolosum Deum, cuius memoria cōcutit men-

EXPOSITIO

tes hominum: Nunc pijs cumq; reuerentibus talem
 exhibet, à quo sibi optima quæq; promittant, in quo
 collocet omnem spem & præsidium. Primo tribuitur
 ei bonitas naturæ, quæ uox ברוך in eloquio Palaestini
 no sinuosa est atque πλυσμνος, significans mitem,
 clementem, tractabilem, placidum, placabilem, beni-
 gnum, utilem, commodum, liberalem, quæq; aliæ sunt
 partes ingenij boni à Græcis atq; Latinis hominibus
 proprijs uocabulis designatæ. Est autem bonitas pro-
 prijsissima uirtus Dei, atque in cognitione hominū cla-
 rissima. Quam testatus est condendo mundum gra-
 tia hominum, & quotidie declarat immensam benefi-
 centiam in bonos & malos pariter demittendo e solio
 gloriæ suæ. In primis autem naturæ inestimabilem bo-
 nitatē exhibuit Deus in filio suo unigenito, quem tra-
 didit in durissimam sortem hominis, in acerbissimos
 cruciatus, in mortis genus contumeliosissimum: tra-
 didit autem pro nobis, quum essemus insensissimi ho-
 mines, ut per Christum recõciliaret mundum, per Chri-
 stum restitueret omnia, quæ primi parètes culpa enor-
 mi perdididerant. O immensam Dei benignitatem, o in-
 estimandam clementiã, o ineffabiles thesauros libera-
 litatis atq; munificentie. Non si cui sint linguæ centū,
 oraq; centū: non si quis linguis hominum loquatur &
 angelorū, satis celebrare posset domini Dei bonitatē,
 ex qua uelut perpetuo fonte largissimi riuus beneficiorū
rum

rum dimanant in totum genus mortalium. Effundit
 uberim necessaria in his terris bona corporis et ani-
 mi, ut sic uitam temporariam transigamus, ne à futu-
 ra excludamur. Confert ad uictum pertinentia: con-
 fert omnigenas commoditates. Præter hæc, quæ pro-
 miscue suppeditat prauis atque bonis, et ut par est,
 cum Deo conuersantibus suam indolem ostendit, seq̃;
 perfruendum exhibet pijs hominibus. Peccantibus e-
 carnis imbecillitate parcit ac conuiuet. Ipsum quoq̃;
 audaciter contemntes, haud statim stricto fulmine
 interficit, uerum ad meliorem frugem inuitat ac pel-
 licit, spatia pœnitendi concedit, occasiones multipli-
 ces ad mutandos mores obijcit, tandem uero immedi-
 cabiles plectit, hic quoq̃; benignitatem attemperans
 iustissimis supplicijs. Summa est domini potētia, sum-
 ma iustitia et æquitas, inconcussa fides, infinita sa-
 pientia, ingentia sunt illius opera, sed misericordia
 domini super omnia illius opera. Hæc celebrat omnes
 sancti, hæc frequētissima dicendi materia est in scri-
 ptura oraculari. Ethnici quoque præcipue agnoscunt
 et admirantur Dei benignitatem. Cuius contempla-
 tione concitatus Homerus fons ingeniorum subinde
 in suis carminibus inserit Ζεὺς πατὴρ, et Δοτὴρ
 ἑὸς ὄρωρ, alijsq̃; pulcherrimis epithetis decorans opti-
 mam Dei naturã. Cicero quoq̃; et Plinius auunculus
 testantur nulla re nos propius accedere ad immor-

EXPOSITIO

talium deorum naturam, quàm beneficentia. Breuiter,
 nullius paulò probioris hominis stylus aut os tam du-
 rum fuit, quin laudes bonitatis cœlestis ædiderit. Neq;
 uero maiestas æterna uidetur ulla magis appellatione
 delectari, quàm quæ bonitatem profitetur. In preci-
 bus enim, quibus saluator noster Christus formulam
 rite orãdi præscripsit, nõ aliud nomen aptauit quàm
 Osee 11 patris. Per Osee uero loquens dominus Isrãelem qui-
 dem meritum, ut radicitus interiret, se tamen miti-
 gaturum sententiam summi iuris, ut intra certum spa-
 tium annorum puniat, tandem uero in integrum re-
 stituat, illud rationis assignat: Deus enim sum, & non
 homo. Plena profecto uox bonæ spei, & locupletis
 stimonium ingenij diuini supra modum benigni. Quid
 enim continet hæc dicæologia Dei, qua satisfacit, cur
 peccatoribus bene uelit beneq; faciat? Non oportet,
 inquit, meam clementiam & benignitatem humano
 modulo metiri, & me leuitatis, aut negligentie, aut
 iniquitatis suggillare, dum condono errores, dum
 redintegro amicitiam cum male fidis hominibus, dum
 obuijs ulnis recipio, quos peccasse pœnitet. Deus
 enim sum & nõ homo. Homines leui de causa irritan-
 tur, ultionem irritati meditantur, exercent similtates,
 odia suscepta interdum ne cum fragili uita quidem
 finiunt, inq; Plutonia regna secum deferunt. Alij per
 graues & immotas sententias de præuaricantibus glo-
 riant

riam aucupentur, ut dicantur iudices rigidi, seueri,
 constātes, inexorabiles: ego ut clemēs sim, mitis sim,
 placidus, beneuolus, benignus, ubicunq; in homini-
 bus alicuius uirtutis significatio est, mecum ita fert in-
 genium, & mortalium status omnino requirit. Porro
 uniuersa pietatis disciplina iuxta diuinam traditio-
 nem quid resipit quā beneficentiam? quid spirat,
 quā Dei φιλανθρώπιον? Postulat enim ut ipsum
 amemus atque ueneremur ingenua obseruātia, quem
 ubiq; cōspicimus nobis omnium bonorum authorem.
 Precipit ut ipsum tanquam legitimi filij æmulemur,
 & cernētes patrem in omnes pariter beneficium cer-
 temus inter nos officijs charitatis, hanc unam uiuendī
 normā tenentes, ut alteri facias pro facultatibus, quod
 tibi uelles exhiberi, cōtraq; temperes ab iniurijs, quas
 tibi minime uelles inferri. Cæterum qui ex cacodæmo-
 ne satus hanc societatem læserit, nec in uiam reuocari
 potest, eum iubent leges diuinæ ceu monstrū & non
 Dei filium seminario sancti spiritus prognatum è me-
 dio tolli, atq; in Cocytum & Acherontem Stygiasq;
 paludes deportandum pronunciam. Quantulum est
 igitur quod pater coelestis ex uita nostra sibi uēdicat
 pro tam innumeris & maximis beneficijs? ut omnia
 decreta sua pie sancteq; uiuendī ad conseruandā ge-
 neris humani societatem aptauit? Porro quemadmo-
 dum benignitas coelestis nullo sermone potest pro di-

EXPOSITIO

gnitate celebrari, sic conuenit plurimum atque diligenter in hac meditatione uersari, quæ & pectora humana efficaciter in fiduciã erga Deum erigit, & ad omne officium quantumuis ignauos expergefacit. Nam qui perpendit munera diuinæ bonitatis, in primis quod filium unigenitum pro mundi salute pater cœlestis tradidit, ac in illo quæcumq; felicem & beatam uitam concernunt, quod sui notitiam aperuit, deinde quæ nostræ nationi, nostræ ciuitati & familiæ, deinde quæ priuatim nobis confert in animo, corpore atq; fortunis, nã ille profligatus est homo, si nõ propensionẽ numinis erga nos miseros agnoscit, summaq; gratitudine adorat. Profecto ab omni sana ratione desertus est durum gerens saxum circa præcordia, qui ad amandum Deum non trahitur, qui non totus mouetur ad eum obseruandum, ut inquirat eius uoluntatem bonam, inuentam in oraculis diuinis ordine suarum actionum exequatur. Hæc meditatio per agellum religiosi pectoris iactata gignet sincera & multiplicia officia, ut non instituat cum numine superno mercimonium, ut agamus duntaxat decentia, quo uicissim recipiamus præmia, quandoquidem in humanis etiã societatibus obseruare δὲ οὐκ ἔστι λαβῆς, turpissimum sit. Et erit quidem homo Dei assiduus in omni genere uirtutum, non quòd sacrilega eum cogitatio teneat nostris bonis operibus, nostrisq; meritis uitam

uitam aeternam redimendam, quam unus Christus saluator noster omnibus promeruit, Paulo etiam clamante: Omnes afflictiones huius temporis neutiquam esse conferendas ad gloriam, quae reuelabitur in nobis. Non expiare suis factis conabitur peccata, quandoquidem Christus agnus immaculatus et hostia catholica mundi tollit peccatū: non effugere infernalis carceris supplicia, quandoquidem nulla contra electos accusatio superest: non bona temporaria nundinari bonis operibus uolet, posteaquam uerbum Dei uetat curis friuolarum rerum occupari, simul promittens omnia nobis affatim admetienda, si quaeramus regnum Dei atque illius iustitiam. Minime uero pietatis stimulo excitatus per diuinæ bonitatis commemorationem uenabitur sanctitatis opinionem apud homines, quod hypocritæ faciunt $\phi\tilde{\upsilon}\lambda\omicron\mu \ \delta\epsilon\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omicron\mu$ θεοσυγέστατοι. Quorsum igitur respiciet in suis actionibus uir pietate uera imbutus? ut effugiat ingratitude notam, qua nō est alia turpior, ut Publius non ex tripode Apollinis, uerum ex ore domini locutus uideatur, Omne probrum dixeris, si quem ingratum dixeris: uolet aliquo modo se gratum exhibere domino deo, qui tantis quotidie beneficijs nos adobruit, ut nunquam futuri simus minima ex parte soluendo. Hæc memoria beneficiorum Dei bene in animo percepta, perq̄ Christi spiritum conforta reddet fidem

EXPOSITIO

ὑπελεχῆν, reddet homines uigilantes, alacres, fortes, perseverantes ad omnia pietatis munia: alet bonam spem: obstringet funiculis charitatis, ut omnia contemnat homo extra Deum, omnia possit ferre propter Deum, & dicere cum Paulo: Quis nos separabit à charitate Christi? & c. quæ ille uir diuinus scribit ad Rom. 8. capite, ista cogitatione elatus & in Deum altius correptus.

Confortans dominus, Hebraica uox מַצֵּדָה maaz significat id quod robur atque firmamentum præbet. Sic enim nomina per mem præpositionem figurata frequentius indicant instrumentum ad effectum primogenij, ut מִקְרֹא locus, hoc est, basis ad standi actionem, מִזְמַר falx, hoc est, putatorium instrumentum. Nec ignoro quædã huic obseruationi reclamare, ut nulla est lex firmè, quæ non habeat exceptiones. Illud tamen nomen firmiter analogiam retinet. Græci reddiderūt hic remotius quiddã ὑπεμέσῃ uxor expectantibus, quàm in tertio capite σάσπῃ id est stationem. Discimus autem nunc dominum & Deum nostrum nõ modo beneuolum, propensum, & presentem, uerumetiã suffugium certum esse omnibusq; patens toto pectore ac recto pede accurrentibus. Sunt enim multi homines probi, qui optime cumpiunt inopibus, & uicem adflitorum miserentur, sed non possunt opem ferre, aut nolunt, aut non audent abster-

absterriti nescio quibus spectris periculorū. Sed Deus
 laborem & dolorem solus exacte considerās accur
 rit in die tribulationis, uel ut more loquamur Latino,
 temporibus difficilissimis. Nam dies pro tempore fre-
 quentius ponitur, & genitiuus nominis substātiui ele
 gantius in adiectiuum sepe numero uertitur, cuius pe
 nuria laborant Hebræi. Vnde tribulationis tempus
 uel difficultatis tēpus in difficile planius latinusq; uer
 titur. Est autem certum & firmissimum præsidium
 dominus, ad quod confugiatur in omni discrimine. Is
 enim solus potest auxiliari, & uult opem ferre omni-
 bus inuocantibus eum in ueritate. In eo qui sperant,
 non confundentur in æternum. Nec solum confert
 opem ipso fretis, nec animo sincero ad ipsum confu-
 gientes fallit, sed iubet etiā auxilium expeti, & eam
 gloriam suam interpretatur, quod plurima loca Da
 uidici poëmatīs personāt, præcipue uero Psal. 50. uer
 ba: Inuoca me in die tribulationis tuæ, & eruam te,
 & honorificabis me. In formula quoque orandi à fi
 lio Dei, qui solus patrem uidit, præscripta nō aliō uer
 tuntur preces, quā ad coelestem patrem, à quo petā
 mus omnia, speremus omnia, expectemus omnia, illi
 feramus accepta omnia. Quid quōd ieremias dicit ca
 pite 17. Maledictus homo, qui confidit in homine, &
 ponit carnem brachium suum, & à domino recedit
 cor eius. Et rursum: Benedictus uir, qui cōfidit in do-

EXPOSITIO

mino, & erit dominus fiducia eius: & reliqua. Notus est enim locus, atq; utinam alte impressus foret in pe-
 floribus humanis. Sic enim à fiducia operũ suorum,
 à fraudibus impostorum, à uarijs superstitionibus di-
 uorum, ne quid grauius dicã, absoluerentur. Est ergo
 Deus unicum & certum atq; tutissimum præsidium,
 in quod nos recipiamus, quæcunq; tempestas ingruat,
 siue nos tentet sathanas animi uitij pestilētibus, siue
 caro uim inferat, siue corpus morbis & cruciatibus
 inuoluatur, siue detrimentum fortunarũ patiamur.
 Hunc solum opitulatorem omnes inuocarunt sancti,
 atque de fontibus saluatoris hausserunt, ut Esaias ait.
 Ad hunc solum remittunt fontem aquarũ uiuentium,
 quum alij quos uana persuasio auxiliares deos crea-
 uit, ne idonei quidem sint præ Deo, qui cisterna sua
 tiles dicantur: Hunc non fallere testantur uno ore:
 Huic uota reddunt, quoties melior sors obuenit, &
 Deum salutis uniuersæ proram atque puppim grata
 confessione honorant. Diuorum autem aduocationē,
 tutelariumq; deorum & XIII auxiliatorum col-
 legia, & tela Typhoëa Rochi, Sebastiani, Valentini,
 Cyriaci, atque aliorum, quorum numen læsisse multo
 grauius plectatur, quàm iniuriæ in ipsum Deum, uel
 go persuaserūt legati sathanæ, qui pietatem priuatum
 quæstum reputant.

Et sciens sperantes. Plenum consolationis &
 hoc

hoc, quòd Deus non ignorat, qui sint sui, qui agnoscant opitulatorem, qui cum inuocent, eius opem constanter expectent, non ignorans inuocant, quibus rebus indigeamus antequàm petamus, quidq; proffit aut quid obsit nobis. Quis ergo sanæ mentis à domino Deo ad homines transibit, à fonte ad lacunas, à conditore omnium & certissimo gubernatore ad incertæ conditionis creaturam? Imò sanctissimi homines & exploratæ felicitatis, nec propensione animi conferri possunt conditori, qui nullo merito prouocatus, tantas iniurias contumelias perfidiasq; hominum præuidens incennabilem societatem instituit cum mortaliibus, nec facultate iuuandi, quum nihil habeant, quod non gratuito acceperint à patre cœlesti. Huc adde quòd terris erepti, quid rerum hic geratur, ignorant testimonio Esaiæ, cui contradicere impietas est, contrarium asserentibus auscultare, stoliditas. Sic enim loquitur spiritus sanctus per hunc præstantissimum uatem capite 63. Vbi est zelus tuus et fortitudo tua, multitudo uiscerum tuorum & miserationum tuarum? Super me continuerunt se. (uel ut Hebræa pollent, disimulantur erga me) Tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israël ignorauit nos. Tu domine pater noster & redemptor noster à seculo nomen tuum. Audim' Iacobum cui tantum fuit negotij cum Deo, & Abrahamum patrem uniuersorum credens

EXPOSITIO

tium uita iam sanctos ignorare nos? Que sunt igitur
 intemperie illos aduocare? Quid orati cōferent, qui
 nos & nostra negotia ignorant? Vnus dominus est
 omniscius, omnipotens, ubiq; præsens, nullibi affixus
 omnia simul intuens, omnes pariter exaudiens, non
 autem uotis omnium pariter annuens. Animus enim
 orantium sepe dissimilem facit euentum. Clamant
 impij & implēt auras eiulatibus circūuenti periculo,
 Deumq; precibus fatigant, aduersus quem hostiles ge-
 runt spiritus. Verum illi ridentur à sapientia diuina
 dum pereūt, quam tempore sereno audire dedignati
 sunt. Et quàm difficilem habeant Deum in multis au-
 thenticæ scripturæ locis testatum est, tamen luculen-
 ter satis Esaie 1. capite. Ieremie 15. Mich. 3. Orant etiã
 hypocritæ terentes limina templorum, obsidentes an-
 gulos platearum, ac plaustra supplicium uerborum
 effundunt in aures altitonantis, sed cor eorum lon-
 ge abest à domino. Sermo speciem precātis imitatur,
 & animus tanquam ex pacto, ex merito, ex iure suo
 diuinam operam efflagitat. Ea si non statim ad uotum
 offeratur, preces uertuntur in conuitia, & bonitatis
 summa iniquitatis suggillationibus ab istis homini-
 bus nequam feritur. Dissidet os cum animo, animus
 eorum pugnat cum Deo. Itaque produnt se nō serio
 supplicasse, nō orasse spiritu & ueritate, non sperasse
 in domino, quia non expectant dominum, qui præssto
 adest

uest inuocantibus eum, sed inuocantibus in ueritate.
 Amicis quoque suis interdum inexorabilis & dissi-
 mulator opis Deus apparet, uel ut exerceat fidem, uel
 ut bonorum constantiam reddat conspicuam, uel quia
 non prodest uoti compotes fieri. Proinde muniendus
 est animus hac persuasione certissima de Deo, illum
 esse, qui cognitos habeat eum praestolantes, ne uacillet
 mens, nec abijciat spem, quando inexorabilem se oran-
 tibus offert, nec uotis nostris statim annuit suae gloriae
 nostrisq; rationem habens dominus. Nouit enim quid
 sit in rem nostram, aut quibus indigeamus. Nouit quae
 tenus immergi nos periculorum undis conueniat, non
 sinens tentari supra quam ferre possimus. Misceantur
 igitur omnia sursum & deorsum, affulgeat nulla pro-
 superioris conditionis lux, omnia minuentur naufragium,
 nos tamen expectemus dominum in patientia
 & firma spe, qui aderit in tempore opportuno, nos
 impingamus sacram fidei ancoram in domino, qui est
 porta firmissima, qui placidus & beneuolus eum ob-
 seruantibus existit, ad haec habens cognitos, qui opem
 ab illo certa fiducia expectant. Quod si forte distu-
 lerit opem, ut omnia contra diuinas promissiones ferri
 appareat sensibus corporeis, expecta illum constanti
 gradu iuxta saluberrimum consilium Habacuc. Procul Habac. 2.
 enim dubio accurret nec moras usq; necitet. Qui autem
 contra Dei consilium insolescit, eius anima haud erit

EXPOSITIO

recta, nec boni atque sapiētis uiri officio fungetur, ceterum iustus in ipsa ueritate, quales sunt solæ promissiones Dei, mentem firmiter affigens, & per omnes casus ad finem perdurās, incorruptæ salutis fiet paraticeps. Porro quum hæc tria Dei attributa, quòd benignus sit, quòd præsidium in omnibus periculis, quòd nouerit ipso fretos, nūre composita sint ad consolandos pios infortunijs atq; calamitatibus oppressos, sunt tamen etiam ad terrendum Assyrium facta, ut in militari admonitione. Indicant enim superbissimo hosti, quàm iustas & magnas causas habeat summus terræ maris & cœlestis regionis Imperator ad bellum inferendū Niniuitico imperio. Nempe in populo Israëliticò, quem ita immaniter Assyrius diuexauit, castigandum sanè ob peccata sed moderatius, nunc plurimos sapere melius, & per tormenta nosse Deum, quem in prosperiore fortuna neglexerāt, eos nunc implorare fidem & opem diuinam, uindicemq; Deum expectare, quorum causam libèter suscipiat dominus iniurijs eis illatas persecuturus.

7 In diluuiò. Hieronymus Iudæū sequēs in exponenda historia locum eius refert ad Iudæam, ita edisserens: Quum terrā promissionis quasi diluuiò inundauerit, finem faciet captiuitatis ad sedes proprias reuocando. Contrà tenebræ Assyrios persequentur. Huic expositioni suffragari uidètur, quæ allegoricòs loquitur

loquitur Esaias s. capite de uastatione decem tribuum per Assyrios, nempe ut belli contagium redundet in Iudæ atque tribus Benjamin regionem. Iudæi posteriores intelligunt loco Niniues abolitionem comminari, & bene, ut res ipsa liquido monstrat. Caterum quia Deum qualis & quantus existat, sermone hactenus demonstrauit, ut instituto præsentis seruire uisum est: iam deinceps aperit consilium ipsius, & palam indicit bellum, causas quoque reddens, ob quas dominus exercituum sit arma in Assyrios moturus. Quæ duo sic inter se temperat, ut nunc de bello inferendo uerba faciat, nunc belli causas exponat, ita scite atq; diserte sermonem uariegans, ut nec res obscuretur attento lectori, & transpositis orationis membris concinna sit dispositio. In hac quidem periodo manifeste proloquitur dominum habere in animo locum Niniues ita uastare, ut olim diluuiio totus orbis in solitudinem reductus fuit. In pronomine eius per enallagen ponitur relatiuum uice nominis Niniues, ut Iudæis placet, ac sequens indicat sententia.

Et inimicos eius. Hoc est, Assyrios inimicos Dei persequetur tenebræ, id est angustie, desperatio, perplexitas animi, & malum ineuitabile, metaphoricòs. Interpretando uerbum persequendi Dauidem Kimbi secutus sum, qui monet in graui specie, quam *lageffatam* uocant, positum transitiuum existere ad

EXPOSITIO

tres, ut Iudæi loquuntur, hoc est, active significare per medium efficiens: ut si dicatur, Faciet persequi tenebras. Non repugnat tamen Heb. consuetudini, ut nomen significans tenebras, sit nominatiui casus, quod plerisque placuit. Præterea locutio Hebraica, faciet consumationem, quam Latinus interpres & Græcus totidem uerbis rependant, significat ex toto abolere, prorsum uastare, atque funditus euertere. Quod Germanorum sermo feliciter emulatur: *Er wirts mit irem ort gar vsmachen.*

s Quid cogitatis. Hanc prophetae periodos non probe reddiderunt interpretes, & Græci quidem peius quam Latinus. Sic enim posteriorem partem interpretati sunt: *ὄν ἐκδ' ἰκίσα δ' ἡς ἐπὶ τὸ αὐτὸ σὺβλίψῃ*, id est, non puniet bis in idipsum in tribulatione. Unde materia fluxit theologis disputandi, Deum haud punire quenquam duplicata pœna, ut quem in terris pœna temporaria affecerit, non etiam uita futuram infernalibus cruciet tormētis. Quod quam res esse dicatur, alius est perquirēdi locus. Hebraica namque prophetae uerba nihil huius farinae adferunt. Ceterum sensus est, ut Hieronymus ait se à magistro Iudeo didicisse: Quid putatis o Assyrii contra dominum iniquitatem cogitantes, quod populum Israël, id est, duodecim tribus ad interuersionem ipse consumat? Non consurget duplex tribulatio, id est, non uobis tradet Iudam

Iudam & Hierusalem, sicut tradidit decem tribus &
 Samariam. In hac sententia cōspicitur Lyranus quoq;
 dicens: Senacherib non tribulabit regnum Iuda ipsam
 captiuando, sicut Salmanasar pater suus regnum X.
 tribuum. Iudæi neoterici totum exponunt de Assyrijs
 auctoritatem Ionathæ secuti, qui ad hunc modum in
 Syrorū linguā transtulit: מֵא עַמְמֵי אֲבוּר יִת
 יִשְׂרָאֵל מֵא אֲתוֹן חֲשִׁיבִין קִדְסֵי הַהָרָה גַּם
 גַּמְיָרָא הִיא עֲתִיד לְמַעַבְר עַמְכוֹן אֶל הַ
 תְּהִקִּים עֲלֵיכוֹן כְּבֵית יִשְׂרָאֵל הֲרֵתוֹן זְמַנָּן
 דְּרוּתָא בְּתַר עֲקָא, populi qui adfluxerūt Israël,
 quid præsumitis aduersus dominū? facturus est finem
 uobiscum, nec uobis contingent duo tempora mor-
 roris post calamitatem, sicut domui Israël. Est igitur
 hostilis obiurgatio Assyriorum. Quæ est illa cōfiden-
 tia? quæ potius dementia? ut conemini resistere do-
 mino, cui paret uniuersus mundus, qui nutu concutit
 machinam totius mundi, contra cuius uoluntatē nulla
 potentia se mouere potest? Licet ingentes spiritus ge-
 ratis, & ex rerum successu inebriati putetis nihil esse
 fugere posse robur uestrum: licet conemini regnum
 quoq; Iuda excindere, licet insanus uester dux Sena-
 cherib cathenas minetur Deo Israël & exilium, ut
 antiqua sede pulsus aliorum deorum uel potius ido-
 lorum exemplo Assyriæ potentie subiaceat, pereun-
 dum tamen uobis erit semel, nec iterato uos aggredie-

EXPOSITIO

tur bello, concedēs interim tempus uires redintegrari. Hoc ipsum benignitas Dei populo Israëlitico dedit, ut paulatim attereretur interposito spatio temporis ad resipiscendum, inq; morem tineæ dominus arrosit suum peculium, ut Oseas ait. Redactis autem in extremam infelicitatem, si quādo mutarunt mores, conditionem tolerabilem & potiorē reddidit. Idem uicissitudinis Romanum imperium est expertum, idem alia regna iustitiæ & æquitatis obseruantiora. Sed Assyriorum incomparabilis tyrannis trucidato exercitu sub incenia Hierusalem, deinde mox Senacherib à filijs interempto intra paucos annos collapsa & extincta est ne seminario quidem reliquifacto, ex quo Reipublicæ species repullularet. Magnum ergo documentum existit Niniue, si quando conuiet Deus ad impietatem atq; uiolentiam alicuius gentis, ut omnia fluere pro uoto illius uideantur, non esse diuini fauoris signum sed iræ. Concipit enim dominus inter cessandum à plagis ingentes animos, meditatur lethale uulnus, librat brachia, destinat fulmen, ut incurabiles uno ictu feriantur, postquam eius clemētia iustitiæq; satis perspectæ fuerint. Porro Hebraica oratio, quam ita uarie interpretati sunt, si uerbū uerbo reddas, habet: Nō surget duabus uicibus angustia. Nomen enim דַּעֲמִים dualis numeri absolute positū potest uerti in aduerbiū iterato, aut i participiū haud ineptissime. Sicut

Sicut spinæ, Sententiam coherentem Hieronymus in duas periodos tribuit, quod & aliàs sæpe factum est, sicut contrà iunguntur interdum, quæ sensu diuisa sunt. LXX mutatione quoque uerborum locum corrupit. Loquitur adhuc propheta istam sententiam stare Deo, ut perdat Assyrium dominatum, nunc quidem prædicens interitum exercitus Senacherib ante Ierusalem sic aperte, ut de re gesta non potuisset paucis uerbis manifestius dici. Factum ipsum ex omni memoria insignissimum proditur Esaiæ 37. & quarto libro Regum cap. 19. Oratio ipsa duabus similitudinibus implicita & constipata est, quare singularim euoluenda est. Ait enim: Quum fuerint inter conuiuandum poculis atque dapibus referti, absumentur, id est, in maxima securitate, quum post uictorias innumeras, & præcipue post recentem stragem Aethiopicæ Aegyptijq; exercitus nihil aduersum suspicabuntur, ac spe certissima præsumunt se potituros urbe Ierusalem, iam direptionem somniantes ut famelicus ciuos, aut sitiens poculum. Ita enim rem istam Esaias deliniat. Nisi quis adhiberi putet conuiuandi uerbum similitudinis gratia, aut comesatio & ebrietas metaphorice ponantur pro malis obrui, quod per frequens est in orationibus diuinis.

Consumuntur. Hebraeus dicit, Comesti sunt, posito præteriti temporis uerbo de re futura. Qua he-

EXPOSITIO

terosi nihil frequentius usurpatur ab oratoribus sacris, ut certissimum euentum significant. Quemadmodum & ille imperator loquitur: Si tales in pugna præstabitis animos, uicimus: pro, certissime uincemus. Metaphora quoque plusculum habet festiuitatis, quam dicitur: Quando conuiuio suo referti fuerint, deuorati sunt. Hanc repentinam & improuisam oppressionem egregie quoque indicauit Esaias non uno in loco, quem Nahumus imitari uidetur. Iam ponuntur similitudines duæ, quarum altera significat perituros ab angelo interfectore, haud secus atque si uno fasces spinarum uis in flammam conijciatur, quæ unâ comburatur, quæ nemo uelit attingere propter aculeos, nec possit etiam unum & alterum sarmentum eripere ob indissolubile textû. Altera significat Assyrios ad nihilum redigendos, ut si culmi aut stipulae supra modum aridæ flamma consumantur, ne cinere quidem aut fauillis relictis. Cuiusmodi parabolis utitur & Esaias 10. capite atq; 33. Caterum uox בבל, quam Ieronymus uertit ariditate plena, secutus interpretes Septuaginta, aduerbialiter melius redditur. Est enim à superioribus uerbis absoluta, ut litera beth subintelilgatur per apharesin ablata, utq; integra sit בבילא in pleno. Etenim Hebræi non ita facile nomina deflectentes in aduerbia resarciunt istam inopiam præpositione literarum בבל ad nomen substantiuum

stantium aut adiectiuum. Cuius generis multa Graeci & Latini efferunt elegantiae studio, ad plenum, in procliu, ex abundanti, de improviso, de repente, ab initio.

9 Ex te exhibit. Hic una causa redditur, ob quam Deus Optimus Maximus decreuerit statum Niniues conuellere, nempe intolerandus fastus & contemptus numinis. Eum prodit Esaias 10. capite sub persona regis Senacherib representans impium animū & nefanda conuicia in diuinam maiestatem. Ad haec quarto libro Regū 18. & secūdo Præteritorū XXIII. Esaiæ quoque XXXVI. capite perscriptum est, quomodo Rabsaces legatus Assyrius superbias & contumelias euomuerit hortans obsessos Ierosolymitas, ut se dederēt Senacherib regi suo. Epistolae quoque misit plenas in Deum blasphemijs. Eam insolentiam non modo in homines, uerumetiam in ipsum Deum hic attingit propheta. Nec dubiū est, quin similia fuerint passim iactata inter Niniuitas, antequam portarentur arma contra Iudæorum regem Ezechiam, ut nō opus sit istum consultorem belial solum Rabsacen intelligere sicut Iudæis & Ieronymo placet. Scilicet in uulgus manant exempla regentum, ut Claudianus canit. LXX rem intellexerunt διαλογισμῶν cogitationem. Dicit ergo: Ex te Assur, ex te Niniue profectus est, qui coniectur Deum Israëlitis templo suo extur-

EXPOSITIO

bare sicut deos omnium gentium sustulit, quiq; totum
 populum Dei conetur perdere. Verbū exeundi quod
 Ieronimus & LXX in futuro tempore posuerunt
 alias uocales aptantes, ut legerent ietze pro iatza, in
 Hebræo præteriti temporis existit. Cæterū Hebraica
 uox, quam hic Ieronimus uertit in præuaricationem
 & paulò inferius belial ut in primogenia lingua scri
 bitur, à LXX redditur ἀντία, contraria, & mox
 εἰς πάλαιωσιν in uetustatem. Ionathas Chaldæus
 uertit in impiū. Aquila ferè posuit ἀρεσάτης præua
 ricator, id quod Ieronimus minime improbat. Quā
 uero illa dictio sacris scriptoribus frequētata sit, non
 superuacaneū uidetur, si diligentius explicem. Pleriq;
 Iudæorum conflatam putant ex priuatiua particula
 בלי absq; & הלי ascendit, quod spiritui aduersa
 sario quadrat, qui mentes hominum opprimit, nec ad
 contemplationē numinis iustam finit assurgere. Alij
 factum putant ex בלי beli & הלי ol, ut contu
 macem & responsatorem significet, qui iugum exa
 cussit. Cui sententiæ patronus est Ieronimus Stridonia
 nensis ex Christianorum antiquitate peritissimus Idu
 mei sermonis. Epistolā enim Pauli ad Ephesios enarra
 rans scribit, diabolum ab Apostolo appellari belial,
 hoc est, absq; iugo, quod de collo suo Dei seruitutem
 abiecerit: quē Aquila trāstulit apostatā. Id ipsum asse
 rit etiā in commentarijs, quos fecit ad orationes Esaiæ.

Satis

Satis certum est nomen esse compositum, sed in duobus uersatur, an posterior pars sit לַי , an לַיִר , significans uel absq; iugo uel absq; utilitate: posterius magis arridet. Accommodatur autem id nominis tum rebus tum personis. Rebus, ut cum dicitur uerbum belial seu uerbum iniquitatis. Personis uel aduersario genio, ut quum Apostolus dicit: Quid cōmune Christo & Belial? Vel profligatis hominibus, ut in isto loco Nahumi. Significat enim pestilentē hominem, qui nihil moderati, nihil iusti, nihil sancti cogitat, nihil utilitatis ad humani generis societatem confert, sed contra omnium bonorum capitibus, famæ atque fortunis inhiat. Aut si absq; iugo interpretari libet, significat eum, qui effracto tum rationis tum religionis repagulo, contemptor diuum & hominum existit. Qualis Mezentius ab heroico poëta introducitur. Mihi non occurrit in presentiarum accommodatius quod uerterem, quàm, infestus Deo & hominibus. Quæ pestis & calamitas generis humani significanter in patrio nostro sermone dicitur, ein tīfelskopf.

10 Si perfecti fuerint. Hanc sententiam in lingua Hebraica etiam difficilem intellectu reddit aduerbium וַאֲשֵׁרֵי sic, repetitum. Iudæi ad quos mihi uacauit respicere, omnes accipiunt posterius quoque וַאֲשֵׁרֵי pro aduerbio sic: ut ista sententia constetur. Si Assyrii omnes integri fuerint, & sic multi etiam, sic tamen

EXPOSITIO

absumentur. Idem censuit Ieronymus. Septuaginta la-
cerantes Heb. elementorum constitutionem, alienissi-
mam sententiam reddunt. Nobis uidetur particula **וְ**
sic, geminata uniuersitatē significare, ut si diceretur
Latine: Sicut multi fuerint, sic attendentur pro illo,
quotquot fuerint, attendetur. Quod Germanorū ser-
mo *Isrælitici Simius proxime assequitur, dicēs: Als
vil iren ist / als vil müßend abgemeyt werden.*
Iterum autem propheta loquitur de Assyriarum co-
piarum strage sub signis Senacherib. Si omnes fuerint
integri corporibus, si animosissimi, concordēs, instru-
cti omni armatura, pollentes prudentia militari, nihil
tamen efficient in expugnanda Ierusalem. Vide ut spi-
ritus domini prospicit sequentibus temporibus, qui-
bus oppidani obsessa Ierusalem à Senacherib uarie
tentandi fuerunt.

Attendentur. Per commoda metaphora, qua &
Esaias utitur capite septimo, dicēs dominum Assyria
nouacula tonsurum Iudaicam nationem. Haud absimil-
iter & Nahum hic dicit, innumeras copias Senache-
rib ab angelo demetendas, quemadmodum acuta noua-
acula pilorum seriem defecat, aut falx graminis uim
una plaga transuerberat.

Transibit. Exercitu dira strage perempto Assy-
rius ductor abibit re infecta cum pauculis fugæ comi-
tibus, atque Niniuem se recipiet. Id ipsum refertur in
historia

historia ijsdē uerbis apud Esaiam, & in quarto libro regnorum: Recedens abiit, & reuersus est Senacherib rex Assyriorum, & mansit in Niniue. Adeo certa & indubitata est prædictio sacri flaminis.

Affixi te. Per figuram apostrophē sermo conuersus ad Israëlitas, cōtinet causam ob quam dominus uelit Assyrium infecto negotio repellere. Licet enim ante per istū crudelem populū corripuerit Israëlitas (hæc est cōcessio) non uelle tamen perpetuo atterere, uerum iam à ceruicibus eorū hunc seuum tyrannum abigendum esse, postquam tormentis emendati sint. Habet autem sermo ita cōuersus ad Israëlitas plus uirum, magisq; penetrat consolādos animos Iudeorū, quàm si citra figuram enunciaffet. Summa nanq; prudentia elocutionis apparatū oratores isti sancti adhibent in omni uirtute differendi nihil inferiores ethniorum eloquentibus. Rabi Salomon existimat sermonem uerti ad Assyrium, cui dicatur: Hoc tempore totus peribis. Tunc etiam Scythicum flagrum Turcæ à tergo nostro dominus amolietur, quum abiecerimus superbiam & cristas illas demiserimus, quum deposuerimus cōtemptum uerbi diuini, falsam religionem, innocentium cædes, dolos, fraudes, perfidiam, crapulam, incōcessam uenerem, & id genus facinora professione Christianæ haudquaquam decorata. Idem præfagium ualet apud eos etiā qui à Gothorum reliquijs,

EXPOSITIO

aut ab alia gente feroci diuexantur, tunc fore malorum finem, quum ad dominum percutientem fuerint conuersi.

11 **Nunc conteram.** Adhuc gratia consolandi Iudeis prædicitur iamiam baculum Niniuitici regni, hoc est, robur & nocendi facultatē infringendam.

Et uincula. In persona Dei loquitur propheta: Vincula etiā tua ô Israël disrumpā uel obsidionem, ut quidam putant, uel dominatum, leges, tributa: quibus libertas populi Dei sic fuit constricta, ut ne diuinas quidem ceremonias iuxta præscriptū Mosis obire posset. Baculi seu uirgæ metaphora utitur & Esaiæ non semel, sicut etiam alij prophetarum. Nahum hic alijs uerbis per translationem adpositis allegoriam explet.

12 **Et præcipiet.** Antea stragem exercitus prædixit, nunc turpissimum genus mortis Senacherib regi præcinit perspicuo sermone, ut historia rem gestam uix narret lucidius. Primum dicit nō sine consilio Dei filios patrem Senacherib interfekturos summa prouidentia cunctas res mortalium gubernātis singulariq; iustitia & æquitate, licet diuini consilij rationem inuestigare nobis haud procliuē sit, nec fas etiam sit curiosius in arcana supnæ maiestatis inquirere. Quod & Ezechiel quadrigarum pictura sacra graphice delia

delineat. Quis uero nõ uideat auspicio diuino gestũ, ut Assyrius rex à filijs interficeretur? Euasit in Iudæa manum angeli percussoris, ut cum magna ignominia rediret in regnum suæ cladis nũcius, ut rediret in regiam, in templum, in conspectũ Dei Nesrach, ut eum adorans confoderetur à filijs duobus, qui exierant è lumbis ipsius. En condignam necem blasphemo tyranno, qui Ioui optimo maximo in arce Sion residenti exterminium, catenas, & omnes contumelias fuerat minitatus. Interim tamen filij grauissime peccauerunt non sincero animo sententiam diuinam exequentes, uerum ob rem infeliciter gestam, aut aliam ob causam patri succensentes parricidio se commacularũt. Verbum נצח tam significat mandare, iniũgere, impellere, quàm præcipere atq; imperare.

Non seretur. A seminibus tracta metaphora significatur non amplius à prosapia Senacherib regnũ Assyrium administrandum, nec posteritatem habiturum hunc dirum tyrannum. Quod re postea cognitum est. Adramelech siquidem & Sarasar facta parentis cæde in Armeniã profugerunt. Asaraddon tertius filius regnum suscepit, quod post paucos annos funditus euersum est.

De domo Dei. Græci melius interpretantur, meliusq; distinguunt hęc uerba, quàm Latinus interpret. Cæterum adhuc uersatur in clade regis Assyrij

EXPOSITIO

dicens sculpta simulachra de domo deorum, hoc est, de templo eijcienda, signaq; fusilia excindenda, & ædem idolis consecratam uertendam in sepulchrum regis, ut per tumultum corruētis sanguis & cadauer misceantur cum idolis, à quibus opem expectare solitus fuit. Salomon Iarcheus ad ultimum refert regem, qui expugnata urbe in templo sit interficiendus more Senacherib patris sui. Kimbi autē & Abraham Ezra mecum faciunt de Senacherib iuxta historiam Esaię interpretantes.

Inhonoratus es. In primitiua lingua uerbum est neutrale præteriti temporis significans omnino fore, ut turpissimum habeat exitum superbissimum tyrannus, qui nec ulli populo aut regioni pepercit, Deumq; uerum pro nihilo duxit. Quod sanè uerbum homini præ superbia amenti grauissimum fuit. Ut ille spirauit, ut frenuit, ut gestiuit, ut tremuit, ut exultauit atque stomachatus est, quum hæc ad aures adulatorum unguine permollitas uenerūt? Vel hæc oratio sola ualuit incēdere furibundum alioqui tyrannum, ut immania facinora cōtra Iudeos & Deum Israël machinaretur.

13 **Ecce super mont.** Prædicto excidio tyrannidis Niniuiticę proclamat Iò pean, & epinicion canit, docens interim Deum authorem fore tam insignis uictorię, illiq; grates persoluendas. Quam figuram profosa

profopociam possumus dicere. Fingit enim nunciū
 Nimo accurrentē, qui rem letissimam obijciat Israēli-
 tis, nempe Senacherib interfectum à filijs, regnumq;
 Assyrium propendere in extremam perniciem. Qui
 nuncius hortatur etiam Iudam, ut peragat sacra &
 ceremonias, quæ temporibus Ezechiae intermittenda
 fuerunt ob belli negotia. Hoc euenisse nemo dubita-
 bit, qui legerit historiā regū Iudaicorū, & XXX
 caput secundi libri τὸν πρῶτον ἀλεργμύων de pascha
 celebrato auspicijs Ezechiae. In Hebræo figura est per
 repetitionem uerborum, multum gratiæ quandoq;
 obtinens. Quale est illud in artibus grammaticorum
 exemplum: Factum facit, pugna pugnata est. In ser-
 mone Græco Atticismum censent, quem etiā LXX
 hic retinuerunt, ἐόστᾶζε τὰς ἐόστᾶς σθ. Porro
 Esaias LII capite loquens de liberatione Iudeorum
 ex seruitute Babylonica etiā per profopociam in-
 troducit huiusmodi nuncium, cuius uerba mutuo su-
 mit Apostolus Rom. X. Quam speciosi pedes euan-
 gelizantium pacem &c.

CAPVT SECVNDVM.

Nemo iam uel mediocriter in sacra literatura
 prouectus nescit capitum distinctiones noui-
 tium inuentum esse. Quod sanè ut nō rejicio,
 ita puto diligēter attendendum, quā prudenter in-
 terdum sermonis contextum diuisum sit. Hæc quidem

EXPOSITIO

sectio non loco inepto collocata est. Supra enim stragem Assyriorum ante Ierusalem executus est tanquam præludia uel potius primordia subuertendæ urbis Nini. Sequentia duo capita ipsam urbem obsidendam, capiendam, diripiendam, atque subuertendam loquuntur, interiectis comode sceleribus, ob quæ sit ad hunc horrendum modum euasanda. Loquitur autem propheta de re in posterum gerenda, tanquam in actu medio nunc omnia uertantur. Pro dispersore Sept. posuerunt ἐμφυσῶν inflans, hallucinâtes in lectione, ut putarent scriptum מֵפִיחַ mephiah, pro מֵפִיחַ mephith. Vastatorẽ uocat Nabumus uel hostem uel Nabuchodonosor per antonomasiam, quomodo τὸς λιθορκτηῆς pro Demetrio diceretur. Kimhius & Salomon intelligunt Senacherib, qui ascēderit in Iudæam uastandi causa. Abraham Nabuchodonosor intelligit, qui oppugnatum Niniuen ascensurus sit. Sic & Dileronymus scribit: Ad Niniuen sermo conuertitur, & dicitur: Ascendit Nabuchodonosor, qui te obsideat, ante os tuum uastet omnia. Quia ergo tibi imminet bellum, ecce gaudens propheta nunc præcino. Conspice, circumspecte diligenter, & * conspice, & quid tibi euas
 cunspice. niat, intueri, &c. Sic dicit Assyrio propheta: iam in expeditione esse atq; ingressum regionem Assyriam, cui dominus curam grauissimi belli commiserit. Venisse autem ad terram Niniues, uel potius in conspectum

Etum illius domitoris populorum, ut si praelium expe-
 tat, iam fieri copiam decernendi cum fortissimis uiris,
 quos Deus euocarit. Ait enim uenire obsessum &
 quidem locum munitissimum, urbem dico Niniuem.
 Hunc uastatorem alij existimant Nabuchodonosor,
 quibus accedo, si patrem illius intelligunt, qui Ieru-
 salem destruxit. Alij prodiderunt in historijs Arbacen
 Medorum praefectum & Belochum Babyloniorum
 Niniuem cuertisse, ut in titulo plenius admonui. Possu-
 mus etiam uerbum נַצְרוֹ natzor in modo imperandi
 accipere, ut sermo sit ad regem Assyrium. Hostes tibi
 adsunt, qui moenibus imminent: proinde urbem tuam
 undiquaq; redde tutiorem contra hostes, uallis, pro-
 pugnaculis, & ceteris munitionibus, quemadmodum
 & speculatores iubet constituere, animum obfirma-
 re, copias contrahere. Ieronimus modo infinito acce-
 pit, & nomen metzura pro obsidione, quum significet
 locum munitum siue oppugnandi siue tuendi gratia. Se-
 ptuag. putarunt nomen cum praepositione mem מִצְרָר
 mitzar ex θλίψις transferentes. Est enim ironi-
 cum, quod iubet ad obsidionem se praeparare, hostemq;
 repellere, quum nulla uis tueri possit immutabili sen-
 tentia Dei ferocissimis hostibus addictos.

2 Sicut reddidit. Sententia est ualde obscura ex
 ambiguitate uerborum שָׁב schab & גֵּוֹן geon,
 Quae Ieronimus interpretatur, reddidit superbiam:

EXPOSITIO

Græci ἀπεσπέτε ὑβρίην, auertit cōtumeliam. Vnde
 mens propheta colligatur, quasi loquatur de uindi-
 candis iniurijs populi Iudaici. Sicut ultus est dominus
 Iudam de superbia Senacherib, sic ulciscetur X tri-
 bus, quæ à Ninive possidētur. Idem Ieronymus expla-
 nans editionem LXX interpretum ait: Mibi melius
 uidetur, ut contumelia, quam solebat Iacob cæteris fa-
 cere, sit à domino auersa. Iudæi commentatores cum
 paraphraste Chaldæo, putant Iudæis promitti resti-
 tutionem in integrum, ut reducat eos dominus ad pri-
 stinam gloriam, ad terram Israël, instaurata urbe atq;
 tēplo, & omni magnificētia reddita, quam habuerāt
 ante infestationes hostiles. Illis uerbum דָּוָר signifi-
 cat reducere, & יָמָא gloriam atque magnificen-
 tiam. Sed locum diligentius rimanti magis appareat
 utrumque uerbum in peiore significatione poni, ut al-
 terum significet auferre, alterum superbiam & elat-
 tionem animi, quæ frequētius insinuant per scriptu-
 rarum diuinarū codices. Vnde propheta loqui perspi-
 citur de Iudæorum castigatione per Assyriorum ue-
 xationem, ac rationē ostendere, per quam dominus fi-
 nire decreuerit illā tyrānidem. Nempe, inquit, uterq;
 populus & Iacob, id est decē tribus, & Israël, id est,
 due tribus probe castigatæ sunt, sustibusq; doctæ sa-
 pere incipiunt. Infractæ sunt illæ superbae ceruices,
 & contumacia in Deum subacta est. Expertæ sunt in
stima

stam & seuerum iudicem, quem noluerunt colere ut benignum patrem: unde non ultrà opus est Assyrio magisterio. Quoniam igitur ad meliorem frugem se recipiunt Israëlità, ac modestiam nunc redolent, Deumq; suum per tormenta cognouerunt, cui tempore felici responsabant, nullus tui porrò usus erit ò uirga Niniuitica, imò à patre cœlesti uiolenter contracta in flammam abijcietis.

Vastatores diripuerunt. Ablata est proculdubio superbia Israëliti populi, quem ita crudeliter hostes lacerarunt, nō modo rapientes opes & homines iugulantes, uerumetiam urbes atque totam regionem deuastantes. Idipsum eloquitur allegoria de uitibus sumpta, quæ ab hostibus nō modo uacua fiunt decerpis uuis, sed & interdum stirpitus excinduntur. Qui locum intelligunt de Israëlitis restitutione, hanc allegoriam torquēt ad Niniues interitum. Quos falli redarguit ipsum textum orationis.

3 Clypeus fortiū eius. Prosopographia depingitur exercitus Babylonicus, qui Niniuen subuertet. Qua figura gaudem oratores diuini, utpote ad *ἡμῶν* *ἡμῶν* præcipue idonea, quæ in terriulentis impiorū hominū expetitur. Sic Esaias V. capite, Ieremias V. cap. Abacuc 1. capite Cha'daicū exercitū euiētē sermone uelut in aciem producūt ad terrēdos Iudæos omnem eloquij diuini admonitionē contemnētes.

EXPOSITIO

Ignitus. Hebraicum uerbū significat ruffatum, quod Græci existimantes ex præpositione atq; nomine conflatum reddiderunt ἔξ ἀνθρώπων ex hominibus, sicut & alia hic loci peruertunt minus attendentes rationem grammaticam. Significat autem uel diuitias & splendorem hostium, qui tempore quoq; belli purpurati sunt, quod Græcorum historia refert de Alexātri etiam militibus: uel truculentiam & ferititudinem, quia uestitu sanguinarios se profiteantur. Traditur & in monimētis rerū Lacedæmonios rubra ueste usos in bello, ne cruor manans per amictum discolorum aliquid animi hostibus adderet.

4 **Habenæ.** Ex uerbo Hebraico פלררת, quod nussiam extra præsentem locum in diuinis uoluntatibus repertum Iudæos quoque uehementer torquet, Ieronymus fecit habenas, sicut & Septuag. ἠνίαι. Res ipsa clamat uocem metathesi transformatam ex לפירות, quod faces significat, Græciæ quoq; importatum uocabulum, qui homines λαμπράς agnoscunt. Id suboluit etiam Abrahamo non obsecæ naris homini.

Agitatores consopiti sunt. Ieronymus à Græcis interpretibus in errorem abductus est, ut in alijs multis. Hi enim uerterunt ἰππῆς βορυσθησόνται, opinantes scriptum פרשים pro ברשים. Verbum autem tumultuabuntur, quod Græci bene repositum fuerunt,

fuerunt, Ieronimus eo significatu accipit, quo dicitur calix furoris & soporis. Intelligitq; agitadores uel fortes Israël ante, uel postea Assyriorum consopitos. Verum quia hic describitur fortis & inuictus exercitus, nullum locum habet sopor & dormitio, nec opus fuerit Hebraica uerba torquere à propria significatio-
ne. Dicit igitur Babyloniorum uincentiũ currus tanto impetu ferri, ut nemora cõtremscant, imò ferri per Niniuiticas plateas, ut abietes concutiantur, quas uoluptatis & ambitionis causa consueuerunt, sicut in Babylonis pensilibus hortis proceræ arbores celebrantur. Quidam per abietes accipiunt proceres Niniuitas, qui per cedros aliasq; arbores eminentiores subinde in sacris literis designantur. Quod uero Iaphet Iudaicus tractator pro abiete intelligit hastas, hoc est, rem confectam ex materia, & David Kimhi tela ueneno infecta, spinosiora sunt cõmenta quàm ueriora. Nihil autem simplicius & rectius, quàm intelligere, tanto strepitu inuehi, tamq; horrifico fulgore falcatos currus, quibus orientales populi multum in bellis utebantur, ut maxima quæq; & robustissima urbis Nini contremiscant, haud secus, quàm si turbo in syluam admissus, abietes, pinus, quercus, cæterasq; præcellentes arbores pulsaret. Hypotyposi namq; uult oculos statuere sortem cadentis Niniues.

5 Recordabitur fortium suorum. Salomon

EXPOSITIO

Gallus exponit de Assyrio rege, qui apud se statuat
 producere copias in praelium contra hostes obsiden-
 tes. Ita fermé & Ieronimus intelligit Assur quæ situ-
 rum fortes suos, qui ceciderunt in plateis. His adslipu-
 latur Dauid Kimhi. Abraham Aben Ezra interpreta-
 tur de rege Chaldæorum, & bene. Difficultatem &
 salebras loci huius tollet obseruata figura synthesis,
 quæ iungit nominatiuum singularem uerbo numeri
 pluralis. Quam figuram Græci explicantes apertius
 loquuntur, καὶ μνησθῆσονται οἱ μεγιστάνες αὐ-
 τῶν, recordabuntur magnates ipsorū. Cætera huius
 capituli non pari prudentia & circumsp̄ctione ab-
 soluant mutantes pronomen singulare in plurale;
 adijcentes etiam de suo nomen ἡμ̄ ἐρα. Sed quis in-
 caret omnia diuerticula interpretum ab Hebraica ue-
 ritate? Sensus authoris is est: Fortissimi uiri, qui se-
 quuntur signa Babylonici regis, aggrediētes Niniuem
 memores erunt imperij, quod eis imperator suus de-
 dit, qua parte urbem inuadant, quomodo impugnent,
 quæ præmia sint uictoribus proposita. Quas ob res
 omni formidine deposita tanto studio atq; prompti-
 tudine festinabūt ad expugnāda mœnia, ut in agmine
 procidant, dum securi omnium periculorum irruunt
 ad muros eius, ad muros uidelicet Niniues. Nam hic
 quoque κατ' ἐναλλαγήμ̄ pronomen ponitur uice
 nominis.

Præpa-

Præparabitur umbraculum. Hieronymi sententia est Niniuitas propter longissimam obsidionem præparare umbracula ad depellendos æstus, id quod nimirū hausit è magistro Iudæo. Græci paulò rectius interpretātur, ἐτοιμάσῃ τὰς προφυλακὰς αὐτῶν. Ad hunc propè modum Ionathas exponit de oppidanis, quòd sint ædificaturi turres & munimenta. Nicolaus de Lyra putat significari tētoria Chaldæorum figenda circum Niniuen. Salomon Iarcheus exponit pro umbraculo imperatorem, qui se armaturus sit. Abraham uult significari turres ligneas. Cui adstipulatur David Kimhi copiose definiens tectum tribus compactum, sub quo milites tuti subruunt muros. Vbi queso te Lector attendas uarietate interpretationum non certe natam ex magna caligine sermonis Hebraici, uerum ex ingenio tractantium, qui uel dormitarunt, uel sententiæ apud suum animum formate maluerūt uocem accōmodare, quàm Hebraicæ dictionis uim & proprietatem attendere. Hinc strueta est uituperatio sanctissimæ linguæ, quòd sit ambigua, errans, incerta, siquidem interpretes mutuum sepe dissideant, aut idem sibi nonnunquam parum constet. Quæ profecto culpa hominum est, non idiomatis Hebraici, quod certum & statum existit. Et licet pauca quædam non sint exposita satis, aut fortasse nunquam ad uivum inuestiganda, hoc tamen illi commu-

EXPOSITIO

ne est cum Græco & Romano eloquio. Quot enim sunt adhuc Græcis & Latinis hominibus adde Germanos & alias nationes, nondum satis cognita uocabula, de quibus grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est? Certe oratiuncula præsens tam uarie multipliciterq; exposita, si attendatur usus celebrior linguæ Palestine, uel sole clarior est, nihilq; cōtinet ambiguum. Verbum enim חִיכָן huchan utique formatum est à כִּי quod apparare significat, & præpositis literis characteristicis induit speciem passiuæ uocis atq; præteriti temporis. סוּכֶךְ Sochech uero nomen descendit à סָכַר quod sonat Hebræis tegere, operire, occulere, ut eo comprehendatur omne instrumentum tegendi atque defendendi, nimirum quo miles in obsidione protegitur, cuiusmodi sunt papiliones, tentoria, musculi, turres, plutei, uineæ, de quibus late atque luculenter explicant rei militaris præceptores. Hæc omnia breuis oratiuncula comprehendit proprietatem sermonis Hebraici obseruantibus, dum dicitur: Paratum est tegumentum. Cæterum quia de oppugnanda urbe sermo est, machine huc quadrare magis uisæ sunt. Propheta igitur inuit iam paratas machinas & munitiones, quibus utantur Chaldæi ad oppugnandam urbem Nini. Supra indicatum est ex historijs Græcorum obsidionem Niniues ad biennium protractam esse. Sed error is scriptorum est, qui aliam

quam

quam ueritatis umbram affecuti transtulerūt in priora tempora quod posterioribus factum est.

⊕ **Portæ fluuiorum.** Ieronymus intelligit per fluuios multitudinem populi Niniuen incolētis. Possumus tamen in proprio sensu uerba capere, portas fluminum apertas, quoniam Niniue ad flumen Tigridis sita est. Illud etiam concinit historijs referentibus insolitam inundationem fluminis muros deiecisse, urbemq; nudatam ad XX stadia. Vbi nota, quam pulcher ordo seruetur, utq; spiritus prophetarū sibi constans oeconomiam aptissimā sequatur. Superius enim obsidione decantata, iam proclamatur Niniue capta & aperta hostibus.

Templum ad solum. Hebraica uox significat edificium magnificentius, siue id regia sit atque palatium principis, siue basilica dijs cōsecrata. Septuaginta melius βασιλεια, hoc est, regias ades interpretantur. Dicit enim scriptor diuinus post deiectum murum urbis, collicuisse quoq; regiam uel præformidine, ut rex cum aulicis desperata salute omne robur amiserint. Quo sensu continens pro cōtento ponitur κατὰ μετωνμίαν. Vel ipsa structura diffluit in morem liquentis materiæ, uahementius Chaldæorum tormentis quassata. Si quis uero intelligere uelit templum idolorum diruenda & solo æquanda, non etiam ualde abhorret à genuina sententia.

EXPOSITIO

7 Miles captiuus abduct. Verbum Hebraicum à Hieronymo uersum in militem uenit à צַבִּי יַאֲזָב, quod sistere significat. Aben Ezra dicit, quòd diu locum istum uersauerit, nihil conuenientius succurrisset, quàm quod Rabi Samuel cognomèto Nagid exponit, nempe ut regina intelligatur. His assentiunt Ionathas & Salomon Gallus, quoniãquidem regina aut concubina frequens sit in latere sui regis, iuxta illud psalmi quadragesimi quarti: Adstitit regina à dextris tuis. Dauid Kimhi optime inter omnes Iudæos putat regiam significari, quæ diu in magna felicitate persisterit. Cui opinioni suffragantur Septuaginta, interpretantes ὑπόστασις subsistentia, ut ita dicam, ein veste. Vnde sensus colligitur: Præsidium & arx firmissima, quæ immoto gradu per multa sæcula consistit aduersum insultus omnes, iam corruit, & urbs quam nunquam exercitus hostilis uidit, omni robore nudata est, firmamèta eius detecta sunt, ipsa è medio sublata, eiusq; in urbem Babylonem prædæ abductæ sunt. Verbum צַבִּי פָּאֲסִיּוּם est formæ haphel, licet regulas communes parum sequatur ex uerbo צָבַע, quod ascendere significat, & euanescere, atq; interire κατὰ μετὰληψιν, qui tropus uocem per interualla quædam aliò traducit, ueluti uerbum ascendere tandem uenit ad significationē abolitionis. Nam quæ sursum tendunt longius à nobis recedunt, & ex
pro

prospectu subducuntur, ut tandē nobis intereant. Qui sermonem fieri putant de regina, exponūt in currum tollendam ac in seruitutem abducendam.

Ancillæ. Hieron. uel captiuas mulieres intelligit, uel per metaphoram oppidula, uicos, castella. Aptius est, ut matronas intelligamus in seruitutis miserrimæ conditionem redactas, quæ modo reginæ atq; principum uxores in ampla fortuna mollissime uiuebāt. Eas quoque insuauis sermone accipit, sic fortunam exiliij & impendentis calamitatis proponens, ut simul ad moneat corruptissimæ uitæ, ex qua in istam miseriam deuenitur. Minabatur gementes, inquit: uel iuxta uim sermonis Hebraici. Secutæ sunt morem turturum gementium. Verbum enim תַּוּטַּו & iter pedibus facere significat, & naturæ ducatum sequi. Dicit ergo: Mulieres uoluptatibus affluentes & risu immodico, iocis illiberalibus, omnibusq; uitiorum illecebris assuetæ, postquam uenerint in potestatem hostium crudelissimorum, graui quidem animi dolore suam conditionem miserabuntur, sed tacitum prement ac intra se gement grauiora metuentes, ut nec lachrymas & euiatus liberos habeant.

Murmurātes in cord. Hoc Hieronymus transtulit exemplo Græcorū, qui reddiderunt φθγγόωνων ἢ τῶν καρφίαις αὐτῶν. Proprie uero significat תַּוּטַּו Hebraicis tympanum pulsare, quod Na

EXPOSITIO

bum usurpat metaphorice, significans fore, ut plāgant
 seq; afflictautes pectora uelut tympana pertundant.
 Illud etiam uicissitudinem indicat mollissimæ atq; deli-
 catissimæ uitæ, quam prius immoderate usurpauerāt
 gaudentes choreis ac lasciuis saltationibus. Iam enim
 hoste in exilium trahente, magna erit occasio, ut res-
 sim ductitent, uel potius funibus alligatæ sequantur,
 quo libido hostium fert, ut sibi tympanum increpitēt
 facientes modos Græcos, aut Italicos, aut Maurusios,
 aut Germanicos, aut quamcunque libet harmoniam
 saltitare. Sic etiā populi Christiani mores compositi
 sunt, ut nō certius ominari liceat, quā captiuitatem
 Thracicā, in qua corruptissimis mulieribus eueniat,
 quod olim Assyrio gynæcio accidit. Sunt qui palpi-
 tationem pectoris intelligant. Sed prior sententia ma-
 gis arridet, in qua & nomen $\heartsuit$ cor, non ad eō pro-
 prio significatu ponitur pro pectore.

s Et Niniue quasi pis. Cōcinna homœosi com-
 parat Niniuen receptaculo aquarū ampliori, ad quod
 omniuaq; flumina congregantur. Sic enim urbs illa
 ex prædis & rapinis cōsuta ab antiquo rapuit omnia
 um opes, & ingentes aceros cōgessit, quos uictores
 Babylonij diriperent. Sic Esaias cap. XXI. Babylonia
 nem uocat desertum mare, & Ieremias quinquagesi-
 mo primo alludens ad hoc, ait: Desertum faciam eius
 mare, & siccabo uenam eius. Ex eodem genere pro-
 pemodum

permodum existit, quod Abacuc Chaldaicum exerci-
tum adsimilat uerriculo, quod omnibus nationibus
iniectum contrahit opes, quas Babyloni ceu piscine
infundat.

Aquæ eius. Hic uitiū irrepfit in Latinos & Græ-
cos libros Bibliorum, dum interpretes cæcutiunt ac
pro simplici nomine **מים** aquas significante legūt,
quod compositū est ex præpositione **מִן** & nomine
מים, quod dies significat. Hoc autem (à diebus) He-
braicum eloquium ponit, pro eo quod Latini dicunt,
ab antiquo, iam longo tempore, iam aliquot seculis,
& similia.

Fugiunt. Crebræ sunt uices in orationibus pro-
phetarum, quas nisi diligenter obserues, non raro sen-
tentia frustrabere. Dixerat in metropolim Ninū opes
immensas cōgeßisse Assyrios uelut in piscinam: nunc
subdit Niniuitas fugere, de repente proclamans quasi
fugiētes cerneret. Quo absurdo & inexpectato spe-
taculo in has uoces erumpit. Illi domitores inuicti,
qui omnium populorum diuitias in urbem suam com-
portarunt uelut in perpetuū thesaurum, qui nullum
genus crudelitatis & iniustitiæ prætermiserunt, ut
gentibus uniuersis exhaustis regiam suam constipa-
rent, quasi perpetuos fructus essent percepturi, nudi
iam uelut ex incendio aut naufragio diffugiūt, ac ho-
sibus relinquunt, quod longissimo tempore partum

EXPOSITIO

est irrecuperabili detrimento famæ atque cœlestis beatitudinis.

State. Sermo ad fugientes. Cur fugitis? cur deseritis urbem? cur immensam uim auri & omnium rerum preciosarum posthabetis? Vbi uirtus pristina? ubi facinora iactationi & gloriosis spiritibus respondentia? Quin arma corripite, aciem instruite, ac pro faucibus & aris, ut decet uiros, decernite. Hæc propheta loquitur in persona cuiuspiam uiri fortis, qui cupit tueri patriam.

Non est qui reuertatur. Is qui iusserat gradienti sistere ac urbem defendere, ad se conuersus loquitur: Nemo respectat me in clamore, tantum abest ut possint ex turpissima fuga in stationem retrahi. Et belle adumbrantur huiusmodi figuris loquendi offensi numinis agitationes. Nam Assyrij, qui ante hæc ignorabant terga uertere, iam sententia diuina perculsi, ne ad momentum quidem temporis audet ex fuga respicere. Deus enim est qui dat uictoriam, aut in fugam conuertit.

9 **Diripite aurum.** Sermo iam ad uictores Chaldeos uertitur, uel Deo, uel propheta, uel potius imperatore alloquente milites, ad hunc modum: Quoniam isti fugitiui uobis hæc rapienda relinquunt quasi perterriti diuitias, diripite o milites fortissimi uestræ uirtuti proposita præmia: Et accipite & φθόωσ, siquidem præda non est exigua, super qua oporteat auidum me

litent

litem digladiari. Sed urbs quam cepistis, grauida est omnium gentium rapinis, referta est omnibus rebus preciosis, ut nihil desit, quod libido humana queat exoptare. Iosephus antiquitates Iudeorum tradens perstringit etiam uaticinium huius authoris, & uerba explanat, Niniue quasi piscina aquarum, quæq; sequuntur. Sed iuxta prouerbium *מחֵדֵּן תְּרוֹסָה* *ἡνεκεν* dicit, aut certe parum, si quid iudico. Quod hic redditum est, onusta est, & ἄ Septuag. *ἡ ἐκάρτου* aggrauiata est, (sic enim legendum colligitur ex Ieronimi commentarijs, non *ἡ ἐκάρτου* ut uulgati codices habent) in Hebræo nomen substantiuū est *כבוד* cabod, tum grauitatem tum decus atque honorem significans. In Latina ædizione qua utuntur ecclesie Christi, nescio quo casu transmissum conspicitur ab Hebraice peritis omnibus.

10 Dissipata est. Metaphoræ perelegantes & aliusio uerborum continentur in Hebræo, quæ in Latina & Græca interpretatione haud exacte resonant. *בבל*, *mebula*, *mebyllala*. Tanquam spectauerit diripientes Chaldaeos attonitus hæc eloquitur, ut grauitatē fati impendentis magis representet. Putabam, inquit, opes & thesauros Niniuiticos sufficere quantumuis magno & auaro exercitui, ut non modo expleretur, sed ne posset quidē auferre uniuersam prædam. Sed quantum uideo exhausta est urbs ditissima, & funa

EXPOSITIO

ditus euacuata est, in superq; uelut inane de uetustate
 attritum marsupium à petulante milite lacerata est.
 Ieremias eadem serè loquitur uaticinàs interitum Ba=
 bylonis, ut uideatur ad hunc sermonem Nabumi respe=
 xisse. Liquido autem propheta in urbe Nini tanquam
 in speculo finem diuitiarum indicat, propter quas sto=
 lidi mortales tanta perpetiuntur, toties simulant, fal=
 lunt, mentiuntur, peierant, frangunt fœdera, negli=
 gunt omne ius & fas, contemnūt iura diuina & hu=
 mana, tam uaria discrima subeunt, tot homines inno=
 centes crudelissime trucidāt, tot regiones cultissimas
 uastant, omnia permiscētes cruore flammis & ruinis.
 Hęc auaritię fortuna est, hic etiā perditę ambitioni
 finis stat, ut postquam homines animam suam, quę to=
 tius mundi bonis æquiparari non potest, sepius eter=
 nę damnationi fecerint obnoxiam, nolo enim alia di=
 cere præ illis leuia, per se grauissima, uniuersum ita=
 lud, quod diu partū est, relinquatur superbo uictori.
 Sic thesauros Niniues de spolijs & rapinis omnium
 gentium extractos, rapuerunt Babylonij. A quibus
 translati sunt ad Medos per Cyrum & Dareium. In=
 de mox ad Persas, inde ad Macedones deuicto ultimo
 Dareio per Alexandrū magnū. Ad Romanos postea:
 quos diripuerunt Gothi & Hunni cum alia septen=
 trionis barbarie. Quos rursus spoliavit Carolus Ma=
 gnus. Post id tempus ualidius pugnarūt simulata reli=
 gione

gionem summi pontifices, qui fumis & purgatorijs ignibus magnam orbis habitati partem uastarunt, & indulgentijs, nundinatione misarum, redemptionibus meritorum & precum, cæterisq; mercibus Romanensibus regna ciuitatesq; euiscerarunt diuitijs Romanæ congestis. illam nuper exhaustit Caroli Cæsaris Augusti exercitus multis adhuc passim uellicatibus opes ecclesiasticas, ut uocantur. Aduersum quos pontificia cohors satagit, in bonos interim pessima quæq; moliens, ut pristinam conditionem recuperet. Quod auiditæ certamen obsidentis omnium capita, ut propheta dicit, magnum haud dubie malum dabit orbi Christiano. *Amos 9.* Dij talem terris auertite pestem.

Cor tabescens. Naturale illud est, ut in magno metu cor diffluat, artus tremor occupet sanguine confluente ad cor opis ferendæ gratia, utq; in sede renum infirmitas oboriat, quæ aquas immundiores in uesica nonnunquam ciet. Istis igitur naturæ notis significatur ingens formido, quæ capiet ciues Nini. Quo tropo utitur & Esaias XIII capite. Vniuersa quoque scriptura sancta illo genere loquendi referta est, ut per obseruatas naturæ notas & indicia, hominum affectiones designet, siue quis periphraſim appellet, siue potius synecdochen, id est, subintellectionem. Hoc modo dicitur frons robusta, sublimes oculi, malus oculus, æstus narium, fodere faciem, uellicare aurem, tim

nitus aurium, & id genus infinita. Quæ si quis diligenter attendat non penitentiam facultatem sermonis Hebraici assequetur.

Nigredo ollæ. Per similitudinem designat luridam speciem, quam pauidi aut fame atque inedia similiue casu adflieti præ se gerunt in facie. Hac oratione usus est etiam Ioel secundo capite. Esaias quoque XII. Per metaphoram dicit Babyloniorum facies adustas ingruente hoste.

Vbi est habitatio leonum? Sarcasmus est, quo satis hostiliter insultat uictis Assyrijs. Adhibet etiam orationi pulcherrimæ, allegoriæ gratiam præter figuram irrisionis amarulentæ. Sic enim oratores in exornando sermone plures sepe colores miscent: quemadmodum pictor ex multis interdum coloribus nouæ pulchritudinis speciem producit. Niniven igitur confert lustro leonum, quippe sedem potentissimi tyranni, ex qua in omnes regiones prædatum excurrerat. Leones semiadultos uocat principes & reges Assyriorum summo monarchæ subditos. Catulos leonum dicit regiã sobolem. Leenas reginam & principum uirorum uxores atque concubinas, in quibus omnibus conspicua fuit leonina seuecies, ut uellent sibi uoluptatum materiam subministrari quantocumque detrimento populorum coniunctã. Vastationes porro significat per lacerationem: prædas autem & spolia hominũ

hominumq; interneccionem per laceras partes animarum. Tam speluncas & cauernas ponit pro arcibus, opidisque; regni, ad quæ spolia deuictarum gentium distributa sunt. Hanc allegoriam Ezechiel quoque accommodat regibus Iudaicis cap. decimonono. Pronomina Hebr. affatim adhibent, quæ tametsi auribus Latinis fastidiū pariant, relinquo tamen libetèr quoniã uocabula rebus suis propius adstringunt.

13 Ecce ego ad te. Insultans urbi captæ dixit, ubi est latibulum leonum? significans ita funditus delendam, ut nulla uestigia relinquatur, & non queratur de illa iam, qualis est Niniue? sed omnino perueniens ad sitū Niniues percontetur, ubi sita fuerit urbs à conuito mundo famosissima? Id ipsum futurum nemo credere potest, ut tam potens urbs, tot regnis fulta, tantis opibus & copijs pollens, tam firmis tuta munitionibus capiatur cōsilijs aut uiribus humanis. Rex quoq; Assyrius intra Niniuen se putat esse tutum ab omnibus insultibus, ut sibi liceat impune totum orbem uersare pro sua libidine. Ad hæc nullus princeps uidetur superesse, qui saltem in animo suo audeat moliri bellum in Assyrios, si qua detur occasio. Quū igitur non sit opis humanæ confirmatam tyrannidem euertere, ac Deo solo tantus triumphus repositus cognoscatur, in hac insultatione iterum iterumq; dominus proficitur se bella gesturum cōtra Niniuen. Ego, inquit, te

aggrediar Iouis dominus copiarum, cuius imperio tanta hæc mundi compages obedit, ut nullo negotio uel coelitus opprimā, uel ex hominibus conscribam exercitum, qui meo ducatu & auspicijs rem gerat felicissime. Hoc domino creaturæ totius oppugnante, omnis humana uis ludicrum uidetur. Et contra, si dominus $\omega\alpha\nu\delta\alpha\mu\acute{\alpha}\tau\omega\varsigma$ in partibus nostris fuerit, quis superabit nos? Sola igitur pietas & numinis reuerētia tuos reddūt ab insultibus quibuslibet. Nisi enim dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Adhuc tamen uigilandum est, utendum est instrumentis, quæ prouidentia diuina rebus conficiendis destinauit, non quòd in illis friuolis posita sit facultas conficiendi, sed quòd Deus $\lambda\acute{o}\gamma\omega\varsigma$ & ordinem talem proposuit, diligēter in lege constituēs: Non tentabis dominum Deum tuum.

Comburam. Modum gerēdi belli ostendit, quū dicit, Comburam currum eius in fumo, ut quæ curribus falcatis confisa est potissimum, & suo equitatu regna fatigat, sic prematur malis, ut currus in ira mortua se continere optent, sed nō possint ibi uelut extrateli iactum cōsistere. Futurum enim, ut flamma hostili cremante uim curruum, Niniuite fumo expellantur, quomodo uulpes & aliæ feræ suis cauernis pelluntur. Alludit autē ad allegoriam superiorem leonine pro sapie in lastro Nini delitescētis, unde sit per ultio-

nem diuinam effumiganda. Præcinit quoque catulos
 leoninos, hoc est, tyrannicum seminarium gladio con-
 cidendum. Finis etiam dicitur optatissimus & auditu
 iucundissimus tam Iudæis oppressis, quàm alijs natio-
 nibus: nempe isto bello effectum iri, ut non minus cru-
 delis quàm iniustus Assyriorum dominatus conuel-
 latur, nec amplius audiantur in omnibus locis nunciij
 Niniues, qui minentur bellum, qui uectigalia exigant,
 qui altitonanti conuitium faciant & blasphemias lite-
 ras mittant in Ierusalē. In pronomine tui מִלְּאֲבִיבָה
 acumen grammaticum latet, super quo grauius Iu-
 dæi disputant. Optimi ex eis & coryphæi tradunt pa-
 riter masculini generis & fœminini, ut tam regē atin-
 gat, quàm metropolim Niniuen. Pro uerbo רָחַבְתִּי
 & excindam, pro quo Hieronymus reddidit extermi-
 nabo secutus Græcam translationem, putauit hoc loco
 aptius in auertam, aut amoliar, aut tollam, aut simile
 quoddam uerti. Porrò quum tam splendide promittat
 Nahumus uerbis Dei, futurum ut Niniue cum rege to-
 toq; corruat imperio, næ ille insigniter mendax habi-
 tus est, quum postea Senacherib in Iudæam ueniens
 omnia uastaret, adeò ut de Ierusalem quoque actum
 pleriq; putarēt. Bone Deus, quos sermones, quæ pro-
 bra impij homines in Dei prophetam iactarūt? Heus
 uates egregie. Occubuūt ne an superest Assyrius: ut dij
 te perdant, deæq; omnes, qui tuis dictis & scriptis in

nostra capita instigasti acerrimum hostem. Nobis loqui conueniebat, alios missos facere. Quid ad nos Assyria negotia? Quales contumelias hodie quoque pro pudiosi homines in Euangelij præconium effundunt, quoties oboritur nonnihil calamitatum. Sed istas uoces diabolicas & feralium coruorum crocitates oportet contemnere atque tota libertate & sincera fide proloqui, quod in oraculis conscriptis mandauit dominus. Is aduigilat uerbo suo, ut faciat illud, sicut Ieremie pollicitus est.

CAPVT TERTIVM.

Prosequitur institutum sermonem de occasu Niniues, apte iam interserens flagitia, ob quæ potentissimum regnum diruatur. Sic enim iudicia sua Deus optimus prodit, ut simul rationem & causas pereundi ostendat, quatenus hominum interest ad cauendum. Quod liquidissime cernitur in sermonibus Ieremie, quibus infestationem Iudaicæ gentis præcinit, ut simul peccata indicet, quæ castigari oporteat.

1. Væ ciuitati sang. Exclamatio plus mouet atque penetrabilior est, quam simplex enunciatio: Niniue plena est cruore, mædacio, rapinis, luxu. Primum crimen est homicidij, quo nihil fœdus, nihil alienius à natura hominis, nihil deo magis exosum. De quo infinitæ sententiæ scripturarum sunt & exempla innumera. Inuentur igitur in miserabile fatum Niniues, qui laetorinijs

trocinijs meritorijs & laniena hominum sese manci-
 parunt, similemque finem sibi propositum haud dubie
 meminerint. Alterum est mendacij & perfidia, quod
 pactis non stetit, foedera soluit, opem promissam nega-
 uit, malis artibus & dolis deuinxit, quos armis subi-
 gere plus habebat negotij. Quas species impietatis
 & uitia profligatae mentis, ut apostolus indicat pri-
 mo cap. ad Romanos, hodie ciuitates & principes
 complusculi existimant prudentiae opera & rerū pub.
 certissima firmamenta. Sed Niniuen ex summo fasti-
 gio in profundum caenum deiecerunt, ex potentissi-
 mo regno ad nihilum redegerunt. Sancta fides colu-
 men est regnorum, cui dominus fautor est, aut ex pe-
 riculo impendenti eripiens, aut leuem fortunae ictum
 gloria immortalis compensans. Tertium est iniustitia
 indissolubilis comes auaritia & luxuria, quod Ni-
 niue per fas & nefas quo iure quāue iniuria opes
 aliarum gentiū rapuit. Quod malum hodie tam late
 regnat publice atque priuatim, tam uarias habes uias,
 ut non mirum sit manum irati Dei flagella nobis incu-
 tere. Ad quae tamen nescio quomodo callum obstina-
 tionis duximus, ut uideatur dominus utres percutere.
 Sed perget stultos uelut ptisanam in mortario contun-
 dere, qui nolunt ad percutientem patrem conuerti.
 Luxum quoque uitae occultius perstringit, ut inferius
 admonetur.

Non recedet rapin. Duplicem habet intellectionem, uel quod modū nullum seruet Niniue in rapiendo & lacerando. Quo significato uerbū **רָפַן** licet in forma hiphil neutrale existit, sicut Hieronymus accipit, & psal. 55. tam in Latina editione quā Graeca. Vel quod urgentibus fatis ad extremum nihil de omnibus rapinis ablatura sit. Id quod rectius intelligitur, quandoquidē enumeratis sceleribus cōdignum supplicium adiicit. Atque isto sensu actiue significat, sicut & in forma prima Malachiae 3. Ita & Kimbi intellexit exponēs hunc locum: Nullus eorum lacerationi seipsum subducet. Ceterum uocem **רָפַן**, quam Septuaginta uerterūt ἄσκησις, Aquila ἐξουχενισμός, & alibi κυβερνισμός, Symmachus ἀρτομίσκος & in altera editione μελοκοπία, Iudaei plerique intellexerūt anfractus uiarū significare. Hieronymus optime uertit in dilacerationem.

2 3 Vox flagelli. Hieronymus admiratur ualde hanc hypotyposin dicēs: Tam pulchra iuxta Hebraicum & picturae similis ad praeliū se preparantis exercitus descriptio est, ut omnis meus sermo sit uilius. Idem exponit locum hunc de potentia Niniues, quod ea sit in aduersarios suos illis rebus abusa. Verum diligenter omnia inter sese conferenti apparebit haec hostibus attribui. Depingitur enim uictor exercitus in capta urbe grassans & exultans, ut formidolosum illud

Iud spectrum Niniuitis ostentatum moneat clemētius agere in captiuos Iudeos. Congerit namq; terrifica, quibus miseri ciues domitæ urbis conficiuntur, & simul occulta oppositione indicat, qualis fuerit antè status quiq; luxus Niniues, ut fortuna in contrarium relapsa sibi aduersa nunc experiantur, in quibus ante lasciuiebant. Ipsa oratio ἀσυνέτως enūciata pungit multis ictibus, quemadmodum gladius ab irritato uehementius crebris plagis infligitur corpori.

Vox flagelli. Niniuitæ principes delectabantur equis ferocibus, & in multiplices gyros sese torquentibus. Matronæ suas delicias habebant in essedis & petoritis, ut succussionem quoq; uehiculi expeterent præ superbia. Illis adfore prædicuntur Chaldæi, qui calcitronibus & subsultantibus equis territabunt, suosq; currus per urbem inducent cum ingēti fragore, ut omnes despondeant animum, & mortis discrimen ob oculos uideant, undiq; resonante quadrupedantis caballi succussione, crepitu scuticarum, stridore curruum, strepitu armorum, hinnitu, fremitu, barbarico clamore hostium. Simul ædetur strages hominum, ut in omnibus plateis & uicti Niniuitæ uel fugam capessentes, uel si quis ausus est pugnare, per cadauera sua corruant, hostesq; ceu sterquilinium prostrata corpora conculcent. Pro uoce flagelli reddidi quod propius quadraret loco præsentis, crepitus flagelli.

Quod Hieronymus uertit in quadrigæ feruentis, &
 Græci non absimiliter ἄρματος ἀναβγάζοντος,
 magis significat currus exultās, uel uerbali uoce, cur-
 rus exultat. Est enim participiū formæ frequentatiuæ,
 temporis præsentis. Eodē modo proferri posset, equus
 salit, quod Hebræi dicunt סוס רוחר, & à Hiero-
 nymo uersum est, in equi frementis, à Septuaginta
 ἵππος διώκοντος, à Sancte incutientium equorum.
 Dauid Kimhi exponit uerbum id significare, quum
 equus uehemēter pedes terræ incutit. Rabi Isaac illius
 sententiam cōfirmat explicans per רריסת חסוס
 derisath hasus, id est, inculcationē equi, ut Iudicum 5-
 cap. Salomon Iarcheus interpretatur glossula nōnihil
 diuersa רמקפץ ורולג doleg umekappetz. Quem
 secutus reddidi equus salax, ingeniū equi alacris &
 ferocientis sentiēs, qui crebris subsaltationibus in au-
 ras se tollit, spumat, fremit, mordet frenum, ruspatur.
 Hunc ob nimiam exiltionem salacem appellauī, pro
 communi significatione nominum in ax. Non autem
 ignoro grammaticos putidiore sensu dicere, salacia
 animalia. Porro ubi Hieronymus exemplo Græcorū
 interpretum reponit equitis ascendētis, in Hebræo
 uerbum est transitiuum מעלה formæ hiphil, signi-
 ficans ascendere facit, ut necessario ad plenam senten-
 tiam aliquid extrinsecus intelligatur, uel quod agita-
 tor sustulerit habenas, uel quod epibata brachium &
 arma

arma sustulerit ad prosternendum hostem. Kimbius addit להב תחרב excitauit fulgorem gladij. Vau plerunq; coniunctio copulatiua, hic ualet pro aduerbio temporis, etiã authore Dauide Kimbio. Cuiusmodi & illud est in Genesi, sustulit Abrahã oculos suos & uidit, hoc est, postq; extulit oculos, uidit. Pro hasta κατὰ σκευὴν ὄχλησ apposui cuspidẽ, partẽ. s. præferatam, quæ polita & extersa splendet atq; coruscat.

4 Propter multitudinem. Iterũ assignat causam tantæ cladis tamq; lachrymabilis fati, nempe malas artes, quibus Niniue maximam orbis partem pro sua libidine uersauit. Id quod ante perstrinxit dicens plenam esse mendacio. Utitur autem allegoria nobilissimi scorti, in cuius moribus tum facta Niniues tum exitum euidenter adumbrat. Splendidum quoq; consimilis allegoriæ uestitum Ezechiel induit populo Iudaico decimosexto cap. & uicesimotertio: & Ieremias XIII. capite. Esaias autem cap. XXIII. Tyro aptat eiusdem generis parabolam. Cõparat igitur Niniuen insignissimæ alicui meretricule, qualis fuit Thais, aut Lais Corinthia, quæ formæ præstãtia, ingenio, blandicijs, iocis, salibus, lepore, motibusq; corporis ad illicitũ compositis cum uniuerso cultu corporis omnium sibi amores conciliat. Si quis autem rigidior est, atq; sensibus obdidit claustra, ut non facile capiatur istis illecebris, ei uim adhibet magicis ara-

tibus. Vulgo enim persuasum est carminibus & phitris amorem conciliari, rursumque poculis & excantationibus expectorari. Porro quos in laqueos istos induxerit, obstrinxeritque; cingulo Venereo, sic demetat, ut famam, caput, fortunas, breuiter omnia quae solent hominibus chara esse adfligat, non minus ridendos quam miserandos & infelices proponens. Eiusmodi uita meretricum uix alium euentum nanciscitur, quam miserum & turpem, ut forma uel annis uel morbis absumpta in contemptum atque extremam deueniant paupertatem. Talis fuit Niniue, quae statim in primordiis allexit populos clara origine, ut quae esset colonia regni Babylonici ante omnia per Nimrodum constituti, mox & magnificentia, comitate, insidiosis beneficijis, opibus, rebus gestis. Quibus rebus aucta & stabilita, ut putaret imperium se habere inferendis & repellendis iniurijs idoneum, armis coegit nationes sibi obtemperare. Caeterum ubi maius periculum uidebatur, quam operae bellicae precium, ad malas artes, ad dolos, ad perfidiam conuertebatur. Cum alijs iungit foedera, & quos ueros deos profitebatur, contemnens fidem fallit, atque incautos pessundat. Alijs ultro promittit omnem operam, & populos inter se committit, quos mutuis cladibus attritos, suae ditioni subigit, exemplo aquilae Aesopicae pugnam dirimens. Alios territat, alios prodit, alios deserit, ut nemo iam tutum

tutum sibi crederet uel odium præ se gerere contra potentissimum dominatum. Hinc factum est, ut pro arbitrio suo maximam partem orbis sursum ac deorsum permiscuerit. Quam licentiam tractandi gentes pro sua libidine propheta uocat **מַרְוֵי** artes probra & conditiones meretricias: quod Hieronymus fornicationes uocat, Septuag. **ἡρπείων**. Sunt autem illius formæ aliquot nomina pluralis numeri, quæ mores affectiones & omnino conditionem alicuius ordinis significant, ut **neirim**, **zelunim**, **bethulim**, **zenunim**. Ceterum ubi Latina & Græca duarum rerum habent uocabula speciose & gratæ meretricis, Hebraica ueritas unum terminum complexum habet præstans gratia, uel, meretrix bona uenustatè synecdochicòs. Ad hæc Hieronymus per fornicationem intelligit idolorum culturam, & per incantationem magos, quibus abundauit Niniue. Qui sensus istorum uerborum in diuinis scripturis nõ raro conspicitur. Sed ut dixi per formæ elegantiam uidetur hic designari dotes & beneficia Dei collata in Niniuen, quæ conuertit in perniciem aliarum gentium. Per illud autè quod dicitur, **Habes maleficia**, siue ut Græci eleganter interpretati sunt **ἡγουμένη φαρμάκων** princeps & magistra ueneficiorum, significari uidetur ingenij uasfrices, quæ suas res conficere nititur haud pensi habens interim instituta numinis æterni.

EXPOSITIO

5 **Ecce ego ad te.** Persistens in allegoria meretricij questus iam uindictam Dei pronunciat in Assyrios tantis maleficijs condignam.

Reuelabo pudenda. Huius capituli periocha Septuaginta melius reddiderunt quam Latinus interpres. illi enim posuerunt pro pudendis τὰ ὀπίσσω, id est, posteriores partes nimirum uestium. Vox enim Hebraica **חַוְוָה** fimbrias significat & ultimum limbum uestimenti. Sicut igitur uestimentis sublatis supra caput apparent nates, & quas partes natura occultari iubet, omniaque uitia corporis produntur: sic Deus minatur Niniuitis qui omnibus suspiciendi fuerunt, quam diu uoluntate diuina floruerunt, nunc a domino desertos omnium fore contemptissimos. Tandem enim uenit tempus, quo manifestatur, quam nulla sit hominum potentia, etiam illorum, qui permissu Dei splendidissima sua fortuna omnium oculos in se conuerterunt.

Ostendam in gentibus. Amplificandi gratia figuram interpretationis adhibet, qua res eadem iteratur mutatis uerbis. Ea figura Ciceroni gentilium oratorum Deo familiarissima est, & Dei oratoribus non posthabita.

6 **Proijciam super te abomin.** Quemadmodum prostibulum uile ab amatoribus fastidiosis & nauseabundis quandoque contaminatur, aut a petulantibus pueris iniecto caeno & rebus quibusuis sordidioribus

ribus inquinatur: sic Deus infamia & omni genere contumeliarum affecturus est Niniuen tradens Chaldeorum genti uexandam, ut illis quoq; fiat ludibrio, qui præ metu hactenus non audebant hiscere, quiq; illius amicitia gloriabantur.

Ponam te in exempli. Vocē Hebraicā בראי Iudæi pro re fœda & cōtemptissima exponūt exēplo Ionathæ Chaldæi, quē plurimi faciūt cū cæteris Syris translatoribus. Sic enim Ionathas ἰωνᾶς uerbis Chaldaicis ראשיניד מבערא לעיני כל חור id est, reddam te uilissimā coram omnibus intuētibus te. Melius Hieronymus, ponā te in exemplū, & Σεβήσομαι σε ἐν ἑξ ἰωνᾶς. Est enim cōpositū ex nota similitudinis caph & uerbo ראה quod uidere significat aut spectare, ut compositū id ualeat, quod Germanis ein scho w spil. Et hoc alijs quoque locis scripturæ competit, in quibus ea uox ponitur. Iam tota loquendi formula Hebræorum שמתור בראי significat illud, quod Latine oratione, faciam te ostentui, & dam in te exempla, reddam te spectaculum et similia. Proin ad Niniuen dicit dominus exercitū. Sic te tractabo, ut omnes in te nationes oculos cōuertant, & discant qualem euentum sortiātur impietatis atq; uiolentiæ facinora. Vbi sapiētia bonitasq; diuina considerari debēt, quæ supplicia malorū ad profectus hominum dirigunt. Etenim quū sint tria puniendi ge

EXPOSITIO

nera, uel potius rationes puniēdi etiā Græciæ philoso-
 phis obseruatæ, dominus Deus unice quærēs salutem
 generis hamani uoluit oēm poenā esse πᾶσι δειγµα,
 id est exemplū, ut cæteri à similibus peccatis metu co-
 gnitæ poenæ deterreantur. Vnde sunt omnibus ætati-
 bus insigniora exēpla in quasdā gentes, aut homines
 singulares ædita, ut & alij damno alieno saperent, ac
 infania pereuentiū bene uterentur, id quod imprimis
 scitum arbitratur comicus. Procurauit etiā sapientiā
 cælestis eorundē exemplorū uim in sacros libros rea-
 ferri, quæ diuini oratores aptissime repetūt, ac præ-
 sentibus rebus accommodāt. His uæhemēter homines
 prudētes & εὐλαβῆς attendūt, atq; iudicia Dei con-
 templantes inde discūt, quid sibi ex usu fiet. Quemad-
 modū in Actis apostolorū legitur supplicio perfidiæ
 sumpto de Anania & Saphira ingentē formidinem
 inuasisse homines. Quapropter nostri quoq; homines
 qui iactitāt se habere omnes principes finitimos uice
 procorū, diligenter sibi provideant, ne quando simili
 fato cum Niniuitis defungantur. Nam quando puella
 species ambitur, pudicitiaē struūtur insidia, & proxi-
 mus gradus est, ut ex uirgine præbente aures sermo-
 nibus corruptis fiat meretricula, mox frōtis perfrictæ
 scortū, inde scortū exoletū & putidū. Illud sermē co-
 mitatur infamia, cōtemptus, fastidiū, elephātiasis, mor-
 bus caducus, poscæ Gallicæ, et breuiter ληυη κακῶν.
 Et

Et erit omnis qui uid. Hoc etiam Niniue de more scortillorū eueniet, ut qui plurimi fecerāt eam, qui adhæserant amicitiam simulantes, aut qui ui metu ad quælibet obsequia deumcti fuerāt, iam turpitudine illius detecta resiliāt, sicut fastidio & horrore capti amatores, & dicant:

Vastata est Niniue. Quod LXX interpretati sunt *δαιμόνια, viuevi*, ut miserationis affectum representarent. Germani significātius dicerēt: *Vinine ist nūt mee/oder zenitty worden*. Significat enim uerbum *𐌺𐌹𐌿* suo statu deijci, & in peiorē deuenire conditionem. Vbi & quidam codices habēt ad literā *schin* adpositam uocalem *libutz*, ut sit passiuum formulæ pual, quam scripturā Ionathas quoq; secutus est. Dicent ergo gentes subuersa Nino: Perdidit hæc urbs omnem pulchritudinē & dignitatē, amisit robur, amisit opes, & in summa de Niniue actum est. Sic fit non raro, ut corruales qui ob turpiculā consuetudinē mulieris impudicæ odijs mutuis æstuant, quandiu uoluptatis & libidinis pabula præbētur, tandē conspirent deſœdatum scortum iocis atq; disterijs exagitantēs. *Corynna* nō est amplius *corynna*. Non adest pristina species, non ioci, non risus, non blanditiæ, lepos, uenustas, sed semel omnis ablata est gratia.

Quis cōmouebit super te caput. Iudei uerbum *𐌺𐌹𐌿* abstrusiorē uim cōplectens leuius enarrant. Septuag. uerterunt in *τις σεβάσα αὐτῶν*. Hic

EXPOSITIO

ronymus ut doloris significatum exprimeret, de suo adiecit, caput, ita enarrās: Quis dolebit super te? quis tuus esse poterit cōsolator? quæ quādiu potēs fuisti, quasi crudelis domina nō miserebaris senis, nec paruum respiciebas, nec preparasti luctus sociū, quæ uoluisti consortem habere regnandi. Ionathas reddit Chaldaicis uerbis: Quis mœrebit super te? Ceterū nemo uel mediocriter uersatus in lūeratura sancta ignominare debet uerbum רַגַּז significare id quod Latinis mutare locū, uagari, atque susq; deq; cursitare. Quā uoce Moses indicat Caini iactationem & inquietudinem ex parricidio fratris Abel. Huic si addatur ian datus, qui Hebræis quoq; crebro significat commodum aut incommodum, ualet pro eo, quod Latinis uocibus enunciamus satagere, inquietū esse, studiumq; suū declarare, ut malis oppresso succurratur. Hoc uerum esse planius intelliget, qui Ieremie ipsa Iudaica uerba expēderit cap. X V. pro quibus in æditione Latina redditū est: Quis miserebitur tui Ierusalem? Aut quis cōtristabitur pro te? Aut quis ibit ad rogandum pro pace tua? Dicit igitur Nahum, sic in omnes partes fuisse iniuriā Niniuen, ut mutata fortuna in peiorem statum, nemo aliquid negotij suscipiat illius gratia, nemo doleat, nemo uicē eius misereatur, nemo solentur. Est enim in tristi fortuna malorū leuamen fautores & amicos habere, in quorum gremium confugiatur, ut uel malis eripiant, aut letiora promittant.

& vulnera inflicta commodo sermone leniant, apud
 quos liceat calamitates deplorare, & miserie parti-
 cipatum apud illos uel dolendo experiri. Niniue au-
 tem obueniet, quemadmodū ipsa fecit alijs, ut Esaias
 XLVII. Ierem. LI. de Babylone loquuntur. Niniue
 quoq; ab omni humanitate derelicta crudelitātē ex-
 ercuit in omnem sexum, etatem, fortunam, conditio-
 nem. Iam postquam dominus dedit $\omega\alpha\lambda\iota\nu\tau\omega\alpha\ \epsilon\gamma\gamma\alpha$
 $\gamma\epsilon\nu\epsilon\delta\delta$, ut qua mensura mensa est, eadem illi reme-
 tiatur, nulla pectora misericordie sensu afficiuntur,
 sed publica letitia ubiq; terrarum celebratur. Quod
 unum bene gessit Niniue, ut sic rebus saluis aduersum
 populos ageret, ne infelicissime occumbēs quenquam
 dolore afficiat. Ita solet extremum fatum populi ali-
 cuius aut principis aut priuati, hominū iudicia pro-
 dere in utranq; partē, & secundū merita uel turpem
 uel honestam consecrare immortalitatem.

s Nunquid melior es Alexandria pop.
 Locus est salebrosus, quem nemo tractatorū inoffen-
 so pede per omnia transijt, quapropter aliorū senten-
 tie primū ponendae uidentur, deinde quid nobis appa-
 reat, ut lectori sit liberum sequi optima. Hieronymus
 scribit à præceptore Iudæo se didicisse, No Alexan-
 driam dici, & Amon multitudinem siue populos, ut
 sit ordo lectionis: Nūquid melior es quàm No Amon,
 uel ab Alexandria populosa? Idem putat No destru-
 etam à Nabuchodonosor bello Aegyptiaco demum,

EXPOSITIO

in quo authoritatem Iosephi sequitur. Ionathas Chal-
 deus uertit etiam: An tu melior esses Alexandria ma-
 gna? Ieremiae uero XLVI. exponit Alexandriam
 opulentam. Kimbi & Rabi Salomon assentiunt Ale-
 xandriam significari, quae capta sit à Nabuchodono-
 sor. Salomon addit Amon dici pædagogam & nutria-
 cem propter ubertatem soli, & quòd regū Aegyptio-
 rum filij in ea plerunq; sint educati. Cui subscribit Ni-
 colaus de Lyra in plurimis ueteris instrumenti locis
 hunc Iudæum κατὰ πόδα sequēs. Abraham Aben
 Ezra simplicius dicit urbē Aegypti significari, quam
 Nabuchodonosor ceperit, quando iuit expugnatum
 Niniuen. Quae sententiae quàm apte quadrent menti
 propheticae, mox alius indagabimus. Antea enim
 Græca interpretatio discutienda uidetur, quae habet,
 μηδὲ ἀμμώρ, id est, pars Amon. Sed totum hoc ca-
 pitulum corruptum non modo ab ipsis authoribus, ue-
 rumetiam iniuria temporum, & librariorum incuria
 Hieronymi lectio arguet, ut alia multa uitia prodi-
 tionis Græcae, quae sub nomine LXX. interpre-
 tum circumfertur. Sic enim Hieronymus Latine red-
 didit uerba Græca, Vnde quæram consolationem illi
 aptantem chordam? Aptam chordam pars Amon, &
 reliqua. Quod Græce ita scriptum oportuit: πόθεν
 ζητήσω παράκλησιν αὐτῆ ἀμμώραι χορδῶν; ἔτοι-
 μασαι χορδῆν μηδὲ ἀμμώρ. Idem Hieronymus
 ait aptantē chordam nec in Hebraico nec in cæteris
 inue-

inueniri translatoribus. Mibi subolet istos interpretes
 putasse Niniuen assimilari fidicinæ, quæ suspensa lya
 conuiuia nepotum ambit tum uictū quærens, tum libi
 dinis consortem. Quo tropo Esaias utitur de Tyro ua
 ticipans cap. XXIII. Vbi et uerbū ponitur הטיב
 גי bene cane, frequenta canticū, ut tui sit memoria.
 Eodem significatu putarunt uerbum הטיביי usur
 patum à Nabumo, num bene ages, uel num concinne
 aptabis, et de suo addiderūt חופו'הו. Deinde מנה
 propriū nomen cum præpositione legerūt cæciten
 tes tanquam מנה, quod significat portionem. Nunc
 prophetæ sensus inquirendus est. Non dubiū est quin
 exēpli gratia No apponatur, quo planū fiat Niniuen
 quantumuis munitam et potentem capi posse, quan
 do quidē longe munitior et firmior urbs nō ualet im
 petum hostilem sustinere. Quod de futuro tēpore no
 stri et Iudæi exponunt nihil ineptum dicētes, quantū
 ad prophetiæ ordinē pertinet de urbibus Aegyptijs.
 Nam ieremias uaticinans uastationē Aegypti per Na
 buchodonosor cap. 46. meminit iisdem uerbis oppidi
 No seu Alexādriæ. Et spiritus Dei tam certo profatur
 post multa sæcula res futuras, quàm præsentis aut
 præteritis. Sed hoc abhorret à ratione bene dicendi,
 ut Nahum probet Niniuen capiendam à Nabuchodo
 nosor, quoniā et No capiēda sit. Vtrunq; enim iuxta
 incertum est. Vis autē exemplorū ex præterito sumi
 tur tempore, ut ex aliorū euentu præsentia et futura

EXPOSITIO

negotia estimentur. Vnde apparet mihi No iam ca-
 ptam fuisse nō quidē à Nabuchodonosor sed ab Aegy-
 ptio rege uel Assyrio ante Nabuchodonosor. Contra
 uoluntatem animi attingo, quæ spectant geographiã
 sacræ scripturæ, quòd non ignorem difficilimū esse ue-
 rustissima locorum & gentium uocabula cum recent-
 tioribus comparare etiã ubi multiplex historia sup-
 petit. Video quoq; clarissimorū hominum errores ali-
 quos, & plures subesse uereor, ut casum ipse reformi-
 dem nē mediocris quidē lectionis homuncio, & inge-
 nij perquã tenuis. Verū quia locus prophetæ istam
 iam perquisitionem postulat, breuiter quod uidetur
 de Alexandria dicam, aliàs fortasse perfectiora tra-
 diturus, ubi maior authorum cognitio & iudicium li-
 matius obtigerint. Quod pleriq; putāt No Alexãdriã
 esse, licet nominis sonus minime respondeat, id ipsum
 à ueritate non abhorret. Sunt enim multa nomina di-
 uinæ scripturæ sic mutata, ut neutiquã referant pri-
 mam originē, uelut Mizraim Aegyptus, Chus Aethio-
 pes, Phuth Africa, qui magis uidetur Mauritanie Tin-
 gitanæ locus antiquū apud scriptores nomen retinēs.
 Quadã sic antiquata sunt, ut ne locus quidē & popu-
 lus noscatur, sicut Caphthorim, Casloim, Phetrusim,
 teste Iosepho: licet quidam Caphthorim putant Cap-
 padoces, quidã Cyprios. Multa commigrarūt ad scri-
 ptores ethnicos paululum sono immutato, ut Seuenē
 Sicne, Migdol Magdalon, Phelitim Palæstini, Lehu-
 bina

him, aut per Synopen Lubim Libyes. On Onij, quam pleriq; putat Heliopolim Aegypti urbem, Chub Ezechielis 30. capite Chobij, quos Symmachus transtulit Arabes, Asdod Asotus, Aza Gaza, quod nomen inditum urbi Palestina à Persis ob thesauros Cambysis illic repositos lepide nugatur Graeci scriptores, Moph Memphis, Nincue Nimus. Ceterum No Amon & Alexandriam Aegypti nomine diuersissima, re congruentia uel iste locus Nahum diligenter ad historias gentiliū collatus arguit. Sita fuit haec urbs ultra Canopicū Nili ostium in confinio Africae & Aegypti. Mira salubritas aeris, magna fecunditas soli, magnae opes propter negotia, urbs munitissimatū opere naturae, tum artificio humano. A septentrione habuit mare Aegyptium & turrim Pharon cum insula, quae tandē ponte iuncta fuit ad urbem Alexandriam. Ab austro habuit lacū Mariae seu Maræotidem, ad quem deriuatae fuerūt aquae Nili superne atq; ab ortu solis. Vnde metropolis Aegypti semper fuit. Hanc Strabo libro 17. conditam scribit ab Alexandro Macedone metante architecto Dinocrate, ut haberet chlamydis figuram lateribus in longum protentis diametro 30. stadiorū, in latum extentas partes isthmis obtinentibus per septem aut octo stadia. Pulcherrima fuerūt & magnifica aedificia per totā urbē. Idem traditū est ab alijs scriptoribus gentiliū, & sacram historiā non improbantibus. Meminere de illa Iosephus, in 1. libro cōtra Ap

EXPOSITIO

pionem, Egefippus, Marcellinus, Diodorus, Plinius,
 Hircius in commentarijs, & alij. Omniū uero erudi-
 tiſſime, quum hæc fuiſſem cōmentatus, Ioachimus Va-
 dianus uir de rectis ſtudijs optime profecto meritus.
 Illud autem fide caret ab Alexandro demū conditam
 urbē, ſed multo credibilius eſt hunc locum ob uariam
 commoditatem opportunitatemq; ſtatim occupatum
 ædificijs, ut Aegyptus coli cœpta eſt. Habuiſſe autem
 proprium regē, qui dictus eſt Amon, ut poſtea Ptole-
 mæi dicti ſunt Alexandrini reges, & Aegyptij Pha-
 raones, Palæſtini Abimelech, Romani Cæſares, & Au-
 guſti. Vnde No Amon cognominatur, quod urbs pri-
 mum dicta ſit No, & eius reges appellati cognomen-
 to Amon. Id quod Salomon Iarcheus & Dauid Kimbi
 etiā agnoſcūt Ieremiæ caput 46. enarrātes. Ionathas
 & hic & apud Ieremiam putat nomen transfigurā-
 tum per antitheſin, & ſcriptū pro נחמ. Eſt autē
 familiare diuinis ſcripturis, ut loca denominentur à
 principibus uiris, ſicut Babylonia dicitur terra Nim-
 rodi, Damascus palatia Benhadad, Gabaon Saulis,
 urbs Dauidis, &c. Eam No ſedem peculiaris regni
 probabile eſt aliās amicitia & ſœdus habuiſſe cum
 Pharaonibus, aliās bella geſiſſe cū eis, aliās ſeruiſſe,
 quemadmodū & Aſſyria monarchie multa regna
 ſubdita fuerunt. Ea nimirum fuit capta uel ab Aegy-
 ptiorum rege ſummo, uel ab Aſſyrio cum Aegyptijs
 per multa ſæcula belligerante, ac de ſummo imperio
 decera

decertante, ut ciues grauissime affligerentur, nõ autem urbs dirueretur. De quo hic propheta mentionē facit, ut de re præterita. Posteris uero tēporibus à Nabuchodonosor capta & destructa est, quādo uniuersam Aegyptum uastauit iuxta prædictionē Ieremie. Eam Alexāder Macedo loci opportunitate inuitatus instaurauit, ac de suo nomine Alexandria appellauit, quæ temporibus apostolicis nobilissima fuit florente ibidē uel præcipua ecclesia Christi saluatoris. Hodie quoq; durat, & emporiū existit ab hominibus Europæis maxime frequentatum. Est igitur urbs No, quæ postea nomen Alexādræ accepit exemplum maius, quo probatur Niniuen haud perstituram, quum uenerit hora fatalis, quandoquidē longe munitior & instructior expugnata sit. Quod postea suis circumstantijs & uiribus eloquendi illustrabit. Cæterū uerbum נִוּיָא uarium habet usum, quandoq; significans uahemēter & magno molimine rem quampiam conficere, quandoq; belle & incūde, quandoq; beneficijs afficere, quandoq; עִוֵּן נִגְרָתָא bene agere, id est feliciter uiuere ac secundā fortunā experiri, ut hoc loco. Et est sensus: Tu non meliore fortuna uteris, quā No regia Amon. Quod figuratū interrogatione multo pugnacissimū est. Notāda est etiā periphrasis comparatiui aptata non solum nominibus, sed etiā uerbis & indeclinabilibus dictionibus, ut quod superatur in comparatione posterius membrum orationis occu-

pet cum prepositione mem.

Quæ habitat in fluminib. Niniue gloriatur fluuio urbē perlabēte. Sed No undiq; circūflua undis, à septentrione habuit mediterraneum mare, quod ibi dicitur Aegyptium, obiectamq; habēs insulā Pharon, ab austro lacū ingentē & mare quoddā æmulantem, Nili quoq; aquis ad eam deriuatis, ut præter structuram firmissimi muri aquis ambientibus fuerit munitissima. Et tamen captiuitatem exiliumq; non potuit propulsare. Vocem חֵן uertit Hieronymus in diuitias. Sept. in ἀρχή, ego in propugnacula transtuli, putans illud presenti loco magis cōuenire. Significat autē uox Heb. quicquid ad incolumitatē & salutem conseruandam pertinet, copias rerū & militum, munitiones ædificiorum, robur animi & corporis.

9 Aethiopia fortitudo eius. De auxilijs atq; copijs non est etiā quod gloriatur Niniue. Nam Alexandria siue No, quum uinceretur, habuit exercitum ex celeberrimis militibus Aegyptijs, Aethiopicis, Libibus, Mauris, quibus & Niniue gloriatur.

Nō finis. Greci de suo adsuunt ὀφύρις fugæ sed nō uideo in quē usum, aut quā bona ratione. Est autem formula exaggerādi Hebraica, ut dicatur non esse finis neq; modus pro inestimabili negotio. Quem dicendi modum Germanicus sermo etiam retinet: Latinus magis gaudet nomine composito, ut dicat infinitas diuitias, pro nō esse finem diuitiarum, & infinitū

Robur uel immensum, pro nō esse finem robori. In uerbo substātiuo, fuerunt, subintelligitur pronomen relatiuū qui, ut sepicule fit, hocq; in loco adnotatur à Salomone atq; Abrahamo Iudaicis tractatoribus. De illis gentium nominibus ante dixi, quantum huic loco illustrando sufficit. Fuerunt autē Alexandriae finitimæ gentes Aegyptij ab ortu, Aethiopes & Libes ab austro, Phutei siue Mauri ab occasu, & dubiū, an tūc confederati, quum caperetur.

10 Ipsa in transmigracione ducitur. Vel, ut alij codices habent, ducta est. Non profuit Alexandriae robur ædificiorum, nō naturæ insuperabilia munimenta, non præsidia militū, nō diuitiæ bellici nerui, non calliditas ingenij, quo minus caperetur, miseriq; ciues in exilium traherentur. Et quā miserā fortuna fuerit explicat, ut apparatus & præsidij comparata ostendat, quā procliuis ruina sit ex summo imperio in miserrimā conditionē. Nō modo, inq; capta est No, sed ciues eius qui gladiū effugerunt hostilē, in durissimam captiuitatē abducti sunt. Cæterū uerbū iuit per *ἔφυγον* antecedēti & cōsequēti nōmini iūgitur, abiit in transmigracionē & abiit in captiuitatē.

Paruuli eius elifi. Hoc genus crudelitatis ponūt oratores sacri subinde, nihil immanitatis prætermisissē significantes, ut ponatur species pro genere. Nam cui parceretur, quum infantes à uictoribus alliduntur in parietes, ut Esa. 13. Osee 14. Idipsum ominatur Eliseus

in Hazacle Iudæorum acerbissimo infestatore quarto libro Regnorum cap. octauo. Nempe futurum, ut paruos eorum elidat, ac prægnantes diuidat. Vicorum initia pro capite uiarum, ut Hieronymus uertit Heb. metaphoram retinens, posuimus, quæ & uno uerbo dici potuissent compita.

Super inclytos eius. Græci rem intelligunt exponentes ἐπὶ τὰ ἐνδοξα αὐτοῦ. Sed melius ut Hieronymus uertit, personas accipimus. Vocant enim Hebræi magnæ authoritatis homines, graues, qua metaphora utuntur Latini scriptores non raro. Per sortes datas de captiuis significatur, infelices Alexandrinos capta urbe contumeliosissime tractatos. Hæ enim sunt præcipuæ contumeliæ capti populi, si uendantur sub hasta, si donentur, si distribuantur sortibus.

Optimates eius cõfixi. Græci propius rependunt Hebraica uerba transferentes, οἱ μεγιστάνες αὐτοῦ δεθίσοντα χειροπέδα, hoc est, magnates eius uincientur manicis. Quo dicto significat Nabum principes uiros citra omnem rationem honoris pristini tractos in seruitutem.

11 Tu quoq; bibes. iam alteram partem argumentationis subdit, colligens atq; inferens per illa que contigerunt Alexandriæ, nõ posse Ninum sustinere hostilem impetum, sed oppressum iri, ut etiã ab inimicis quærat præsidium, uel metu hostium, uel ab illis, quos iniurijs illatis ante reddiderat hostes. Præpositio
nanq;

namq; Hebraica mem in dubio est, utrum propter significet, an de Hieronymus ita exponit: Eadem tu patieris atq; in tantā uenies necessitatē, ut à Babylonijs siue cōtra Babylonios ab inimicis tuis auxiliū roges. David Kimhi ab inimicis interpretatur, præ metu inimici. Vtitur autē allegoria inebriandi, qua diuini scriptores significant aliquē obrui malis, ut corruat, nec quicquā sensus aut uiriū habeat reliquū. Quasi dicat: Experieris eandē fortunam, & similiū calamitatum fies consors. Sic autē dicit perfundendam calice furoris dominici, ut abscondatur, id est, tota ex uita hominum deleatur. Quo tropo utitur & Abdias: Bibent omnes gentes iugiter, & bibent, & absorbentur, & erunt quasi non sint. Epanaphora figura repetendi, quæ plures sententias inchoat per unum uerbū, ut in præsentī loco, etiā tu, plus habet grauitatis quā simplex enunciatio. Porrō ubi legimus quæres auxiliū, in Hebræo habetur קָרָאתִי, quod Hieronymus suprā uerterat cōfortans, hīc LXX. interpretatur σὸς ἰπ stationem, & in primo capite ἕρπυλός expectantibus, ut ante quoq; adnotauī. Vnde omnino patet ambiguitatē sacræ literaturæ magna ex parte imputandam interpretibus, qui non semper diligentissimi fuerunt, & citra causam sepe uariarunt.

¹² Omnes munitiones tuæ. Exemplo demonstrauit Niniuen expugnabilē esse. Nunc similitudine idipsam delineat mire cōcūma, ita loquens: Confidis

EXPOSITIO

in munitionibus tuis, in mœnibus turritis, in propugnaculis, in fossatis, & fluminibus. Verū nullo pacto urbs quantumuis munita repellet hostem à Deo superinductum. Quemadmodum enim famelicus aut alioquin avidus ficuum accurrens ad arborem sic commouet, ut ficus decedentes in os illius deuorentur: Sic omnes munitiones Nini cedent hostibus avidis, quos Deus adducturus est, quum tempus fatale aderit. Propheta quidem ponit duntaxat priorem partem similitudinis, pro sapodosis ut per se ultrò succurrentem animo, uerbis nō exprimit. Hic autem nobis obseruandum est, quàm nullum robur, nulla calliditas, nullæ opes, nulla omnino uis humana tueri possit, quos fata trahunt, & per sententiã Dei *καὶ ἰστροπ* supplicijs addicti sunt. Sola enim uitæ & animorum in melius commutatio uia est iram uenerandæ maiestatis subterfugiendi, sicut ipsa loquitur per Ieremiam cap. 18. Repente loquar aduersus gentem & aduersus regnū, ut eradicem, & destruem, & disperdam illud: Si pœnitentiã egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiã super malo, quod cogitauit ut facerem ei. Cæterum ultioni diuinæ obnoxios loël maturæ segeti cõparat, uuisq; calcandis, inquiens: Mittite falces quoniam maturuit messis. Et, exuberant torcularia, quia multiplicata est malicia eorū. Verba eius sunt capite tertio. Amos cap. 3. adumbrat maturis fructibus, qui colliguntur autumni

tempore in uarios corbes, ut alij reseruētur in penum,
 alij crudi comedantur, alij cocti, alij proijciantur por-
 cis, aut etiā in sterquilinum. Antequam uero populū
 aut principis hora fatalis aduenerit, frustra & cum
 malo appetitur. Quādiu enim Assur fuit iurga, quam
 dominus eleuauit, securis qua dominus secuit, serra
 quam dñs traxit, ut Esaias cap. 10. designat, uanus fuit
 omnis conatus resistēdi, resistebatur enim Deo instru-
 mento illo feriēti. Ieremias quoq; cap. 27. de Nabucho-
 donosor in confessu legatorū, qui conuenerāt gratia
 cōspirādi aduersus Babylonicū regē, ait: Dedi omnes
 terras istas Nabuchodonosor, & seruient ei & filio
 eius, & filio filij eius, donec ueniat tēpus terræ eius,
 & ipsius. Et mox: Gens autem & regnum, quod non
 seruerit Nabuchodonosor regi Babylonis, & qui-
 cunq; nō curauerit collum suum sub iugo regis Ba-
 bylonis, in gladio, & in fame, & in peste uisitabo sis
 per gentem illam ait dominus, donec consumam eos
 in manu eius. Nimis multa etiā bella cum Turcis infe-
 liciter gesta nos docuerunt, quā periculosum sit mo-
 uere manum contra dominatū qualemcunq;, sed non
 cū Deo mouere. Imprimis autē detrimētosum est atq;
 flagitiosum insurgere in magistratum à Deo institu-
 tum, ut Paulus optime differit in literis apostolicis ad
 Rhomanos sectione XIII. dum fungitur officio suo.
 Priuatorum igitur est ferre tyrannidem patiēter, &
 orare dominum, ut tales animos, tales affectus, tales

EXPOSITIO

mores nobis conferat, quo proſit, hunc tyrannicū domi-
 natū à ceruicibus noſtris depelli. Magiſtratus eſt,
 ſumma fide atq; prudētia tueri populū concreditum,
 ne uim patiat in his, quæ corpus, famam, & ſaculta-
 tes concernunt, Animi quoq; mala, quantum in ſe eſt
 præcauere. Euentum autem inſtituti ſui recto animo
 ſuſcepti publicū gerentes munus domino permittent,
 qui omnia gubernatur. Is omnibus imperijs limitem
 præfixit, Oce anū quoq; ipſum termino coërcēs, quent
 non prætergreditur. Stat ſua cuiq; dies breue & irre-
 parabile tempus. Ad quod ubi decuſum eſt inuiſta
 gens & ſuperari indocilis tam nullo negotio doma-
 tur, quàm maturi fructus decutiuntur.

13 Ecce populus tuus nul. Hebræi nō haben-
 tes magnam copiam adiectiuorum nominum ſubinde
 utuntur ſimilitudine aut heteroſi, quæ ponit ſubſtan-
 tiua loco adiectiuorum, & contrā. Septuaginta ſimi-
 litudinis notam adiſciunt, Hieronymus relinquit he-
 teroſim, quod ſignificantius eſt. Dicit ergo Nahum il-
 los totius orbis domitores feliciffimos iam effœminā-
 tos, & animi uirtute atq; corporis uigore nihil à mu-
 licibus diſtare. Qua figura prophætæ maximam ani-
 mi conſternationem ſignificant, plerunq; ſimilitu-
 dinem parturiētis mulieris adiſcientes. Quod uero di-
 cit, in medio tui uel intra te, habet emphafiſim. Quafi
 dicat: Qui excurrebāt in omnes terras & uirtute ſua
 freti nihil metuebant in longinquis & ignotis regio-
 nibus

nibus, nunc intra munitissimam urbem suam desperāt salutem, & mulieribus magis pauidi, leporibusq; fugaciores conspiciuntur.

Hostibus tuis ad apertione pand. Per portas terræ Niniues uel aditus regionis, uel urbium quarumcunq; portæ, uel ipsius metropolis portæ intelligi possunt. Præcedentia tamen & sequentia faciunt, ut de ipsa regia intelligamus. Dicit enim certissimū fore, ut urbs Nini hostibus pandatur, postquam ciues & propugnatores non plus habent uirtutis mulieribus. Nō quod pavor sit causa primaria interitus, sed tantū accidens & contingens, ut quos Deus uelit perdere, illis eripiat animum cum facultate resistendi. Cause namq; subuersionis fuerunt, impietas, superbia, iniustitia, crudelitas, uitæ luxus. Quæ dū sunt uindicanda per iusticiam Dei, conscientia torquent animum, & ceu furie exagitant omnē uirilitatē excutientes. Sūt autē animosi multi, qui alacres & intrepidi pugnam capebunt ac pereunt. Rursum alicubi metus spectat ad conseruādos homines, dum reddit cautos & prospicientes, periculisq; propulsandis intentos, ideo dixi metum percuntis populi contingens, non esse causam efficientem.

14 **Aquam obsidionis hauri.** Iubet ut se Niniue præparet obsidioni, quo possit ingruentem hostem feliciter à mœnibus repellere. In qua oratio re plures figuræ concurrunt, prosopopœia, quam ur-

EXPOSITIO

bem alloquitur ut animal rationale, ironia dum iubet
 facere quod nihil profuturum existimat, ut ipse infe-
 rius figurā aperiet, *μδισμδς* partitio breuior, qua
 partes nonnullae ponuntur loco totius, hyperbaton bre-
 uiusculum compositionis uenustioris gratia, ut dica-
 tur aquas obsidionis hauri tibi, pro hauri tibi aquas
 obsidionis, &c. Est fortasse qui magis putet per ali-
 quas species synecdochicās designari omnem appa-
 ratum & instructionem obsidionis, ut cōscribere co-
 pias, conflare argentum, procurare annonam & pa-
 bulum, constituere custodias, explorare consilia ho-
 stium, & similia. Nabum exprimit alterū & tertium,
 ex quibus reliqua subintelligentur, primū dicens hau-
 riendas aquas, priusquam hostis Chaldaeus obsidione
 cingat urbem, ut bona sit copia aquarum ad restrin-
 gendam sitim & incēdia, ceterosq; usus obsidionis.

Firma munit. Alterum est, ut firmet atq; repa-
 ret munitionum interrupta, ut omnes obstruat aditus,
 qua hosti patet ingressus.

Intra in lutum. Praecipit edificandi materiā &
 lutum temperare, ut deiectas muri partes confestim
 refartiant. Quod per interpretationē bis dicit: Ingre-
 dere lutum & argillam calca.

Tene laterem. Id Hieronymus reddidit secutus
 interpretes Septuaginta. Ceterum Hebraicū uerbum
החזיק significat firmare atq; stabilire: Nomen au-
 tem *מלבן* praefixa litera mem significat fornacem.

officinam, in qua conficiuntur lateres, & כבול
opus confectum. Id placet Abrahe & Salomoni lu-
dæis tractatoribus, quibus nõ repugnat Ionathas.

15 Ibi comedet te ignis. Explicat ironiam, di-
cens: Quum magno studio fueris intenta ò Ninive ad
propugnandũ, & nihil prætermiseris, quod pertinet
ad defensionem, in omnibus tamen stationibus ignis,
hoc est, ultio diuina te corripiet. Quo tropo nil est ce-
lebrius, sicut & gladius pro uindicta & supplicijs po-
nitur. Quanquam utrunque simplici sensu non male
quadrat ijs qui armis infestatur, ut iniectis facibus &
ferro præcipue ledantur. Ionathas hæc omnia intelli-
git per allegoriã de hostibus uastaturis Niniuem. Hie-
ronymus ita explanat: Quũ hæc omnia feceris, quasi
à bruchō humus, ita à gladio deuoraberis. Locus in
editione Latina bene cõsonat Hebraicæ ueritati, nisi
quòd uerbum actiuum, perdet te gladius, uersum est
in neutrale, peribis à gladio. In codicibus Græcis ui-
tiata est scriptura nõ tam culpa interpretum, quàm li-
brariorum. Verba enim in nostris exemplaribus in-
terempta nimirum à sciolo quopiam, qui repetitiõnẽ
uerborum superuacaneã censuit, ut aliàs sæpe factum
est, in Hieronymi Latina interpretatione, superstans.
Sic autẽ legendũ uidetur: ἐκεῖ γὰρ καταφάγεται
σε τὸ πῦρ, ἐξολοθίσσει σε ῥομφαία, καὶ κατα-
φάγεται σε ὡς ἀκρίς, ἢ βαρυωθήτη ὡς βρῦχος.
πληθῶντι ὡς βρῦχος.

EXPOSITIO

Deuorabit te ut bruchus. Similitudine plantae dicit, quo pacto gladius sit absumpturus, uel quòd multitudo Niniues absumenda sit uelut examen locustarum lue immissa: uel quòd hostium copia sit urbem Nini impletura, ut Ieremias Babyloni minatur cap. 51. uel quòd hostilis uastatio similis futura sit illi, quam infert locustarum aut bruchorum multitudo in locum uberem ingruens. Posterius uidetur conuenientissimum, quòd Hieronymo & Dauidi Kimbio placuit. Ioel quoque longissima allegoria per locustas & bruchos delinuat seuisimorum hostium grassationes.

Congregare ut bruchus. Hebraicū uerbum infinitiui modi existit Abrahamo & Dauidi Kimbi testibus, significans aggrauari. Estq; pia festiuitate conditum, quòd quum antea dixerit, Niniuen perdendā ab hostiū nocentissimorum uastatione sicut pratum aut aruū à locustis cæterisq; noxijs bestiolis corrūpitur: nunc dicat sese grauasse inutiles turba nebulonū, haud secus, quàm si locustarum examen imponeretur loco cultissimo ad eum depascendū. Quid enim aliud sunt parasiti, histriones, circulatores, magi, funambuli, summiendi, petauristæ, ambubaia, balatrones, hoc genus omne hominum nulla re honesta Reipub. inferuentium, quàm inutile imò perniciosum onus? Ceterum quòd uocabulum bruchi aliàs perniciosam turbam hostium designat, aliàs inutilem turbā Niniues, uel antanaclasin uel allusionem dicere possumus.

Mul-

Multiplicare ut locu. Per ironiã iubet facere, quod ultrò facit in magnũ suum malum & dedecus, otiosam turbam contrahens & alens, à qua tempore calamitatis deseratur. Sequuntur enim homines isti nequam splendorẽ fortunæ, sicut muscæ & alia insecta mensam, sicut bruchi florem arborum. Nam ad omnem libidinem stolidorũ diuitum sese componũt, & uoluptatis illicitæ artifices sunt adulando, aures illecebrosis sonis permulcendo, gulæ strues patinarias concinnãdo, adq; res uenericas inseruiendo. At simul intonuit, fugam sibi prospiciunt, & quã datum est periculo se subducunt, deserentes illos atque illudentes etiam, à quibus in delicijs tempore felici sustentati sunt. Illud Ieremias cap. 51. & Esaias cap. 13. denunciant Babyloni futurum. Et quotidiana exempla perdocti id ipsum fermè contingere.

16 **Plures fecisti negotiationes.** Ita etiã Septuaginta uerterunt ἐμπόριος, quum potius significet homines mercatores, quos uel principes intelligere possumus, qui opes omniũ gentium Niniuen conuexerunt uelut in emporium uel potius in speluncam latronum. Aut uere mercatores intelligendi sunt. Comitatur enim frequentia mercatorum magnas opes, ut de Tyro loquitur Esaias 23. capite, Ezechiel 27. & ex uniuersis terris confluunt homines cupiditate lucrandi, aut studio res nouas spectandi, aut spe mollioris uitæ, ut magna urbs epitome totius mudi à Græco

III EXPOSITIO

quodā rectissime dicatur. Adhuc autē ppheta loq̄tur,
 quod innumerabilis multitudo nō sit profutura, nunc
 dicēs de mercatoribus, q̄ spe lucelli Niniuen pertracti
 haud diuitias uel ibidē partas uolēt impendere ad con
 seruandā urbem, nec uolēt utranq; fortunā cū ciuibus
 ferre, sed increbescēte fama belli reculas suas corri
 piētēs ad fugā uerietur. Multitudinē institorū hyper
 bolicōs adauget, dicēs plures fuisse mercatores Nini
 uiticos, q̄ sint astra coeli. Celerem fugā similitudine im
 plicita cōmonstrat, nota comparādi prātermissa, qd̄
 Hieronymus & Græci emulati sunt: Bruchus ex
 pansus est, & auolauit. Ad hūc modum similitudinis
 signo excluso, quod diuinis scripturis familiare est, si
 militudo uertitur in allegoriā, quæ nō aliud est, quā
 cōuoluta parabola. Similē rē ego subiūxi appositoria
 constructione interponens de meo exponēdi particu
 lam. Et est sensus: Tam cito mercatores Niniuen deser
 turos, quā im bruchus impetu semel factō auolat. Iona
 thas particulam comparandi adijcit בורחלא, sicut
 bruchus. Et Salomon Iarcheus enarrat ad hūc modū:
 יהיו קלים לצאת בסחורה בילק פושט
 רעת, hoc est, erunt ueloces ad exeundum cum mer
 cibus, ueluti bruchus impetū capiēs & euoluās. Kim
 hi etiā similitudinē explicat. במרו הילק שבשט
 בארץ ואחר כך עת קל מחררה בן עפרי הם
 ואברו ולא תועילם עושרם, id est, quemad
 modum bruchus qui se intendit in terra mox auolat
 celeri

celerè motu: sic ipsi auolarunt perieruntq; nec profuerunt ipsis suæ diuitiæ.

17 Custodes tui quasi loc. Similitudine supra modum uenusta & apta ostēdit, populū collectitium, qui amplam fortunam Niniues, & potentissimi principis regiam secutus est, tempore tranquillo & refrigerij se in Assyriorum metropoli continere, atq; frui felicitate illorum, incidente uero belli & infortuniorum æstu, huc illucq; diffugere, ut nesciatur, ubi tam ingēs turba se detinuerit, aut quò se proripuerit. Hæc sentētia uoces aliquot habet maxima obscuritate inuolutas, super quibus uarias opiniones referā, ut prudens lector ex cumulo sumat, quod præsentibus rebus maxime congruet. מִנְסָרַיִךְ minnesar aich Hieronymus uertit in custodes tui, putans significari aliquos partem Reip. procurātes. Sanctes Pagninus maiores tui. Sep. ἀφάλατο resiliit, exposuerunt, nescio quā rationē secuti. Ionathas מַעֲלָהבֵּיךְ נִסְרֵךְ uolatus tuus resplendens ceu locustæ. Rabi Salomon ait mem substantiale sicut in mischmereth quod interdū cadat sicut in מִנְסָרַיִךְ, & exponit principes tui. Abraham ait ignorare se causam puncti dages, exponens בעֲלֵי נִסְרֵיךְ. Kimhi tradit dages poni euphoniæ gratia, & significare magnates atq; tyrannos. Haud dubium est, quin thema uerbi sit נִסְרֵיךְ significans cæsariem, ut Ier. 7. Vnde nazarei uocantur adulescentes sub seuera magistrorum disciplina

EXPOSITIO

educati, qui comam nutrire cogebantur. Nec uidetur id nominis signare uiros primarios, quum infra mentionē faciat moderatorū inquiens: Dormitauerūt pastores tui rex &c. Sed potius comatulos designare uidetur propheta, de quibus poëta dicit: Sint procul à nobis iuuenes ut fœmina compti: ut perstringatur turba mollis & delicata, quæ Niniuitis principibus in delicijs habita est. Dages autē magis defectum literæ thau prodere puto, quàm gratiam auribus cõciliare, ut sit formæ hithpaal, מִתְנַדְדִים seipsos comantes & turpitudini se præparâtes significans. Quanquam hoc non dissimulandū est, quòd characteristicam literam thau expulsa uocalis pathah fermè sub prima litera substantiali ponatur. Sed metathesis uocaliū facta est, qd' nō raro fit scripto minnesaraich p minnafer aich.

Paruuli. Hieronymus contemplatus est præcipue initium dictionis טַפְסָר, quæ uox טַפְסָר significat pubem siue iuuenum turbam. Septuaginta οὐμμικρῶς, id est, mixtitius populus. Ionathas relinquit Hebraicum. Abraham dicit in hoc uno loco dictionem hanc poni, & significare שָׂרִיר principes tui. Salomon exponit חַמְמוֹנִים שלך diuitiæ tuæ. Dauid Kimhi, principes tui uel duces tui. Ponitur eadem uox Ieremie capite quinquagesimo primo una duntaxat uocali uariata. Hic enim Taphsar, ibi Tiphsar scriptum est. Quod uerbum apud Ieremiam apparet esse proprium gentis, ut in Latinam linguam translatum est.

Septua

Septuaginta uerterunt in Βελοςάσας agmen sagittariorum. Ionathas עברי קרבא idoneos ad praeliū uel facientes praelia. David Kimhi exponit רש principem, aduocans & presentem locum. Salomon silentio pratermittit. Mihi uidetur nobilitatem hic significare, hoc est, principum filios, & liberaliter animo corporeq; constitutos, qui undequaq; mittebantur ad aulam tāti monarchæ. Estq; compositū ex רש quod iuuentutem & famulicium significat, & ex סר posito uice רש per antithesim, quod significat principem. Nisi quis putet uocabulum Assyrium significās gradum in militia, aut in Repub. tempore pacis. Cuiusmodi multa extāt apud Danielem Chaldaica. Et in rebus Turcicis uaria nomina hodie iactantur, quibus ipsi ordinem suæ politiæ distinguunt.

Locustæ locustarum, Septuaginta simpliciter uerterunt ἀκρίς locusta. Kimhi, Abraham, & Ionathas intellexerunt etiam eximias locustas, ut plerunq; geminatio uerbi ἐπίτασις exhibet. Rabi Salomon exercitum locustarum exposuit. Cui adstipulās uerti examen attelaborum, qua uoce usi sunt etiam Septuaginta interpretātes ארבה, id est locusta, quod Aquila uertit in commessorem. Significat autem ἀτέλας Bos Græcis genus locustæ minutum. De quo Hieronymus ita scribit: Attelabus parua locusta est inter locustam & bruchum, & modicis pennis reptans potius quàm uolans, semperq; subsiliens. Et ob hanc cau

EXPOSITIO

Sam ubicunq; orta fuerit, usque ad puluerem cuncta consumit: quia donec crescant pennæ, abire non potest. Similitudinem autem sic explicat idem Hieronymus: Cum multiplicata fueris, ut bruchus & ut locusta in unum cõgregata, & congregaueris sicut astra cœli diuitias tuas, sicut locustæ, & bruchus & parua genimina locustarum, quæ uocantur attelabus, sole incalescente auolant, nec reperiuntur, sic tu dispergeris & fugies. Natura enim hæc locustarum est, ut in frigore torpêtes per calorẽ uolitent. David Kimhi posteriorẽ partem similitudinis, quam Græci uocant profapodosin, haud inepte subdit huiuscemodi uerbis: Principes Nini & magnates eius, qui degerunt in magna tranquillitate, quum superuenerit eis hostis, nec à diuitijs nec à magnificẽtia pristina quicquã opis senttent: uerum partim fugient, partim interficiẽtur, ut nesciatur, quis magnas aut princeps fuerit.

18 Dormitauerunt pastores tui. Ad regẽ conuertens orationem dicit, in proceribus & cõsiliarijs, nihil animi aut consilij, aut roboris, aut aliquid opis superesse ad conseruandum populũ. Vnde futurũ sit, ut in morem gregis palantes oberrẽt, nec habeant ducem, qui regat & ex tãtis periculis liberet. Est autem allegoria rei pastoralis principibus accõmodata per familiaris Ieremie, Ezechieli, & alijs diuinis orationibus. Verbum Heb. דמם magis significat somnũ appetere, aut in somnum resolui, sicut LXX. uertunt

vunt ἄπυρρον. Ceterum pro latitavit Septuaginta dicunt ἀπύρρον ὁ λαός σου. Hebraica ueritas habet uerbum passiuū נפשו, id est dispersi sunt. Ad quem modum Ionathas interpretatur אהברר, et commentatores subscribunt, ut per antithesim positū uideatur loco נפשו.

29 Non est obscura contritio. Epilogum ponit Nahumus, in quo summatim comprehendit, quod tota oratione tractatū est, nempe Niniuen insigni maclandam infortunio, et irreparabili uastatione, quoniam in omnes pariter fuerit iniuria. Quae quidē sententia plusculas habet sermonis exornationes, et grammaticae consyderationis nodos, quos singulatim aperire conabimur.

Nō obscur. Hieronymus ברה eo sensu accipit, quo dicitur de Isaac: Caligauerunt oculi eius. Graeci planius οὐκ ἔστι ἰάσις τῆ σωῆ. Bñ σου. id est, Non est sanatio contusioni tuae. Hebraei quoq; consentiunt licet uariantibus uerbis sanationē atq; uulneris obductionem significari. Ad uerbū autē ita transferretur: Non obscuritas contusioni tuae, dolore exulcerata est plaga. Estq; allegoria sumpta à uulneribus patētib; et dolorificis supra modum, qua significatur grandis et inestimabilis calamitas Niniuen manens.

Compresserūt manus. Planius uertitur, plaudent super te manibus, uel complodent aduersum te manus, quomodo Ionathan interpretatur Chaldaice

EXPOSITIO

פִּי וְיָדָיו וְכָפָיו, & Græci κροτήσασσι χεῖρας ἐπι
 σι. Oratio est symbolica & synecdochica per ma-
 nuum complosionem affectum significans mentis. Ali-
 quando enim incussio manuum præsertim cū additione
 femoris aut lumborū, doloris contestationem porten-
 dit: aliquando instigationem, ut apud Ieremiam: ali-
 quando lætitiæ & gaudij signum est, ut hoc loco, &
 quum dicitur: Percusserunt manum atq; dixerunt, uī-
 uat rex. Item, Omnia ligna campi plauserūt manibus.
 In qua sententia Dauid Kimbi etiam est. Diuus Hiero-
 nymus enarrat multipliciter, dicens: Vel stupebunt
 propter rei magnitudinem & insperatum nuncium,
 & comprimēt manus suas: uel præ magnitudine gau-
 dij insultantes tibi applaudēt manibus, & quodā gau-
 dij strepitu concrepabūt. Hæc ille. Dicit ergo Nabum
 subuersa Niniue passim plausus & gratulationes so-
 re, ut illius excidiū publicæ lætitiæ præbeat materiā.
 Id quod Cicero etiam in Catilinariæ cōspirationis op-
 pressionem ominatur futurum. Etenim intereūtibus im-
 perijs, ciuitatibus, principibus, aut etiā priuatis homi-
 nibus, qui odia inferiorum in se conflauerunt iniurijs
 & uiolentiā, simultates tandē erumpunt oppresso-
 rum, ut de quibus libenter iactabant adagium tyrann-
 nicum, oderint dum metuant, suis capitibus insultātes
 perferant. Effet hic differendi occasio, an Christianæ
 pietatis affectu, quæ præcipuam habet charitatē, gaud-
 deant interitu malorum, an optent excidium malorū,

an malis inferant tormenta, & quatenus. Ad quæ breuissime illud in præsentia respōdeo, iuxta candē regulam charitatis hæc facere homines religiosos, ut meritis supplicijs iniurias audaciū comprimāt, ne plures boni opprimātur, ut optent atq; comprecantur interitum flagitiosorum, ubi melioris uitæ nulla spes superest, ut gratulētur & congaudeant iustitiæ diuinæ cadentibus impijs, quoniam simul bonorū sors melior euadit. Sic enim Solomon pronūciat Prouerbiorū 29. capite: Cū surrexerint impij, abscondentur homines, cum illi perierint, multiplicabuntur iusti. Hæc igitur causa lætitiæ in prauorum hominum interitu respicit publicam utilitatē & diuini nominis gloriam. Priuatim uero propter infortunium inimici caue gaudeas, ut idem Solomon sapiētissimus præmonet. Cum ceciderit, ait, inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortē uideat dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam.

Audierunt audition. Repetitio huius uerbi nō parem gratiam retinet in alijs linguis.

Super quem nō transit. Causam quoq; interitus Assyrijs assignat in epilogo, nempe Ninū destruendam, quia semper aduersata sit Deo & hominibus, superbia, impietate, iniustitia, crudelitate, atq; cæteris immanibus flagitijs. Quod per interrogationē uahementius edicitur: Ad quem non pertigit malitia tuas? Verbum transeūdi commodius & lucidius hic uertitur

EXPOSITIO

in peruenire, sicut Græci sunt interpretati, ἐπιτίνα
 οὐκ ἀπῆλθον ἢ κακία, σὺ διαπαιτός;

Epilogus HIC est igitur exitus impietatis & uiolentiæ in fato
 Niniues tanquã in speculo propositus, ut homines pro
 fligati, qui nulla ratione possunt ad moderatiore ui
 tam pertrahi, grauisimo supplicio macletur cum ap
 plausu hominum, & uniuersi mundi cõgratulatione.
 Proinde qui sapit, qui cupit uidere dies bonos, modis
 omnibus caueat monstrare hec uitiorum superbiam, im
 pietatem, perfidiam, crudelitatem, iniustitiam, aua
 ritiam, uitæ luxum, quæ singula etiam subuerterunt
 homines singulares, ciuitates florentissimas, & am
 plissima regna. Nullum fuit imperium Assyrio maius,
 nulla tyrannis confirmatior, nulli genti clemẽtia cœ
 lestis diutius pepercit. Perijt tamen ad extremum Ni
 niue, ut satius illi fuerit, nũquam fuisse, quã tali fato
 defunctam esse. Pij uero, qui iugo premuntur tyrann
 nico, bonam spem cõcipiant ex interitu potentissimæ
 urbis persuasum habentes, eundem uniuersitatis do
 minum res humanas moderari, eadem uoluntate atq;
 ingenio præditum erga hostes suos, aut cum reueren
 tes. Nihil de uiribus detractũ est curriculo tot anno
 rum, qui semper idem ipse est, nec anni eius defici
 unt. Proinde si studeamus per animi synceritatem ui
 tæq; sanctimoniam cõmorari in protectione Dei cœ
 lorum, si firma fide persistamus in promissionibus di
 uinis, si spe atque patientia studeamus possidere ani
 mas

mas nostras, felicissimū euentum nobis dominus con-
feret. Is nullo negotio cōfringet carnis nostræ insidias,
ne quid capitale struatur spiritui, deteget hæreticorū
fraudes, opprimet perfidorū & proditorū consilia,
uim tyrānorū & conatus improbos retūdet, ipsumq;
principem mūdi, qui per antichristum iniquitatis my-
steriū præcipue operatur, cum uniuersis copijs profligabit.
Dabit autem nobis salutem ex inimicis nostris
per cornu, quod erexit in domo Dauid, ut sine timore
inimici, magno tamen timore Dei salutem operan-
tes seruiamus illi in sanctitate atque iustitia omnibus
diebus uitæ nostræ: post hanc temporariam uitæ ima-
ginem, ueræ & æternæ uitæ hæredes futuri. Domino
Deo sit laus, gloria, imperium, in sæcula sæculorum,

A M E N.

m
ta
or
en
ull
ty
cc
et
ak
ri
nor
re
m
by
do
fe
m
h
or

